

HEJZA

Vlora Ademi

KAM KUPTU SE POEZIA T'KTHEN TE VETJA

DISA MENDIME PËR NJË ZHABË TË ZAKONSHME

Letërsia mesjetare, për shembull, duke përfshirë baladat popullore, është plot me një entuziazëm pothuajse gjeorgjian për Natyrën dhe artin e popujve bujqësorë, si qendrat kineze dhe japoneze, gjithmonë rreth pemëve, zogjve, luleve, lumenjve, maleve

George Orwell

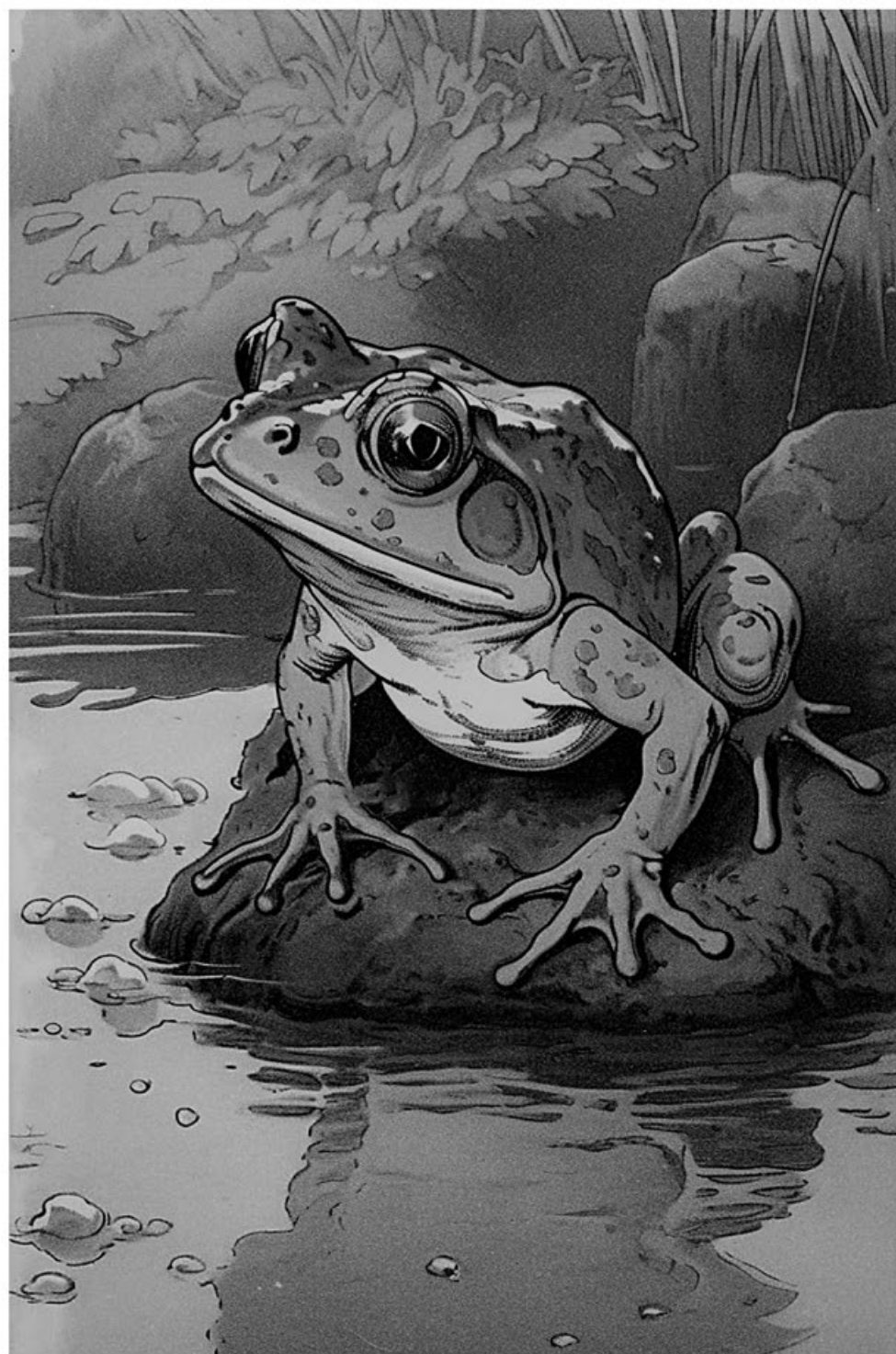
Përpara dallëndyshes, para narcisit të egër dhe jo shumë më vonë se lulebora, zhaba e zakonshme përshëndet ardhjen e pranverës sipas mënyrës së saj, duke dalë nga një vrimë në tokë, ku ka qëndruar e varrosur që prej vjeshtës së kaluar, dhe zvarritet sa më shpejt të jetë e mundur drejt vijës më të afërt të përshtatshme të ujit. Diçka - një lloj dridhjeje në tokë ose, ndoshta, thjesht një rritje prej disa gradësh e temperaturës - i ka treguar se është koha për t'u zgjuar: edhe pse disa zhaba duket se flenë gjatë gjithë kohës dhe ndodh që nganjëherë të humbasin një vit të tërë - në shumë raste, kam gërmuar në tokë dhe i kam gjetur të gjalla dhe dukeshin goxha mirë, mu në mes të verës.

Në këtë periudhë, pas agjërimit të gjatë, zhaba ka një pamje shumë shpirtërore, si një anglo-katolik i rreptë në fund të Kreshmës. Lëvizjet i ka të ngadalta, por të sakta, trupi i është tkurrur dhe për dallim me të, sytë duken në mënyrë jonormale të mëdhenj. Kjo e bën të lehtë që ta pikasin, gjë që s'do të ndodhte në një rast tjetër, një zhabë ka syrin më të bukur ndër të gjitha krijesat e gjalla. Është si ari, ose më saktë është si guri gjysmë i çmuar me ngjyrë të artë, të cilin e sheh ndonjëherë në unazat e vulës mbretërore, dhe që mendoj se quhet krizoberil.

Disa ditë pasi hyn në ujë zhaba përqendrohet në grumbullimin e forcës duke ngrënë insekte të vogla. Shumë shpejt fryhet sërisht në përmasat normale dhe më pas kalon një fazë ku pushtohet nga ndjesia e firtë se është tërheqës seksualisht dhe joshës. Gjithçka që ai di, të paktën nëse është një zhabë mashkull, është se dëshiron t'i shtrëngojë krahët rreth diçkaje, dhe nëse i zgjat një shkop, apo edhe gishtin tënd, ai do të kapet pas tij me një forcë të habitshme dhe do të marrë shumë kohë për të zbuluar se nuk është zhabë femër.

Ndodh rëndom të hasësh në masa pa formë prej dhjetë ose njëzet zhabash që rrotullohen vazhdimisht në ujë, njëra që ngjitet pas tjetrës pa dallim seksi. Megjithatë, gradualisht ata ndahen në çifte, me mashkullin të ulur siç duhet në kurrizin e femrës. Tani mund të dallohen meshkujt nga femrat, sepse mashkulli është më i vogël, më i errët dhe hipën sipër, me krahët të shtrënguar fort rreth qafës së femrës. Pas një ose dy ditësh, vezët vendosen në rreshta vargje të gjata, të cilat mbështillen brenda dhe jashtë kallamishëve dhe shpejt bëhen të padukshëm. Edhe disa javë, dhe uji është i gjallë me mashe e fulterëzave të vogla që rriten me shpejtësi, u mbijnë këmbët e pasme, pastaj këmbët e përparme, pastaj u del bishti dhe, më në fund, rreth mesit të verës, brezi i ri i zhabave, më të vegjël sesa gishti i madh, por i përsosur në çdo gjë të veçantë, kërcen nga uji për ta filluar lojën nga e para.

E përmend shumimin e zhabave, sepse është një nga fenomenet e pranverës që më tërheq më shumë, dhe sepse zhaba, ndryshe nga lauresha dhe aguliça, nuk ka pasur kurrë vëmendje të madhe nga poetët. Sidoqoftë, jam më se i vetëdijshëm që shumë njerëz nuk i pëlqejnë zvarranikët apo amfibët dhe nuk po sugjeroj që për ta shijuar pranverën duhet të interesoheni për zhabat. Janë edhe krokusi, mëllënja, groshëla e livadheve, kullumbria etj. Çështja është se kënaqësitë e pranverës janë për të gjithë dhe nuk kushtojnë asgjë. Edhe në rrugët më të ndyra ardhja e pranverës do të shfaqë një shenjë ose një tjetër, edhe sikur me vetëm një blu më të ndezur midis tymtarëve ose e gjelbra e gjallë e një shtogu

që mbin në një vend më të thatë. Në të vërtetë, është e jashtëzakonshme se si Natyra vazhdon të ekzistojë jozyrtarisht, si dikur, mu në zemër të Londrës. Kam parë një fajkua duke fluturuar mbi një fabrikë në Deptford dhe kam dëgjuar një performancë të klasës së parë nga një mëllënjë në Justën Roud. Duhet të ketë disa qindra mijëra, nëse jo me miliona zogj që jetojnë brenda një rrezeje prej katër miljesh dhe është gjë e bukur të mendosh që asnjëri prej tyre nuk paguan asnjë gjysmë qindarke për qiranë.

Për sa i përket pranverës, as rrugët e ngushta dhe të zymta rreth Bankës së Anglisë s'mund të mos e ndiejnë. Ajo depërton kudo, si një nga ato gazrat e rinj helmues që kalojnë nëpër të gjithë filtrat. Pranvera zakonisht quhet "një mrekulli" dhe gjatë pesë apo gjashtë vjetëve të fundit kjo metaforë e rraskapitur është ripërtërirë. Pas lojtit të dimrave që na është dashur të durojmë kohët e fundit, pranvera duket vërtet e mrekullueshme, sepse është bërë gjithnjë e më e vështirë të besosh se ajo do të ndodhë në të vërtetë. Çdo shkurt, që nga viti 1940, kam menduar se këtë herë dimri do të jetë i përhershëm. Por Persefona, si zhabat, gjithmonë ringjallet nga të vdekurit në të njëjtën kohë. Papritur, nga fundi i

marsit, ndodh mrekullia dhe lagjja e varfër në të cilën jetoj unë shndërrohet plotësisht. Poshtë në shesh voshtrat e zezë kanë ngjyrë shumë të gjelbër, gjethet po trashen mbi gështenja, narciset e egër janë rritur, lulet e murit po lulëzojnë, kapela e policit duket një nuancë e këndshme blu, peshkatarit përshëndet klientët me një buzëqeshje, madje edhe harabelat kanë një ngjyrë krejt tjetër, pasi kanë ndier efektin shërues të ajrit, janë bindur të bëjnë një dush, i pari që nga shtatori i kaluar.

A është gjë e keqe të gjesh kënaqësi te pranvera dhe ndryshimet e tjera stinore? Për ta thënë më saktë, a është politikisht e dënueshme, ndërkohë që ne të gjithë rënkojmë, apo gjithsesi duhet të rënkojmë, nën prangat e sistemit kapitalist, të theksojmë se jeta shpesh ia vlen të jetohej për shkak të këngës së mëllënjës, të një vidhi të verdhë në tetor, apo ndonjë dukurie tjetër natyrore që s'kushton para dhe nuk kanë atë që redaktorët e gazetave të majta e quajnë pikëpamje klasore? Nuk ka dyshim se shumë njerëz mendojnë këshu. E di nga përvoja se një referencë e favorshme për "Natyrën" në një nga artikujt e mi mund të më sjellë letra fyese dhe megjithëse fjala mbizotëruese në këto letra është zakonisht "sentimentale", dy ide duket se janë të

përziera në to. Njëra është se çdo kënaqësi që na japin proceset jetësore nisin një lloj paqëtimi politik. Njerëzit, kështu mendohet, duhet të jenë të pakënaqur, dhe detyra jonë është t'i shumëfishojmë dëshirat tona dhe jo thjesht ta rrisim kënaqësinë tonë për gjërat që tashmë kemi. Ideja tjetër është se kjo është epoka e makinave dhe se të mos e pëlqesh makinën, apo edhe të duash të kufizosh mbizotërimin e saj, tregon prapambetje, është reaksionare dhe paksa qesharake. Kjo shpesh mbështetet nga pohimi se dashuria për Natyrën është dobësi e njerëzve të urbanizuar që nuk e kanë idenë se si është në të vërtetë Natyra. Ata që me të vërtetë duhet të merren me tokën, siç argumentohet, s'e duan tokën dhe nuk tregojnë as interesin më të vogël për zogjtë apo lulet, përveçse në një këndvështrim rreptësisht dobiprurës. Për ta dashur fshatin duhet të kesh jetuar në qytet, thjesht të bësh një shëtitje të rastësishme në fundjavë gjatë periudhave më të ngrohta të vitit. Kjo ideja e fundit është dukshëm e rreme.

Letërsia mesjetare, për shembull, duke përfshirë baladat popullore, është plot me një entuziazëm pothuajse gjeorgjian për Natyrën dhe artin e popujve bujqësorë, si qendrat kineze dhe japoneze, gjithmonë rreth pemëve, zogjve, luleve, lumenjve, maleve. Ideja tjetër më duket se është e gabuar në një mënyrë më të ndërlukuar. Sigurisht që duhet të jemi të pakënaqur, s'duhet thjesht të gjejmë mënyra për të përfituar sa më mirë nga një punë e keqe dhe, megjithatë, nëse vrasim çdo kënaqësi që marrin prej proceseve jetësore, çfarë lloj të ardhmeje po përgatitim për veten tonë? Nëse një njeri s'e shijon dot kthimin e pranverës, pse duhet të jetë i lumtur në një Utopi që kursen fuqinë punëtore? Çfarë do të bëjë ai me kohën e lirë që do t'i sigurojë makina? Gjithmonë kam dyshuar se nëse problemet tona ekonomike dhe politike zgjidhen ndonjëherë, jeta do të bëhet më e thjeshtë në vend se të jetë më e ndërlikuar dhe se lloji i kënaqësisë që merr njeriu nga gjetja e agulicës së parë do të duket më i madh se lloji i kënaqësisë që merr duke ngrënë një akullorë në melodinë e një pianoje. Mendoj se duke ruajtur dashurinë e kohës së fëmijërisë për gjëra të tilla si pemët, peshqit, fluturat dhe - për t'u kthyer në rastin tim të parë - zhabat, njeriu e bën një të ardhme paqësore dhe të mirë pak më të mundshme dhe se duke predikuar doktrinën se asgjë s'duhet të admirohet përveç çelikut dhe betonit, njeriu thjesht e bën më të sigurt që qeniet njerëzore s'do të kenë asnjë shtegdalje për energjinë e tyre të tepërt përveç urrëjtjes dhe adhurimit të liderit. Sido që të jetë, pranvera është këtu, edhe në Londër, dhe ata s'na ndalojnë dot ta shijojmë. Ky është një reflektim që më jep kënaqësi. Sa herë kam qëndruar duke parë zhabat që çiftëzohen, ose dy lepuj që bëjnë boks në arën me misër të ri, dhe kam menduar për të gjithë personat e rëndësishëm që do të më ndalonin ta shijoja këtë nëse do të mundeshin. Por, për fat, ata s'munden. Për sa kohë që nuk jeni të sëmurë, të urit, të frikësuar ose të mërzi-tur në një burg ose në një kamp pushimi, pranvera është ende pranverë. Bombat atomike po grumbullohen nëpër fabrika, policia po vërshon nëpër qytete, gënjeshttrat po vërshojnë nga altoparlantët, por toka ende po rrotullohet rreth diellit dhe as diktatorët dhe as burokratët, pavarësisht se thellë brenda tyre nuk e miratojnë zhvillimin e këtyre proceseve, ata nuk janë në gjendje t'i pengojnë. (Tribuna, 12 prill 1946)

Përktheu nga origjinali: Granit Zela

Nën thjerrë

PËRÇMIMI INSTITUCIONAL I KULTURËS

Standardet kombëtare për zhvillim kulturor duhet të jenë të përbashkëta, pavarësisht ku jetojnë e ku frymojnë shqiptarët! Jashtë këtyre standardeve do të kishim diletantizëm, amatorizëm dhe asimilim, do të kishim rrezik potencial për shitje për "kulturë shqiptare" të "turlitavave kulturore" të huaja që do të ishin turp i madh për mbarë Kombën

Nga Avni HALIMI

Nëse i bëjmë një krahasim zhvillimeve të ndryshme shoqërore në raport me zhvillimet kulturore të ne, sakaq do të dilnim te përfundimi se, fatkeqësisht, jemi për t'u vajuar! Nuk mund të thuhet se nuk kemi korniza ligjore për sa i përket jetës së gjithmbarshme kulturore. I kemi, madje janë në harmoni të plotë me kërkesat ligjore evropiane. Strategjitë nacionale për kulturë, i kemi, janë të mahnitshme në lexim të parë! A kemi mekanizëm kontrolues, mbikëqyrës, motivues, mbi të gjitha, sanksionues, kundër neglizhuesve dhe sabotuesve të këtyre ligjeve dhe strategjive? Janë mijëra e mijëra godina banesore, janë qindra mijëra biznese, qindra korporata, qindra institucione shëndetësore, bankare etj. I tërë ky zhvillim në fakt paraqet vetëm "zhvillimin e manipulueshëm", mundësinë e përfitimit të mëdha të oligarkëve, por edhe mundësinë e përfitimit shtetëror nga taksat!

Sponsorizimi i "limonatave" që shiten për kulturë

Nga ana tjetër, nuk kemi institucione kulturore rishtas të themeluara! Kemi dy-tre teatro private, dy-tre manifestime private, një dhjetëra shtëpi botuese që përkujdesen për botimin e librit; nuk kemi operë, filarmoni, balet, nuk kemi institucione kërkimore kulturore. Nuk i kemi sepse kërkojnë kosto të paimagjinueshme, të papërbalueshme për buxhetet shtetërore, ndonëse, tërë ky "mastraf" do të mund lehtësisht të përballohej vetëm nga konfiskimi i pasurive të fituara pandershmërisht, nga ndëshkimi i korrupsionit dhe përfitimit të ndryshme në rrugë joligjore. Shqipëria dhe Kosova tashmë e kanë edhe Ligjin për sponsorizim të kulturës rinisë dhe sportit, ligje këto që krijojnë përshtypjen se, intenca e shtetarëve tanë është që më shumë të tallen me kulturën se sa ta ndihmojnë! A nuk është ky një përcëim institucional që i bëhet kulturës?! Ky ligj do të duhej të ishte enkas për kulturën, pastaj le të ketë ligje të ngjashme edhe për rininë dhe sportin etj. Sepse, këto ligje gjithëpërfshirëse, nuk kanë ravigëzuar bie fjala, kufirin në mes të kulturës dhe argëtimit. Së këndejmi, aktivitetet argëtuese-sportive nuk mund të jenë jetë kulturore! Ligjet në fjalë, sponsorizuesve të aktiviteteve rinore e sportive u njihet zbritja tridhjetë për qind (30%) nga tatimi në fitim. Kurse, për aktivitetet kulturore kjo zbritje prek vetëm njëzet për qindëshin (20%)! Ligji i ngjashëm ekziston edhe në Maqedoninë e Veriut!

Pse nuk kemi sponsorizim të aktiviteteve gjurmuese-arkellogjike, të reperitorit të një filarmonie, të një opere, të një baleti, nuk kemi sponsorizim të një shfaqje teatrale, të botimeve ekskluzivisht të talenteve të reja; pse nuk kemi një

ekspozitë të sponsorizuar, nuk kemi koloni artistësh, nuk kemi një manifestim letrar gjithëkombëtar! Sepse, të gjitha këto aktivitetet janë elitare dhe nuk u krijojnë kurrfarë përfitimi sponsorizuesve. Prandaj, sponsorizuesit i kemi të pranishëm më tepër tek estrada argëtuese-zbavitëse, e cila, nuk paraqet kurrfarë aktiviteti kulturor. Sepse, një aktivitet i estradës siguron masë të gjerë vizitorësh, ku edhe reklama për donatorin është më masovike, kurse një ekspozitë pikturash mund të sigurojë maksimumin nga 1000 vizitorë! Një libër mund të vërehet se është donuar, më së shumti nga një 30-50 lexues dhe, reklamimi i sponsorizimit shkon vetëm tek ky numër i popullit! Sponsorizimi i aktiviteteve kulturore, me prioritet të caktuara institucionalisht, do të duhej që "t'i amnistonte" nga tatimet të gjithë subjektet që dëshirojnë të kontribuojnë në jetën e gjithmbarshme kulturore. Shteti ka mekanizma për ta kontrolluar këtë sponsorizim dhe për t'u lehtësuar nga financimi i të gjitha atyre aktiviteteve që ndihmohen nga dashamirët e kulturës! Kjo do të krijojë një garë ndërbiznesore si dhe një koegzistencë të rrekullueshme biznes-kulturë, në interes të zhvillimit të gjithëmbarshtëm shoqëror!

Manipulimet partiake dhe lavdërimet boshe

Ministria e kulturës është një prej dikastereve më të ndjeshme ku për çdo vit "thyhen heshtat" në mes të maqedonasve dhe shqiptarëve. Çuditërisht, ndonëse shqiptarët vazhdimisht "plagosin për vdekje", ata vit për vit ndahen të lumtur se ia kanë dalë "të plagosen në periferi të organeve vitale"! Në mënyrë triumfaliste do të ngrenë pluhur duke u lavdëruar se ia kanë dalë që të marrin 30, 40, 50, madje dhe 55 për qind nga buxheti i Ministrisë së kulturës! Kurse para fakteve heshtin edhe zotat! Shqiptarët kurrë nuk kanë arritur ta kuptojnë hilenë por, gjithnjë kanë shprehur kënaqësinë se, vit për vit arrijnë që ta shtojnë numrin e botimeve të librave! Pas konfliktit të vitit 2001 numri i librave shqip të financuar nga kjo Ministri ka tejkaluar dyzetëshin dhe, vit për vit janë shtuar nga një nga dy botime më tepër! Më vitin 2011 numri i botimeve ka arritur në 87 tituj, ndërsa, më 2021 le të themi se arritën të botohen rreth 100 tituj! Dhe, gjithnjë, për çdo vit, shqiptarët e Maqedonisë së Veriut kanë konstatuar se diskriminimi kulturor u bëhet pikërisht se Ministria e Kulturës ndanë buxhet më të madh për librin maqedonas se sa për librin shqip! Pastaj, shtrohen ankesat, pas të cilave lejohet botimi edhe i na 4-5 titujve dhe, sakaq nuk ka më diskriminim kulturor! Shqiptarët e Maqedonisë së Veriut mirëqenien kulturore e kanë matur me numrin e titujve të botuar pa çka që brenda atyre titujve ka antivlera të

turpshme edhe për komunitetet primitive!

Në Maqedoninë e Veriut funksionojnë mbi 60 institucione kulturore, në të cilat punojnë mbi 2100 persona, prej të cilëve, rreth 200 janë shqiptarë, ndërsa rreth 150 pjesëtarë të përkatësive të tjera (turq, romë, boshnjakë, serbë, vlllehë, kroatë etj.). Pra, diku rreth 1700 të punësuar nëpër institucionet nacionale kulturore janë maqedonas, të cilët, sikur të paguheshin minimalisht nga 350 euro, do të duheshin mbi 7 milion euro në vit! Për shqiptarët e punësuar nëpër këta institucione do të duhej buxhet vjetor prej afër 850 mijë euro! Nga buxheti vjetor prej 3.3 miliard denarë, apo, rreth 55 milion euro për vitin 2021, rreth 16 milion euro shkojnë për transfera të ndryshme, afër 6 milion për bllok dotacione, rreth 4 milion euro investime kapitale, rreth 2 milion e gjysmë euro për mallra dhe shpenzime të ndryshme, si dhe rreth 32 mijë euro për rroga për personat me kontratë në vepër dhe për kompensime të tjera. Po ashtu, rreth 800 mijë euro shkojnë për përfshirjen e të rinjve në aktivitetet kulturore, për përfshirjen e integriteteve në EU në rrafshin e kulturës si dhe për programin e ri për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore. Nga buxheti i përgjithshëm, pra, ikin mbi 36 milion euro ndërsa shqiptarët marrin me rreth 1 milion euro. Pjesa tjetër e buxhetit shkon për aktivitetet për realizimin e programit vjetor të kësaj Ministrie. Edhe nga kjo pjesë e buxhetit për realizim të programit, shqiptarët nuk marrin as 10 për qind, kështu që, nga shuma totale shqiptarët nuk marrin më shumë se 3 milion euro ose rreth 5.5 për qind nga buxheti i përgjithshëm!

Me asnjë marrëveshje deri më sot, as me atë të Ohrit, as me ato gjatë formimit të qeverive, nuk është zburat diskriminimi shovinist që u bëhet shqiptarëve në rrafshin e kulturës. Ndërsa asnjëherë nuk është analizuar kjo çështje, e cila, kryekëput ka anuar kah zbutja e diskriminimit në përfshirjen e shqiptarëve në administratën shtetërore. Taksapaguesit shqiptarë japin më shumë se sa marrin, përfshirë këtu edhe participimin në larjen e borxheve që autoritetet shtetërore i marrin për shtet dhe për shoqëri! Pa eliminimin e këtij diskriminimi, cilado parti që do të rrahte gjoks se ka bërë shumë për komb, në fakt e ka vetëm marketing idiotik para elektoratit për t'ia grabitur votën! Ndërsa angazhimi në këtë sferë i cilësdo parti është gati se mision i pamundshëm, meqë në programet e tyre nuk gjen njeriu goftë dy fjali për kulturën! Sepse nuk e kuptojnë as peshën, as rëndësinë dhe as rolin e kulturës kombëtare. Partitë tona, edhe për një 100 vite të ardhshme do të merren me asfaltim, me kanalizime, me ujësjellës, me "ekologji", sepse, këtu janë paratë, tenderët, mundësitë për vjedhje e për pasurime enorm. Akoma nuk e kanë të elaboruar mundësinë e vjedhjes nga kultura, apo, janë shumë të vetëdijshëm se këtu mund të përballen me njerëzit e kulturës dhe, që në start janë të vetëdijshëm për humbjen e betejës së tyre e cila nuk shkon përtej angazhimeve "patriotike" për vjedhje!

Një platformë kombëtare për kulturë shqiptare

Në çdo vend jeta e gjithmbarshme e një shoqërie rregullohet sipas akteve normative dhe akteve nënligjore. Kushtetuta është akti monumental i çdo shteti në të cilën bazohet tërë struktura e ligjeve, statuteve, rregulloreve të cilat përbëjnë "binaret" e një shoqërie të shëndoshë e funksionale. Kur u hartua Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë së Veriut,

shqiptarët ishin të përjashtuar nga përfshirja në komisionin amë për përgatitjen e këtij akti themelitar! U përjashtuan edhe nga hartimi i shumë ligjeve, të cilat, tashmë nuk kishin nevojë për kontribute e interpretime shqiptare, sepse, gjithçka bazohet në Kushtetutën e miratuar! Megjithatë, falë këmbënguljes së partive politike shqiptare, u arrit të sensibilizohen edhe maqedonasit dhe të pranohet se në rrugëtimin e shtet-ndërtimit nuk do të mund të jenë të suksesshëm pa shqiptarët e këtushëm, sikur nisën t'i përfshijnë edhe shqiptarët por, de jure, vetëm si popull me emrin "20 për qind"! Kjo dukuri do të shtrihet dhe në të gjitha nenet e Ligjit për Kulturë, i cili, pa dyshim, bazohet në Kushtetutën e vendit që e rregullon "shtetin maqedonas"!

Shqiptarët si popull, të përjashtuar nga "obligimi shtetëror" i Maqedonisë së Veriut, bëjnë një jetë kulturore e cila, me tepër na del si kopjim diletantesk, si kopje e zbehtë, e kulturës kombëtare që zhvillohet në Shqipëri e Kosovë, më tepër në baza vullnetare se sa të përkrahur nga institucionet shtetërore. Ky mjerim kulturor pa dyshim që i atribuohet politikave mjerane të partive shqiptare të këtij shteti! Se nuk shprehin kurrfarë interesi mi për kulturën kombëtare këtë më së miri e vërtetojnë "programet" e tyre partiake! Partitë shqiptare në Maqedoninë e Veriut më tepër janë të përkushtuar për ekologjinë, për "arsiminin e shqiptarëve" duke hapur "universitete" partiake që prodhojnë diploma për "politikanët" me përgatitje shkollore tetëvjeçare si dhe për ata që janë në gjendje të paguajnë sa t'u kërkohet! Nëpër programet partiake të shqiptarëve të Maqedonisë së Veriut nuk gjen njeriu asnjë "kapitul" që flet për zhvillim dhe jetë kulturore të shqiptarëve të Maqedonisë së Veriut. Mbi të gjitha, ky problem duhet të jetë brengë serioze për qendrat kombëtare të vendosjes për fatin e shqiptarëve, Tirana dhe Prishtina! Akademia e shkencave dhe arteve të Shqipërisë dhe Kosovës, duhet të obligohen të hartojnë platformë kombëtare për zhvillim kulturor që do të ishte segment i patjetërsueshëm i programeve partiake të partive shqiptare të Maqedonisë së Veriut dhe gjithandë ku jetojnë ata në viset etnike. Nuk mund të përkrahët nga qendrat shqiptare asnjë parti e cila nuk e ka prioritet zhvillimin kulturor të shqiptarëve duke e kultivuar identitetin kulturor pro-perëndimor! Nuk ka përfshirje në asnjë qeveri e cila nuk garanton themelimi të institucioneve nacionale kulturore, konkretisht, për shqiptarët e Maqedonisë së Veriut! Pa dyshim, implementimi i platformave të tilla kombëtare mund të ketë implikime financiar e për të cilat "shteti maqedonas" nuk mund të zotohet se mund të krijojë buxhet dedikues. Prandaj, në një plan afatgjatë asgjë nuk do të kushtonte për Shqipërinë dhe Kosovën të kontribuonin me "shuma modeste" në krijimin e buxhetit për t'u zbatuar platforma kombëtare për zhvillim kulturor të shqiptarëve të Maqedonisë së Veriut! Kujdesi kombëtar e shtetëror sado që mund të duket "utopik", megjithatë, nesër, do të ketë një pjesë të veten që nuk do ta ketë as "ngarkesë", as "ngatërresë", as "turp", as "hendikep" por, thjesht, një motor shoqëror në zhvillim dhe përparimin kulturor kombëtar! Standardet kombëtare për zhvillim kulturor duhet të jenë të përbashkëta, pavarësisht ku jetojnë e ku frymojnë shqiptarët! Jashtë këtyre standardeve do të kishim diletantizëm, amatorizëm dhe asimilim, do të kishim rrezik potencial për shitje për "kulturë shqiptare" të "turlitavave kulturore" të huaja që do të ishin turp i madh për mbarë kombën!

Intervistë: Vlora Ademi, poete

KAM KUPTU SE POEZIA T'KTHEN TE VETJA

Sot, pavarësisht argumenteve, të rrallë janë ata që merren mirëfilli me një vepër arti. Që e ndërtojnë një analizë duke reflektuar mbi faktet në mënyrë objektive. Le të skuqen ata që kritikën e kanë zhvendosë nëpër kuleare!, ose edhe më keq, që këtë e bëjnë o nga afërsia me autorin, o nga zilia për te, por jo duke e pasë parasysh veprën

Shkelzen HALIMI

Vlora Ademi aktualisht merret me diplomaci kulturore duke udhëhequr dhe zbatuar projekte, e aktivitete kulturore, brenda dhe jashtë Kosovës me organizatën Social Creativity, të cilën ajo e drejton. Përveç kësaj, ajo ka një punë dytësore si koordinatore, bashkëpunëtare dhe anëtare e bordit e Festivalit ETNOFEST; koordinatore e disa festivaleve jashtë vendit, si dhe është themeluese e Festivalit të Poezisë REPUBLIKA në Prishtinë.

Pos tjerash Vlora shkruan dhe poezi, të cilat janë përkthyer në gjuhën gjermane, angleze dhe arabe dhe janë botuar në antologjitë: PËRTEJ HARRIMIT në Gjermani dhe MAGMA në Kosovë. Ndërsa së fundi Shtëpia Botuese ONUFRI ka botuar edhe librin e saj të parë me poezi KATËRDHETË E PAK.

Në mars të këtij viti poezia e saj "Nuk ta fali mostradhëtinë" është botuar në gjuhën angleze në antologjinë "Loyalty.Walking Into The Unknown" nga Poet's Choice në SHBA. Ka mbaruar nivelin master për Komunikim Masiv.

Aktualisht, përveç rolit të saj si nanë, punës si drejtuese, dhe menaxhere, ajo gjithashtu është edhe trajnere dhe vazhdon të jap kontributin e saj për kauza vetëdijesimi në shoqëri.

HEJZA: Libri i parë i Juaj, vëllimi me poezi, "Katërdhetë e pak", realisht bëri një bujë të madhe, sepse u prit në mënyrë të shkëlqyeshme gjithandej hapësirave shqiptare. Çka është ajo që e bën të veçantë këtë libër.

V.ADEMI: Origjinaliteti. Stili origjinal me të cilin kam ardhë n'katërdhetë e pak.

HEJZA: Ju me një rast keni thënë se poezia është thellësi, e cila thellësi duhet të gërmohet, sepse është pafund. Çfarë keni zbuluar gjatë gërmimit Tuaj?

V. ADEMI: Nuk e di nëse ky gërmim në këtë kohë ka ardhë si ngacmim, apo si dëshirë e kahmotshme, por kam zbulu se, përveç që poezia qenka ngjizë bashkë me mua, ajo gjatë gjithë kohës m'ka

grishë pavetdijshëm, për me u realizu edhe në një tjetër dimension. Por tash, mbas librit, du me e plotëso veten. Para se me thanë thellësi, kam kuptu se ajo është edhe tundim, është brejtje që të nxitë për procese të tjera mandej. Kam kuptu se ajo t'kthen te vetja. Poezia është ajo që të ban me njohtë autorin e poezive tua. Veç përmes saj, arrijmë me e zbulu dhe me e prekë apogjeun e shpirtit.

HEJZA: Pse jeni përcaktuar që të shkruani në gegnishte?

V. ADEMI: Sepse kjo jam unë. Dikush që edhe frymë merr n'geg-nisht. Pse duhet të tjetërsohem tash që jam katërdhetë e pak!? Gegnishtja është gjuhë e kulluot e poezisë dhe jo vetëm, e cila sot po lavrohet për veçantitë e saj shprehëse, sidomos për lirizmin dhe koncizitetin e saj në varg. Po e vijon fuqishëm traditën e saj të ndërpreme dhe unë, e ndodhun në kësi mjedisi, e kisha ma të lehtë me u shprehë në një ekspresion ma afër melodizmit gjuhësor të rritjes sime në Prizrenin, historikisht të dallueshëm si qytet i madh i botës shqiptare. Kushtet e reja të

komunikimit dhe zgjanimi i hapësirave me shpalljen e Kosovës shtet sollën zhvleftësimin e përdorimit ekskluziv të standardit. Rranjët e ndërpreme brutalisht të shqipes nxorën llastarë dhe po e zerojnë edhe njëherë çështjen e një gjuhe vërtetë të përbashkët, këtë herë si mjet i hapësirave kulturore të lira dhe i krijimtarisë së pacentralizuar.

HEJZA: Keni realizuar aktivitete të shumta në promovimin e vlerave kulturore. A mund të flasim sot për ngjizjen e evropianizimit të kulturës shqiptare. Nëse po, atëherë në çfarë niveli e kemi këtë evropianizim dhe në cilat segmente të kulturës mund të haset me qartë?

V. ADEMI: Po. Bile do t'kisha thanë se jam një diplomate freelance në fushën e kulturës. Madje madje, deri tani kam ba ma shumë se sa më është kriju hapësina me ba, në një terren shumë të kontaminuem nga struktura e komunitetit letrar, e artistik, por edhe nga strukturat udhëheqëse të fushës në fjalë.

Ndërsa për pjesën tjetër të pyetjes,

mendoj se jemi viktimë e mentalitetit të ballkanit dhe ende jemi në fazën para ngjizjes. Kur kjo të ndodhë, atëherë periudha tjetër veçse na gjen duke mendu, e vepru si evropian. Përfshi këtu edhe aspektin kulturor. Ka një shekull që po e presim çmimin e madh letrar nga i njëjti shkrimtar (gja që do t'më gëzonte), por a thua që për gati një shekull, nuk doli një i dytë po kaq i denjë!

Megjithatë HIVE i Blerta Bashollit, ndërkohë parakaloi shumë tepih të kuq të festivaleve prestigjioze ndërkombëtare të filmit.

HEJZA: Sot, si asnjëherë më parë poezinë e kemi me bollëk, ndërsa shumë pak flitet për poezinë. Edhe ata që marrin mundin të flasin, më tepër i përkasin kategorisë së "kritikëve letrar" që ose kurrë nuk e kanë shkruar poezinë ose kurrë nuk janë përpjekur të mësojnë si shkruhet poezia. Në ç'situata të sikletshme e në ç'nivele të delirit kalon shpirti kur krijuesi e nis dhe e përfundon një poezi. Apo poezia vjen vetvetiu, ngjarje pas ngjarje, pas dashurisë, tradhtisë, vdekjes...

V. ADEMI: Mediet onile, aq sa na e kanë lehtësu komunikimin me botën, po kaq na i kanë ngatërru, e komplikuar konceptet për artin, kulturën, mënyrën e jetesës... Si askund tjetër, me ose pavetëdije, shoqnia me të madhe po i shfaqë kompleset e saja nëpër to. Një, që ma së shumti bjen në sy, është publikimi i poezive. Sa mirë që disa janë kaq të frymëzues, e i kanë zaptue tana muzat për me kriju orë e çast, por a janë të vetëdijshëm për masën e teprimit!?

Për mue, poezia është diçka që vjen natyrshëm. Vjen në një çast të caktuar, kur gjendja shpirtnore është e gatshme me ia falë botës një përjetim sublim të shpërfaqun në formën e saj. Shpirti ka çaste të fshehta trazimi, që e ngacmon o vdekja, o ikja, o tradhëtia, madje edhe mostradhëtia, që është akoma ma e pafalshme (hahaha!).

HEJZA: A kemi kritikë letrare! Në ç'nivel e kemi mendimin kritik mbi kulturën tonë krijuese, artistike! Sa zë vend materia e estetikës në punën tonë krijuese?

V. ADEMI: Kritika na sygjeron. Tranzicionet bashkëkohore shoqërore ngrejnë pyetje të rëndësishme në lidhje me atë që mund ose duhet të konsiderohet aktualisht si njohuni relevante ose e vlefshme për kulturën dhe artin. Hulumtimet e fundit kanë tregu se vlerësimi i artit është frymëzim, gja që drejtpërdrejt ndikon në performancën krijuese. Mu për këtë fakt, konsideroj se, asnjëherë nuk kemi pasë nivel ma të ulët të kritikës. Sot, pavarësisht argumenteve, të rrallë janë ata që merren mirëfilli me një vepër arti. Që e ndërtojnë një analizë duke reflektuar mbi faktet në mënyrë objektive. Le të skuqen ata që kritikën e kanë zhvendosë nëpër kuleare!, ose edhe më keq, që këtë e bajnë o nga afërsia me autorin, o

nga zilia për te, por jo duke e pasë parasysh veprën.

Një arkitekt amerikan thoshte: gjithmonë zgjidhja e problemeve është e gabuar nëse nuk është edhe e bukur. Pra edhe vlerësimi i krijimtarisë gjithëherë e kërkon gjykimin e së bukurës, sepse kapaciteti ynë krijues nuk do të ishte i mundun pa pjesën estetike. Janë shtylla paralele.

HEJZA: Është një e vërtetë e coroditur. Letërsia jonë ka shënuar numrin më të madh të antologjive poetike. Vlerësohet janë diku rreth 500 antologji të përpiluara, sajuara e përgatitura në këto 30 vjetët e fundit. Pse bëhen dhe kush i bën antologjitë?

V. ADEMI: Asht koha e zhvillimit të një fenomeni, që për fatkeqësinë e letërsisë, po devijon. Megjithatë nuk mundem me thanë se jam kundër antologjive, por së paku le të kenë nivel. Duhet angazhim serioz. Ka kritere. Ka filtra. Duhet të ketë bazë të qëndrueshme. Dhe, edhe ky si fenomen, koïncidon me rolin dhe ndikimin të cilin kritika e ka. Lakmia për me kanë në qendër të vëmendjes me çdo kusht, po na kushton shumë, tepër shumë si shoqni.

Në shtator të këtij viti do të dalë Antologjia me poezitë e poetëve pjesëmarrës të edicionit të pestë të festivalit të poezisë REPUBLIKA. Poezitë do të botohen në dy gjuhë, shqip dhe anglisht dhe secila nga

to, së pari është redaktu nga një studiues i gjuhës shqipe dhe mandej nga një i gjuhës angleze. Dhe po mendoj se, deri në këtë fazë është ba një punë shumë e mire dhe korrekte. Por pavarësisht se pjesëmarrësit janë emna të dëshmuem tashma të letërsisë, ka ndodhë që, më asht dërgu një poezi e Alison Toënsend (poete amerikane), vetëm se e përshtatun sipas mënyrës së poetes që e ka dërgu. Këtë poezi me titull "Gjanat që nuk t'i tregova për abortin" para afër dy vjete, së pari e ka përkthyer poetja Vlora Konushevc. Ndërsa, e njafta poezi, nga një poete pjesëmarrëse, më asht dërgu sikur të ishte poezi autentike e saja. Po të mos kishte njohuni dhe kritere, mbase edhe do të ishte botu poezia e autores amerikane, me emnin e X poetes pjesëmarrëse në fesatival. Këtë ngjarje e mora si shembull konkret, për me tregu se sa, në rradhë të parë e respektojmë veten (poetët), në rradhë të dytë letërsinë, në rradhë të tretë lexuesin (audiencën) dhe të fundit, një festival që konsideron se i ban nderim me ftesën. Në këtë rast kjo antologji është pjesë e festivalit dhe do të vazhdohet në këtë formë derisa festivali të ekzitoj, por në rastet e tjera, me ose pa qëllim, shihet se antologjitë po përpilohen sipas preferencave personale të përpiluesve, e jo sipas kritereve: qëllimi, tema, struktura, prezantimi, përfaqësimi.

HEJZA: Bashkimi shpirtëror i

shqiptarëve akoma po has në shumë barriera. Shembull konkret është "antologjia" e Rudolf Markut, i cili poezinë bashkëkohore shqipe e "gjen" vetëm te autorët brenda territorit të Shqipërisë. Pse i kemi këto barriera?

V. ADEMI: Për këtë lloj antologjie është folë, e stërfolë tashma. Nuk du me vazhdu me i kushtu vëmendje ma shumë autorit të saj në këtë rast. Ndërsa kur jemi tek barrierat, ato hala nuk i kemi largu brenda për brenda nesh. Hala udhëhiqemi nga ndjenja e superioritetit dhe e xhelozisë. Cila mendje e shnohtë e këtij shekulli mundet me thanë – Kur une shkruaj s'di pse shkruajnë të tjerët/tjetrat. Asht absurdi ma i madh që e kam dëgju. Kjo zezonë na ka prekë këtej, e andej territorit. Ma e keqja është se, pikërisht të tillëve, madje me vetëdije, po u krijohet hapësina e veprimit. Shqipnia pati emna shumë ma përfaqësues për pozitën në të cilën sot është përpiluesi i "antologjisë" në fjalë, por zgjedhi dike që, fatkeqësisht as njohunitë bazë për poezinë bashkëkohore nuk i paska. Dhe këtë na e argumentoi vet ai. Madje madje edhe titulli i konceptit, asht i përkthyer nga një antologji serbe e Miloslav Shutiçit (1999).

HEJZA: Ambienti ynë letrar, fatkeqësisht që moti është kontaminuar me lloj - lloj mbeturina që dukshëm ia kanë zënë frymën letërsisë së mirëfilltë. Sot kemi më shumë botues se lexues, qarqe të ndryshme "letrare", kemi mafi letrare, kemi epigonizëm, diletanizëm dhe çka jo tjetër? Vlerat e vërteta u përmbysën për shkak se demokracia vazhdon të trajtohet me mjete të anarkisë. Pse ndodhi kjo dhe si ta dekontaminojmë këtë ambient letrar?

V. ADEMI: Pa kritikë të mirëfilltë letrare, nuk ka dekontaminim të ambientit. Qarqet letrare, kanë zgjedhë që, kritikën e tyne me i adresu prej kafeve, e kulearave. Çfarë niveli të kritikës mund të presim në këtë rast.

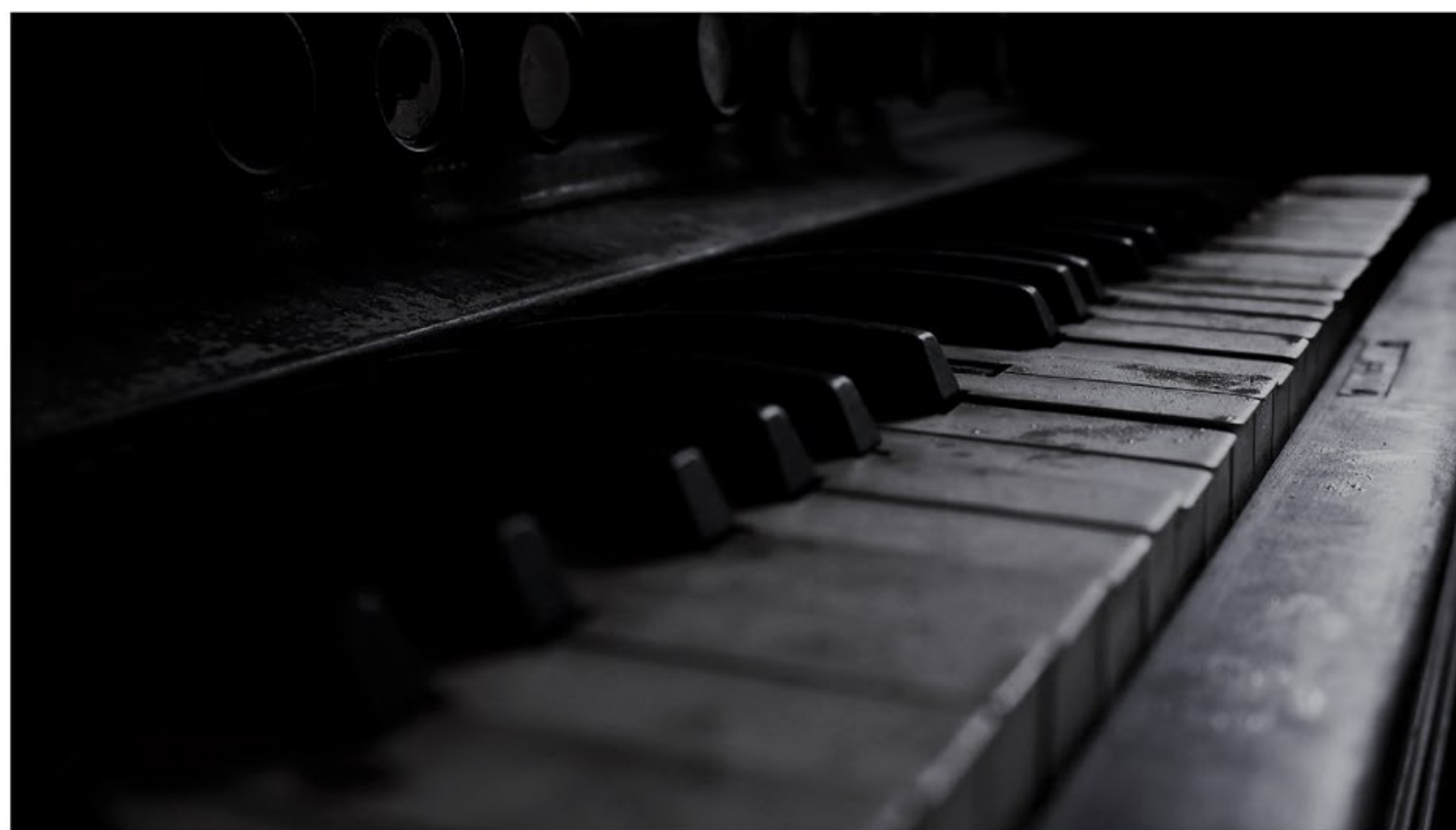
Ndërsa sa për shtepitë botuese, mirë që nuk kemi mbetë në duer të kujtdo! Mirë që kemi mundësi secili me e gjetë vendin që e meritojmë. Sa mirë që na jepet mundësia me u botu me ata që t'bjajnë me u ndi i vlerësuar. Me ata që dijnë me e trajtu një autor, që nga kontakti i parë, kontrata, promovimi, e deri te shpërndamja e librit. Prandaj libri "Katërdhete e pak" u botue dy herë brenda ma pak se dy muajsh.

Hejza: Besojmë se Ju nuk do të pritni që vëllimin e ardhshëm poetik ta pagëzoni "Pesëdhete e pak"?

V. ADEMI: Tashma jam këtu. Nuk kam nguti. Edhe po ndodhi kjo, mjafton të vije po kaq prapshëm sikur erdhi "Katërdhete e pak". Ardhja ime nuk ka ndodhë për me i zanë vend dikujt, por me e pasë hapsinën që poezia ime e do dhe e meriton.

KUSH I DËNON ME HESHTJE POETËT QË NA BËJNË NDER?

Nuk e kuptoj praninë e Ernest Koliqit, i cili nuk njihet si poet, qoftë dhe të Kasem Trebeshinës, pavarësisht se ka shkruar poezi, ata majat i kanë tjetërkund, kur harrohen poetë të mirëfilltë: si bohemi Pano Taçi, Jorgo Bllaci, Zydi Morava apo Uran Kostrecin?!

Fatbardh AMURSI

Pas antologjisë moderne shqipe të poetit Rudolf Marku "Veshun me diell mbathun me hënë", që trazoi median, botohet në Rumani një e dytë me titull "Antologjia Poeziei Albaneze" (Antologjia e poezisë shqipe nga zanafilla deri më sot) në gjuhën rumune me autorë studjuesit bashkëshortë Luan Topçiu "a brilliant literary critic" dhe Renata Topçiu-Melonashi, ku po duken përshëndetjet e para. "Antologjia moderne shqipe" e autorit me banim në Londër ka të deklaruar një kriter të veçantë: atë modern, novatorë, allafrangë, i cili nuk u mor parasysh si specifikë e hartimit të antologjisë. Kjo është arsyeja që tek Rudolfi nuk përfshihen bejtexhinjtë, të cilët në antologjinë e dytë janë të pranishëm. I gjithë stihia ndaj tij pati një të përbashkët: mungesën e gjithëpërfshirjes në rrafshin territorial, kryesisht mungesa e autorëve kosovarë, tetovarë, ulqinakë, etj. Duke respektuar kriterin modern të antologjisë së tij, personalisht isha për një përfshirje më të gjerë autorësh, që e plotësonin këtë kriter, kështu bëhej një mbulim më i mirë i hapësirës shqiptare, ndaj botova dhe shkrija për të munguarin: Vehbi Skënderi, Anton Ndoc Papeleka, Niko Kacalidha, etj., të cilët i shoh të përfshirë në antologjinë e dytë, bashkë me Skënder Mehmet Buçpapajn.

Nëse unë do të hartoja një antologji nga zanafilla deri në vitet 1950, kur u instalua Realizmi Socialist, a do të funksiononte kriteri i gjithëpërfshirje duke pasur për bazë territorin? Nga Pjetër Budi deri tek Lasgush Poradeci, Fishat, Noli, Ndre Mjeda, gjithë të tjerët ishin në mërgim, si: Naimi, De Rada, Noli shtoi dhe Martin Camajn, Ernest Koliqin, Bilal Xhaferrin më vonë, deri tek Kadare në Paris. Në këtë antologji nga zanafilla deri në vitet

50, do mungonin poetë nga trevat e tjera shqiptare, për arsyen e thjeshtë se s'ka. Për t' i rënë shkurt, kriteri territorial nuk funksionon për arsye historike. Në kohën e "luftës së ftohtë", të ndarjes ideologjike të botës, të kufijve, përsëri territoret nuk ishin përbashkues. Me rënien e Murit të Berlinit, gjithëpërfshirja nuk përputhej me territoret shtetërore. (Një i huaj vesh fanellën tënde kombëtare dhe medaljet i njihen Shqipërisë.)

Antologjia e Bukureshtit pretendon se ka në fokus poezinë shqipe të shkruar në pesë shekujsh me një hartë gjeografike shumë të gjerë, duke lënë të kuptohet se janë marr parasysh të gjitha vërejtjet në adresë të antologjisë së parë, ku autori u akuzua, po e themi më butë: për mungesë patriotizmi. Ajo që unë vërej me trishtim është se, antologjia e dytë, ka zgjeruar hartën territoriale të pas viteve '90-të, duke zbratur territore poetike të përfaqësimit, deri në "spastrime" autorësh të njohur. Për ta thënë figurativisht: përmendet Fushë-Kosova dhe zhduket nga harta poetike Fusha e Myzeqesë, e cila njihet si një trevë poetësh, si: Faslli Haliti, Izet Shehu, Gëzim Hajdari, Gazmend Kapllani, Sherif Bali, Bujar Xhaferrin, Elmaz Qerreti, Shpend Sollaku Noe, Ilir Levonja, at e bir Radi, Lindita Arapi, Miltiadh Davidhi, Kujtim Hajdari, Valter Dauti, etj. shtoi dhe poetë të Fierit: Maku Pone, Majlinda Rama, Petraq Kote, etj., qyteti që jep dhe çmime, sikurse e mori së fundi Skënder Buçpapaj, pra, e gjithë kjo trevë s'ka asnjë poet të përfaqësuar në antologjinë në gjuhën rumune. Do më thonë se është V. Zhiti, "Qytetar Nderi" i Lushnjës, i cili poetët lushnjarrë i ka quajtur "tufëzime të partisë". Të këtij mendimi me sa duket janë dhe autorët e antologjisë. Në antologjinë e R. Markut Lushnja ishte më e përfaqësuar

se të gjithë trevat e tjera. (Prof. Klara Kodra, mbështetësja më e flaktë e poetit Marku ndaj sulmet të kolegëve të saj akademikë, profesorë, doktorë shkencash, a do ta ndjejë mungesën e mikut të saj të vjetër në antologji, sikurse shkruan në elegjinë kushtuar atij: "Dikur t' i më qortoje/Kur vonohesha në takim./Tani e ke radhën ti/ Të vonohesh në amshim./Po unë s' do të qortoj dot/Të kërkoi në hapësirë/ Në qiell, në tokë, Faslli." Ta lëmë Myzeqenë dhe të kapërcejmë oqeanin, të shohim diasporën me aktive në fushën e letrave, si ajo e Amerikës dhe e Kanadasë, aktualisht nuk i përfaqëson askush. Do më thonë përsëri: i përfaqëson V. Zhiti. Poet i uroj suksese, por, a është normale kjo për një "kritik brilant të letërsisë", sikurse është Luan Topçiu? Në romanin "Krishti personal" Roland Gjoza shkruan: "Në Amerikë kam botuar pesë romane. Po nga atdheu mbajnë heshtje, si një lloj zie. Ne andej matanë quhemi të ikur, të harruar...Në Shqipëri kam botuar rreth 20 libra, po asnjë rresht nuk është shkruar për to. Unë jam shkrimtar i heshtjes. Kjo më ka bërë mirë, po më ka privuar nga kënaqësitë. S'më ka ecur." Në antologjinë e Rudolfit R. Gjoza ishte, tani hiqet. Kurjoz të dija arsyen. Kush i dënon me heshtje poetët, që na bëjnë nder? Nuk njoh në diasporën e Amerikës, një tjetër të jetë më i suksesshëm nga Gjekë Martinaj, i cili ishte në antologjinë e Rudolfit, i cili është vlerësuar më shumë çmime në ballafaqimet poetike në botë, sikurse lexojmë dhe i nominuar për Nobel. Si mund të harrohet një poete si Reshida Çobo, lëvrujesja e suksesshme e haikut, e vlerësuar dhe në atdheun e Haikut në Japoni, e cila po punon për një antologji me autorë shqiptarë që lëvrojnë haikun. Mund të vazhdoja dhe me emra të tjerë, por është dhe

radha e të tjerëve të flasin, qoftë duke mos rënë dakord me mua.

Të vazhdoj më tej me territoret e zbrasta? Në Durrës, shtoi Kavajën dhe Rrogozhinën e Xhelal Toskut, përmendet vetëm Arian Leka, të cilin personalisht e çmoj, por a mund t' i hiqet viza Moikom Zeqos, Petraq Ristos dhe një poet aq të pëlqyer si Agim Bajrami? (Moikom i kujtonin se ishte akademik, të tjerë janë bërë. Edhe Rama ia kurseu fjalën e mirë, në përvjetorin e PS-ës, duke përmendur vetëm Driteron në atë përballjen e madhe për t' i ndryshuar emrin PPSH-ës. Qahen nga Plenumi IV ata që s'pësuan asgjë, ndërsa të goditurit, si Moikom Zeqo, Thanas Dino, Faslli Haliti, Viktor Qurku, etj., u takon të jenë në çdo antologji dhe jo t' u hiqet viza, si të shlyejnë ndonjë amanet të demonëve të dikurshëm.) Shkojmë në Kukës. Askush. S'përmendet as Havzi Nelaj dhe as ai që harrohet gjithmonë, Agim Spahiu, që, nëse lexoni një shkrim të Luljeta Lleshanakut për të, kuptoni dhe arsyen pse e menjanojnë. "Asnjë gazetë apo revistë letrare, asnjë shtëpi botuese s'ia hapi derën, asnjë institucion ku si atëherë dhe sot profesionistë mediokër mbushnin dhe mbushin fletët e tyre. Miqtë luajnë me besimin e tij." Tani luajnë veçse me kujtimin e tij.

Nuk e kuptoj praninë e Ernest Koliqit, i cili nuk njihet si poet, qoftë dhe të Kasem Trebeshinës, pavarësisht se ka shkruar poezi, ata majat i kanë tjetërkund, kur harrohen poetë të mirëfilltë: si bohemi Pano Taçi, Jorgo Bllaci, Zydi Morava apo Uran Kostrecin?! (Në Gjakovë jepet çmimi "Hamit Alija", ndërsa në antologjira nuk e plotsoka kushtin për të qenë një nga ata. Si mund të harrohet Demir Gjergji, i cili u ka recituar poezitë sa e sa kolegëve?! Po kështu Dhori Qiriaz, Sadik Bejko, Sulejman Mato, Teodor Keko. Do të nderonte çdo antologji një poet lirikë si Sokrat Habilaj! Nuk di pse nuk përfshihet në antologjitë poetik Nënë Tereza, poezitë e së cilës njihen në të gjithë botën? Më është krijuar përshtypja se më shumë se sa për të nderuar, tërhiqemi nga mania për të lënduar. "Njerëzit gjejnë mënyra të reja për t' i shtypur të tjerët, mënyra të reja për t' i zhbërë arritjet më të mira të të tjerëve."-do thoshte në këtë rast Salman Ruzhdie.

Më tërhuqi vëmendje një sqarim i Zyrës së shtypit ALAR, ku thuhej: "Si çdo lloj përpjekje e tillë në botë ka njëfarë koeficienti "subjektiviteti", parapëlqimesh për një autorë apo tjetrin." Flitet për imazhin e gabimit, duke lënë të kuptohet se mungesat apo gabimet janë të falshme. (Sipas ekspertëve, që të rrezohet një avion duhet të ndodhin 7 gabime njerëzore të njëpasnjëshme. Mos vallë Rudolfi i kishte plotsuar të shtata? Thua se artit i kishte ndodhur një gjëmë.) Mos i merrni fjalët e mija për kapital, por dhe "lekë xherri" apo "pare e kuqe" nuk kanë për të qenë kurrë.

NJË NISMË E BUKUR

Anisa Mulolli, "Dornröschen, wach auf", Werlag Haus: "BoD", Hamburg

Sadik KRASNIQI

Gjimnazistja Anisa Mulolli vjen para adhuruesve të fjalës së bukur me librin e parë me poezi, dhe këtë në gjuhën e Gëtes, pra në gjermanisht. "Dornröschen wach auf", si titull libri (konvencional e përrallor) është zgjedhur me mjaft shije. Vetë titulli metaforik, "Dornröschen wach auf", (Bukuroshe e fjetur, zgjohu!), i shërben idesë, temës e poetikës së libri.

Anisa hyn bindshëm, vrullshëm, e begatë, me tema e motive dhe mjaft e sofistikuar figurativisht në botën krijuese. Përmes 43 poezive të këtij vëllimi, poetesha e re shfaq kredon e saj për mundësinë e reflektimit në mënyrë estetike të raporteve të saj me botën që e rrethon. Kjo botë është shumë e gjerë dhe e pasur me ndodhi, sende, njerëz, kafshë e fenomene. Në këtë kontekst, përpiluesi i parathënies së librit, njëherësh arsimtari e poetes, Frank Hegemann, shprehet: "E gjithë bota në një poezi" (In einem Gedicht die ganze Welt).

Poezitë e Anisës janë frymëzime të perceptimit të një adoleshenteje për botën që e rrethon.

Këto marrëdhënie të determinuara nga mosha e saj delikate janë tejet emocionale, por njëherazi intelektuale dhe, gjithsesi, edhe estetike. Poezitë e saj, përveç aspektit estetik, kanë edhe atë etik: merr sa të duhet, jep sa duhet - shprehet Anisa në një poezi.

Vetë titujt e poezive janë shumë impulsive, si: Përmes qytetit, Teatri në teatër, Ata janë vetëm gënjeshtarë, Nata, Nga se njerëzit janë të tillë, Bota, Nëse njerëzit qajnë, Gjenerata e re, Fund i gëzuar, Sensi, Zemra, Pritja e trenit të fundit, Ndjesë, Vetë mbretëreshë, Bukuroshe e fjetur, zgjohu!, Gjethi në erë, Gjithmonë fëmijë, Dashuri ose para, Lexoni çfarë shkruaj, Më mbaj, Kukullat e bukura, Rojtarja e natyrës, Gjarpri, Psikopat shëruar, Klithja, Humbësi, Nuk do të harroj, Heshnje para rrufesë, Shtegu im, Të gjithë e dimë, Zëri i sirenës etj.

Poezitë e këtij libri janë ligjërime lirike të një introspektive të thellë të poetes në

marrëdhënie me jetën, shoqërinë, rrethanat, sendet, gjërat dhe fenomenet e përditshmërisë.

Ajo, duke parë e përjetuar realitetin e jetës si "matematikë tejet të vështirë" (Die Realität ist die schwerteste Mathematik), me kompleksitetin e vështirësitë e saj të shkaktuar nga të rriturit, herë-herë bie në situata të personazhit Oskar, të Gynter Grasis, me dëshirën që të mbetet gjithmonë fëmijë, si sinonim i pafajësisë, çiltërsisë dhe engjëllorës.

Duke lexuar disa poezi të Anisës, sikur hasim në një "zymtësi", por kjo "zymtësi" nuk ka të bëjë fare me pesimizmin, është

thjesht një revoltë për gjërat që nuk i pëlqejnë poetes, ose siç thotë Niçja, "pesimisti është një idealist i zemëruar". Ndaj poetesha ka shpresë, vizion, ideal për një të ardhme më të mirë, për të cilën lufton si gjeneratë me zemrën e mirë dhe mendjen e ndritur. Poetesha në një poezi shprehet: "Wenn Menschen weinen, strahlen ihre Herzen" (Nëse njerëzit qajnë, zemrat e tyre shkëlqejnë).

Semantika e ligjëratës poetike te ky vëllim me poezi ndërtohet përmes një strukture sintaksore me vargje të gjata në strofë monokolonëshe. Vargjet janë fjali të zgjeruara me të gjitha pjesët e

ligjëratës, me një arsenal të pasur leksikor. Duke qenë se në këto poezi ka shumë detaje, poetesha sikur i imponohet forma e të shprehurit me një strukturë "prozaike". Por, në esencë, kurrsesi nuk është e tillë, nga se vargjet kanë një ritëm metrik me një harmoni të bukur intonacioni, përmes rimave të bukura fundore. Vargjet me rimat e bukura dhe të përhershme imponojnë një lexim deklamativ me një emocion përjetues e impresiv.

Figurshmëria në poetikën e Anisa Mulollit është një estetikë e kontrasteve metaforike e metonimike: "Nur noch Sterne, die fungeln (shkëlqejnë)

Und überleben können im dunkeln" (errësirë)

Në fund mund të themi, se niveli i lartë artistik i librit të parë me poezi i Anisës jep sinjalet e një talentjeje me një personalitet të fortë e që në të ardhmen e afërt do jetë një krijuese e shquar dhe me shumë botime. Këtë, madje, e thotë edhe vetë poetesha përmes vargjeve me plot kredo: "Natürlich bin ich stark, klar mache ich weiter", (Natyrisht jam e fortë, qartë, e unë do të vazhdoj tutje)

Anisa Mulolli është 17 vjeçe, lindur dhe rritur në Hagen të NRW të Gjermanisë, me rrënjë shqiptare. Që e vogël gjithmonë ka qenë në skenë, qoftë në shfaqje teatrale apo si recituese e poezive të poetëve shqiptarë në Gjermani. Ajo ka qenë gjithmonë e interesuar për artin e poezisë dhe ka dashur t'i shprehë mendimet e saj përmes këtij arti.

Anisa Mulolli është nxënëse e gjimnazit "Ricarda-Huch-Gymnasiums", në Hagen. E frymëzuar nga mosha e saj prej adoleshenteje, ajo filloi të hartonte libër, që do të ishte i kuptueshëm për shumëkënd. Qëllimi i saj kryesor ishte të shkruante një libër, që pasqyron mendimet dhe ndjenjat e shumicës së të rinjve, por edhe të krijonte diçka që e motivon lexuesin të ecë përpara dhe të jetë i lumtur në jetë.

Qasje

KONCEPTI I TEATRIT PËRRALLOR

(Rreth novelës "Kërrici i pikëlluar" të shkrimtarit Abdyl Bunjaku)

Xhahid BUSHATI

Abdyl Bunjaku, shkrimtari nga fshati Novoselë i Vushtrrisë (Kosovë) u nda nga jeta 31 vjet më parë, në moshën 88-vjeçare. Në krijimtarinë e tij artistike shquhet për lëvrimin e novelës, pjesëve teatrale e skeçeve. Mbase është njëri nga shkrimtarët e pakët të letërsisë shqipe për fëmijë, që struktura e novelistikës së tij të jetë e zhvilluar në formën e një skene teatrale, ku personazhet dialogojnë, replikojnë, kundërshtojnë njëri-tjetrin, ndodhen para të papriturave, janë në rrezik e vështirësi... etj., etj. Një model të tillë përfaqësimi dhe realizimi e gjejmë te novela "Kërrici i pikëlluar" ("Rilindja", Prishtinë 1977; Sh. B. "Naim Frashëri", Tiranë 1983, redaktor: Kostandin Leli).

Është një novelë përrallë me zhvillim linear, ku gjatë udhëtimit të Kërricit, herëpashere gjejmë përthyerje

ngjarjesh e historish, të papritura, gjë që i japin novelës frymëmarrje, e bëjnë më interesante dhe kurioziteti i fëmijëve shtohet nga faqja në faqe, me pyetjet: "Ç'po ndodh me Kërricin? A do të mbetet ai i pikëlluar? A do të kthehet, përsëri te Oborri i Madh? A do të gëzojë zemrën e babait të tij, Gomarit Zemërbutë? A do të gëzojë shokët që e presin me mall?" ... etj.

Novela është ndarë në 14 kapituj. Historia fillon me një letër, e shkruar në mënyrë mitike e paksa legjendare nga Kërrici, ku tregon arsyen përse po ikën... Ai mendon se i ati do ta lexojë letrën, por fatkeqësisht së bashku me sanën Delja Gjumashe ha dhe letrën. Me këtë enigmë nisin ngjarjet. Skena është Oborri i madh, ku kafshët e shpendët si Pula e Kuqe, Rosaku i Madh, Delja Gjumashe, Gjël Kamkaceli, etj. filozofojnë, hamendësojnë, thurin fjalë shpesh të paqena rreth ikjes së Kërricit. Nga dialogu i tyre tensioni përrallohet merr

përmasa jo të zakonata që shoqërohet me shumë pikëpyetje. Pra, letra është "e panjohura", dhe me këtë të panjohur nis elementi i parë i ndërtimit kompozicional i veprës.

Gjatë udhëtimit të Kërricit të Pikëlluar, kemi edhe një zgjerim të mëtejshëm të subjektit të novelës. Disa personazheve si: Shqiponja (i kërkohet të gjejë Kërricin), një lopë me historinë e saj i bëhet model Kërricit, ndërsa hutini e paralajmëron për rrezikun që i kanosej, kurse Drenusha është qortuese ndaj personazhit kryesor, dhelpra është mashtruese, Ujkonja plakë për pak sa nuk e ha, lepuri e ndihmon... Dhe ky udhëtim prej përralle fillon me Oborrin e Madh dhe përfundon me Oborrin e Madh. Dhe Kërrici, nga i pikëlluar bëhet i qeshur, kur dëgjon zërin e babait, kur i thotë: "Djali im, shpirti im... shëndoshë qenke! - dhe lotët i dolën nga gëzimi. I lëpinte fytyrën, veshët, trupin...". Me

kthimin e Kërricit, përsëri, te Oborri i Madh, autori me shumë finesë e pa moralizim nënvizon mesazhin e madh: Vendlindja është e shtrenjtë! Ajo nuk duhet harruar dhe nuk duhet ikur e braktisur!"

Brenda hapësirës së kësaj novele të bukur e tërheqëse, krahas emërtimeve përrallorë të kafshëve e shpendëve, gjetjeve të bukura e kuptimplotë; shfaqet plot ngjyra bota e tyre, individualizohen estetishtë ato, përshkruhen mjedise me koloritin e tyre përkatës, etj. Gjuha e përdorur nga autori Bunjaku është në përputhje me botën feminare, është e gjallë dhe poetike. Autori e njeh shumë mirë gjininë e përrallës, veçanërisht përrallën popullore, çelësat e saj të shkrimtarisë. Kërricia mbetet një nga dukuritë dalluese të novelës, gjë që e bën të lexohet edhe pas kaq vitesh me ëndje nga lexuesit e vegjël. Një vepër që nuk e humb aktualitetin.

Jeta si tregim

MAGJIA E PALIGJËSISË SË SUKSESIT

Në vëllimin tim të fundit "Transaksioni" vendosa të nxjerr tregimin Ura, një tregim që e kam mbajtur 30 vjet në dorë. Megjithëse për atë libër u shkrua jo pak, atë tregim nuk e përmendi kush

Dashnor KOKONOZI

Në të vërtetë nuk ka nevojë të shkruash letërsi për ta kuptuar se suksesi nuk ka asnjë ligjësi. U ka ndodhur të gjithëve të kalojnë orë, duke gatuar me shumë përkujdesje një post për fb-në, ta kthejnë e rrotullojnë nga të tëra anët, ta trazojnë dhe t'i shtojnë ca erza e citime, ta lënë të ftohet, ta shikojnë edhe një herë dhe ta postojnë. E së fundi të mbeten të zhgënjyer: askush nuk tregon interes për të!

E pastaj, një herë tjetër, t'i hedh shpejt e shpejt nja dy shënime ashtu siç i kape duke të kaluar nëpër rrjetin e neuroneve të kokës tënde dhe vëren gojëhapur se si vërshojnë komentet për të!

Si ndodh? Kam përshtypjen se suksesi varet vetëm pjesërisht nga autori, por nuk di më shumë. Ajo që dua të them është se kështu ndodh edhe në letërsi, të paktën në përvojën time modeste. Se në fund të fundit, edhe letërsia (fiksioni) një lloj komunikimi si të tjerët është. (Vetëm lista e pazareve të ditës bëhet për t'u hedhur, ka thënë ai)

Në vëllimin tim të fundit "Transaksioni" vendosa të nxjerr tregimin Ura, një tregim që e kam mbajtur 30 vjet në dorë. Megjithëse për atë libër u shkrua jo pak, atë tregim nuk e përmendi kush. Nuk dua të ngjall kureshtje komerciale dhe do të tregoj me dy fjalë subjektin e tij.

Është një ngjarje e jetuar që ka ndodhur gjatë një loje ushtarake me ermin Biza më duket. Që në fillim fare kompania jonë humbi çdo kontakt me shtabin, ecnim të uritur e të rraskapitur nëpër borë e shi pa e ditur se ku shkonim, deri sa një mesnatë, nga radioja na erdhi urdhri të kalonim një lumë të trëmbyer që kishin përpara. Përtej, do të prisnim urdhrin për sulm. Mbi supë kishim grykat e topave dhe arkat e municionit dhe komandant (oficer rezervë) i asaj kompanie antitankesh isha unë (dk).

U nisëm me shpirtin nën dhembë dhe së fundi mbërritëm në breg të një lumi të egërsuar

nga shirat, që as emrin nuk ia dinim. Askush nuk na kishin treguar sa i thellë ishte. U futëm duke ndjerë gurët që rrëshqasin nën këmbë dhe trungjet e pemëve të thyera nga stuhia që zbrisnin me vrull nga mali...

Një tmerr i vërtetë. Po nuk kishim rrugë tjetër. U futëm të gjithë duke mbajtur njeri-tjetrin, por me gjithë përpjekjet, matanë nuk dolëm të gjithë. Në atë lojë ushtarake u vranë gjashtë vetë, kufoma e ndonjërit u gjet vonë, në pranverën e ardhshme. Unë munda të dal gjysmë i vdekur. Rryma më kishte hedhur e mbuluar me baltë e llucë në breg.

Kur zbardhi, munda të hap sytë. Për çudi, tutje mjegullës, mbas reve të ulëta, pashë një urë druri mbi lumë, që nata nuk na kishte lejuar ta shohim. As njëqind metra larg! Kërkush nuk na kishte thënë gjë për të. Kishim bërë sakrificë të tmerrshme, kishim vuajtur një të ftohtë qeni, kishim parë vdekjen me sy e madje kishim vdekur pa e ditur se zgjidhja kishte qenë m'u aty afër.

Është tregimi mbi këtë ngjarje që e mbajta 30 vjet nëpër duar. Një ngjarje krejt e vërtetë, për pasojat e së cilës edhe unë vetë do të dënohem më vonë, edhe pse faji ishte i të tjerëve.

E shihja dhe e ndjeja se ai tregim më thoshte diçka, por nuk e kuptoja se çfarë. Të paktën jo menjëherë. Dora-dorës, duke u kthjelluar edhe vetë kuptova se ishte një metaforë e dhimbshme e historisë moderne së Shqipërisë. E sakrificave dhe mundimeve të kota të një populli të tërë që u tërhoq zvarrë nga një ideologji vrastare dhe po aq e panevojshme.

Kuptova edhe se ai ishte tregimi i jetës sime dhe së fundi vendosa ta botoj të vëllimi Transaksioni (2022). U thanë fjalët më të mira për shumë nga tregimet e tij, as një fjalë për të. Ai nuk i ra në sy askujt! Kisha ndeshur në murin e magjishëm të pamatarueshmërisë së suksesit. Gjë që në vetvete, po ta shohësh nga afër, është diçka e mrekullueshme!

Portrete

TERESA WILMS MONTT

Shkrimtarja e re Teresa Wilms, edhe pse një pjesë të mirë të jetës e kaloi larg vendlindjes, ajo u bë një mit dhe një idhull i vërtetë për bashkatdhetarët e saj. Edhe kur ishte e mbyllur në manastir, ajo u kthye në legjendë në Kili

Bajram KARABOLLI

Teresa Wilms Montt lindi në Vinja del Mar (Kili) në 1893. E bija e një familjeje të elitës tregtare dhe politike kiliane. Idetë e saj feministe dhe anarkiste, bënë që ajo, e nxitur nga shqetësime të brendshme, qysh herët, të fillojë të botojë tekste poetike. E aftë për t'i përvetësuar me lehtësi gjuhët e huaja, mësoi frëngjisht (në këtë gjuhë e shkroi edhe ditarin e saj), anglisht, italisht, portugalisht dhe pak gjermanisht. Teresa, në moshën shtatëmbëdhjetë vjeçare, u martua me Gustavo Balmaceda Valdés. Kjo lidhje e lejoi atë të jetonte në vende të ndryshme të Kilit. Me të pati dy vajza, por alkooli dhe xhelozia e të shoqit shkaktuan konflikte të ashpra familjare. I shoqi, pasi e akuzon për një pabesi të supozuar me kushërinin e tij, Vicente Balmaceda, e mbyll me forcë në Manastirin e Gjakut të Çmuar të Santiagos. Aty shkroi një pjesë të konsiderueshme të ditarëve të saj.

Pas një kalimi të shkurtër nëpër Shtetet e Bashkuara, ajo shkon në Spanjë, ku u fërkua me intelektualët e kohës - shumica e të cilëve ranë në dashuri me këtë vajzë me sy të mëdhenj dhe pasion të lirë. Aty nga mesi i udhëtimeve të vazhdueshme nëpër Europë, ajo ribashkohet me dy vajzat e saj në Paris.

Në qershor të vitit 1916, bashkë me poetin e njohur kilian, Vicente Huidobro, shkon në Argentinë dhe qëndrojnë në Buenos Aires. Falë qëndrimit të saj në këtë qytet të madh, shquhet për intelektualitetin e saj kozmopolit dhe krijon miqësi me shkrimtarët e mëdhenj

argjentinas: Viktoria Okampo, Jorge Luis Borges, Pelegrina Pastorino, etj., një rrymë kjo që pati ndikim të madh tek Teresa. Poetja Teresa Montt, për shkak të dhimbjeve të padurueshme të kokës, konsumonte droga opiumi. Ky qe edhe shkaku kryesor që ajo kishte tentuar disa herë t'i jepte fund jetës. Dhe këtë e bëri në vitin 1921, kur ndodhej në Paris. Kësisoj, kjo shkrimtare përfundon tragjikisht, nga një dozë e rëndë opiumi, duke ikur nga kjo botë, pasi jetoi vetëm 28 vjet.

Gjatë një periudhë tre vjeçare në kryeqytetin argjentinas, Teresa Montt botoi të gjithë librat e saj, duke u bërë e njohur në qarqet intelektuale spanjolle.

Shkrimtarja e re Teresa Wilms, edhe pse një pjesë të mirë të jetës e kaloi larg vendlindjes, ajo u bë një mit dhe një idhull i vërtetë për bashkatdhetarët e saj. Edhe kur ishte e mbyllur në manastir, ajo u kthye në legjendë në Kili. Në krijimtarinë artistike kishte zgjedhur pseudonimin THÉRÈSE DE LA CRUZ. Ja, ç' thotë për të, miku i saj i fëmijërisë, poeti Vicente Huidobro: «Teresa Wilms është gruaja më e madhe që ka prodhuar Amerika. Fytyrë e përsosur, trup i përsosur, elegancë e përsosur, edukim i përsosur, inteligjencë e përsosur, forcë shpirtërore e përsosur, hir i përsosur.» Ndërsa ajo vetë, në ditarin e saj, i thotë kështu lexuesit: «Unë jam Teresa Wilms Montt dhe, megjithëse kam lindur njëqind vjet para teje, jeta ime nuk ka qenë shumë e ndryshme nga jeta jote».

Veprat e saj janë: "Shqetësimet sentimentale" (Buenos Aires, 1917), "Tri këngët"

(Buenos Aires, 1917), "Në qetësinë e mermerit" (Madrid, 1918), "Anuari" (Madrid, 1918) dhe "Tregime për burrat që janë ende fëmijë" (Buenos Aires, 1919). Pas vdekjes, shtëpia botuese Nascimento botoi në Kili "Çfarë nuk është thënë" (1922), ku ndër të tjera përfshihen edhe një pjesë e ditarëve të saj. Në vitin 1993, Ruth González Vergara publikoi një biografi të gjerë dhe të dokumentuar të saj, të titulluar "Teresa Wilms Montt: një këngë për lirinë".

TERESA WILMS MONTT
BIE SHL...

Pikat e shiut këndojnë në ulluqet prej zinku.

Drita e llambës më është bërë më intime; portretet më shikojnë plot besim dhe gërhitja e macës vjen shtruar, me butësinë e një violine.

Zemra ime pret. E kam mashtruar, duke bërë

të besojë se sonte do të vijë një qenie e dashur.

Dhe e mjera zemër, me shpresë të madhe, pret!

A thua jeta nuk qenka një shpresë e amshuar, një pritje e përjetshme për diçka që nuk vjen kurrë?...

Bie shi...

(Përktheu: B Karabolli)

Rekuiem për Milianov Kallupin

POETI QË I DHA HAIKUT NGJYRA SHQIPTARE

Duke lexuar librat e tij të shumtë me poezi dhe haiku, të bën për vete me temat e zgjedhura dhe plot zëra jete nga realiteti, por edhe stili i shkathët dhe elegant. Novi fuste veten në çdo varg dhe dinte të identifikohet me të. Ai shkruante kur i shkruhej dhe jo se duhet t'i shkruante

Agim BAJRAMI

Atë mëngjes të trishtë dhe përzhitës korriku (jo si ky i sivjetmi, që i ka kaluar 44 gradët) ecja mbi rrugët gjysmë të zbrazura të Elbasanit, shoqëruar nga një dhimbje e vazhdueshme dhe gërvishtëse koke. Qyteti ende vazhdonte të përpëlitej mbi zgarën e nxehtë të verës dhe afërmendsh që diçka nga temperatura e tij po ma kalonte edhe mua, por unë isha i bindur se këtë radhë nuk mund të ishte vetëm ky shkaku. Atë ditë porsa ishte ndarë nga jeta një nga emrat më të njohur dhe dalluar të poezisë sonë bashkëkohore, poeti Milianov Kallupi, i njohur në botën e letrave edhe si poeti i haikut. Ngrita kokën nga qielli dhe m'u duk se e pashë këtë njoftim shkruar edhe nga tufat e reve të thara, që i kishin shpëtuar egërsisë së diellit dhe kishin dalë atë ditë enkas për ta përcjellë atë në banesën e fundit. Atë çast edhe përpos idesë se po përjetoja një halucinacion, i dhashë pak të drejtë vetes se në momente të tillë, dhimbja mund të nxisë brenda teje gjithfarë lloj fantazish absurde. Dhe, aq më tepër, kur bëhej fjalë për Milianov Kallupin, njeriun që lindi dhe u rrit bashkë me vargun lirik dhe nuk u nda prej tij gjer në vdekje, atij që ngazëllehej dhe merrte dritë edhe nga qiejt pa shkëlqim të dimrit, njëlloj si nga hëna e shenjtëruar me brerore prilli, drejtuesin për një kohë të gjatë të klubit të shkrimtarëve dhe poetëve të Elbasanit, autorin e dhjetëra librave të suksesshëm me poezi, poetin, stilin e të cilit kritika jonë letrare e ka karakterizuar si një ndërthurje të suksesshme të tradicionales, modernes dhe postmodernes dhe, për më tepër, njeriun që eksperimentoi dhe promovoi me sukses një nga gjinitë letrare më pak të njohura gjer në atë kohë në Shqipëri, haikun japonez, presidentin e Klubit të haikut shqiptar, me seli në Elbasan, poetin e dhjetëra librave me vlerë, me poezi lirike dhe me motive ushtarake, botuesin e pasionuar të Shtëpisë botuese "Egnatia", njeriu që i bindte me lezet pushtetarët lokalë, të vinin duart në xhep

herë pas here, për organizimin me sukses të festivaleve dhe orëve poetike të panumërta, herë nën pishat madhështore të Gjinarit dhe herë të tjera buzë liqeneve magjike të Belshit dhe Dragotit, ai që i mblidhte nga çdo kënd ku flitej dhe mendohej shqip, poetët më të mirë dhe punëtorë të palodhur të fjalës poetike, një nga mohikanët e paktë të viteve të rrëmujshtëm të tranzicionit që mbajti të bashkuar aradhnë e madhe të shkrimtarëve dhe poetëve. Ndofta më shumë se për të gjitha kontributet e dhëna, Milianovi meriton të nderohet për këtë të fundit. Jo më kot portretin e tij shpirtëror dhe poetik një tjetër poet po nga Elbasani, Fatmir Terziu, do ta karakterizonte me dyvargëshin e goditur:

Në qytetin pa shpirt
Ai i hodhi një zemër

Sa herë vjen dita e verës në Elbasan,

krahas gazmendit të festës dhe risjelljes identike të riteve me karakter pagan, që i përkasin vetëm këtij qyteti, më vjen në mend edhe fytyra e qeshur dhe energjike e poetit, mbështjellë me ritmin dhe finesën e poezive që mbushnin skenën e Teatrit Skampa gjer vonë në mbrëmje. Novi, siç i flisnin miqtë me përkëdhelje ose Milianov Kallupi, diti ta gdhendë emrin e tij jo vetëm në këto lloj aktiviteteve, por në gjithçka tjetër që lidhej me letërsinë dhe kulturën. I tillë, energjik dhe i palodhur u tregua ai edhe gjatë riorganizimit të Lidhjes së Shkrimtarëve të Shqipërisë, në mbrojtjen e godinës së Lidhjes nga kthetrat e pushtetarëve, që bënë gjithçka për ta rrëmbyer dhe transformuar, për miratimin e një statusi të veçantë për shkrimtarët dhe artistët e pambrojtur të vendit të tij, duke pritur mbi vete kësajsoj edhe reagimin e egër

të tyre. Duke lexuar librat e tij të shumtë me poezi dhe haiku, të bën për vete me temat e zgjedhura dhe plot zëra jete nga realiteti, por edhe stili i shkathët dhe elegant. Novi fuste veten në çdo varg dhe dinte të identifikohet me të. Ai shkruante kur i shkruhej dhe jo se duhet t'i shkruante. Këtë përvojë u mundua t'ua përcillte sa të mund poetëve më të rinj që e rrethonin dhe nuk i ndaheshin asnjëherë. Karakteri i tij ekspresiv, e ktheu atë në një misionar idealist të poezisë, në një promovues të palodhur të saj. Sa herë që dëgjoja për zhvillimin e ndonjë aktiviteti letrar në Elbasan, Librazhd, Gramsh e Cërrik, nuk ishte e nevojshme të pyesje për emrin e organizatorit, sepse dihej Milanovi vendosi lidhje me shumë klube të huaja në Greqi, Kosovë, Kroaci, Maqedoni dhe në Mal të Zi. Kristos Tumanidhis, poeti i njohur grek, e kishte bërë Elbasanin si shtëpinë e tij letrare. Sot do ta kishim mes nesh akoma atë, sikur mos ishte bërë shkak ai aksidenti rëndë automobilistik në rrugën nacionale Librazhd - Elbasan, që i dëmtoi rëndë veshkën e vetme. Edhe gjatë periudhës së rëndë të dializës me shëndet të përkeqësuar, ai nuk ju nda poezisë dhe organizimit të aktiviteteve letrare.

Milianov Kallupin në Elbasan e njihnin dhe e nderonin edhe drurët edhe gurët, më thoshte atë ditë duke ju dridhur buza, miku dhe shoku i tij, poeti i njohur Zyhdi Morava. Ndofta ky ishte shkak që konfiguracioni i atyre pak reve që qëndronin mbi qiell më ngjau si njoftim qiellor, kjo është arsyeja që edhe përkundrejt asaj vape torturuese, pranë arkivolit të tij kishte kaq shumë supe dhe duar që e mbanin që nga Besnik Lena i Strugës, Nuri Plaku i Fierit, Fatmir Minguli i Durrësit, Beatrice Ballici, Kujtim Agalliu, Alfred Molloholli, Fatmir Musai, Vehap Xhindole Mihal Disho etj. I lodhur nga toka, ai po ngjitej drejt qiellit për t'iu dhënë vargjeve të tij një ngjyrrë më të kaltër Ja pse, ndonëse kanë kaluar kaq vjet nga ajo ditë e trishtë ikje, mua më duket se tufat e atyre reve vazhdojnë të jenë ende aty. Pa lëvizur fare.

Shqyrtime

ENIGMË E PAZBULUAR SHPIRTËRORE

(Rreth poezisë "Kroi i fshatit tonë" të Lasgush Poradecit)

Sulejman MEHAZI

Arti poetik i Lasgush Poradecit në plotëkuptimin e fjalës është enigmë poetike, dallimi i enigmës së prozës kadareiane është enigmë shoqërore, kurse kuptimi i poezisë lasgushiane është enigmë shpirtërore (Vallja e Yjve, Ylli i Zembrës), Pra, poezia është enigmë shpirtërore, kurse proza është enigmë shoqërore. Lasgush Poradeci është i pakrahasueshëm sipas enigmave të fshehta(mistike) poetike. Me anë të enigmave Lasgushi krijon e formon figura të jashtëzakonshme stilistike, metaforike e gjuhësore. Si shembull e marrim poezinë: "Kroi i fshatit tonë", në të cilën Lasgushi shpreh enigmë të dyanshme:

"Kroi i fshatit tone, ujë i kulluar,
ç'na buron nga mali, duke mërmëruar"

dhe të asaj të përjashtmes pikture-ske e teknike-stilistike:

"Venë e mbushin ujë vashat anembanë

cipëzën me hoja lidhur mënjanë;"

Prandaj vlera e poezisë së Lasgushit është e veçantë dhe e pakrahasueshme për shkak enigmave poetike, ai se tregon as enigmën e brendshme poetike të kroit, as enigmën e jashtme piktoreske të kroit e vashave nuk e tregon. Sikurse të kishte shfaqur enigmat poetike, atëherë poezia e tij do ta humbte vlerën e saj të jashtëzakonshme.

Lasgush Poradeci me "Kroin e fshatit tonë" bëhet kultivues i kopshteve imagjinative-mistike-shpirtërore, sikurse kopshtarët që kultivojnë lulet me lloje ngjyrash, shijesh e aromash, po ashtu dhe poeti në këto forma, mënyrash e motivesh, ka kultivuar poetikisht kroin e fshatit të tij.

Lasgush Poradecit në "Kroi i fshatit tonë" është:

- kultivues i ndenjave poetike:

"E si mbushin ujë, bubu ç'm'u ka hije,
ndaj kthehen prap me hap nusërije
ndezur yll i ballit si yll shenjtërie."

apo:

"Vashëzën bujare që po vin në krua
Siç'e përshëndeta, siç'm'u turpërua
Papu ula kryet e shikova si grua";

"Derdhet aq i egër, derdhet aq i qetë,
posi malli i vashës, që djeg në të
fshehtë,
posi malli i trimit, që buçet përjetë,
obobo, si malli, që nuk vdes përjetë."

- kultivues i pamjeve figurative:
"Venë e mbushin ujë vashat anembanë
cipëzën me hoja lidhur mënjanë;

Cipëzën e bardhë, cipëzën e kuqe,
gushën si zëmbaku, buzët si
burbuqe",

apo:
"Kroi i fshatit tonë, ngjyr' ergjend i
lyer
që nga rrëz' e malit ç'na buron rrëmbyer.

Venë e pinë ujë trimat anembanë
takijen me lule, përmbi sy mënjanë.

Takijen e dliërë, takijen e nxirrë
Buzën në të qeshur... më të
psherëtitirë..."

- kultivues i ngjyrave poetike:
"Cipëzën e bardhë, cipëzën e kuqe,
gushën si zëmbaku, buzët si
burbuqe",

apo:
"Takijen e dliërë, takijen e nxirrë
Buzën në të qeshur... më të
psherëtitirë..."

- kultivues i muzikaliteteve e ritmeve shpirtërore:

"Kroi i fshatit t'onë, tetë sylynjarë
nër tetë krahina qënke kroi i parë
qënke një në botë, s'paskërke të dytë
ç'na shëroke plagët, ç'na shëroke
sytë.

Kroi i fshatit tonë, n'atë mal me
fletë,
derdhet aq i egër, derdhet aq i qetë
posi malli i zembrës mu në gjë të
shkretë."

VETMIA POZITIVE NDËRMJET PËRSOSJES INDIVIDUALE DHE ORGANIZIMIT SHOQËROR

Qeniet në gjithësi nuk janë vetëm një grumbull i gjërave pa identitet dhe esencë, ata në "fytyrën e vërtetë" të tyre, pra subjektive, e kanë veten e tyre. Ata janë identitete individuale dhe e shfrytëzojnë identitetin e tyre për ta kompletuar funksionin e dukshëm ngjashëm siç inxhinieri i shfrytëzon pjesët e ndryshme për ta kompletuar kompjuterin

Nga Metin IZETI

Çdo herë kur provoj të shkruaj diçka në lidhje me mënyrën e të menduarit dhe ngjarjet e hapësirës dhe kohës ku jemi duke e harxhuar frymën, e përjetoj një shtrëngim dhe ngushtim të brendshëm. Disa herë përpiqem që ta kuptoj këtë shtrëngim si paaftësi ose pamundësi e shprehjes së krejt asaj që e ndiej në lidhje me mendimin dhe ngjarjet, por ama disa herë jam shumë i bindur që ky shtrëngim është rrjedhojë e pamundësisë së artikullimit të kuptueshëm të asaj që e përjetojmë ne si realitet dhe vetë realitetit origjinal. Bota e ngjarjeve edhe në kontekst të sqarimit të tyre është e kufizuar rreptësisht në lëndoren, por edhe më e rrezikshme është se edhe mendimet që u paraprinë ngjarjeve dhe që pasojnë si analizë sistematike e tyre janë të robëruara nga hapësira shqisore. Kjo ma zgjeron pak kraharorin pasi jam i bindur që mendimi dhe ideja nuk mund të ndjekë ngjarjen, ai është kandidati kryesor për ta krijuar atë, ngjarja paraqitet si rrjedhojë e zbatimit dhe implementimit të plotë ose të mëngut të mendimit ose në skajshmërinë tjetër, si rrjedhojë e mosimplementimit të mendimit. Ta them të drejtën më pengon shumë skllavërimi i skajshëm i qenies më të përkryer të dalë në hapësirën fizike, pra, njeriut (kjo e vërtetë e pranuar nga të gjithë, janë teistë, ateistë,

agnostikë) për kufijtë e syrit, të veshit, lëkurës, hundës dhe gjuhës! Kjo kështu pasi pa shumë analizë e shoh që secili prej nesh, që nga fëmijëria e deri në pjekurinë më të madhe, mendon për gjëra që nuk janë në kufijtë e të sipërpërmendurave. Bile edhe ata që skajshmërisht udhëhiqen nga kufijtë lëndorë nuk mund të jetojnë pa menduar për gjëra që në kornizat e kohës dhe hapësirës ku jetojnë janë të pakapshme.

Kureshtjen për ta kuptuar drejtë se mos vallë jam jashtë realitetit të kohës dhe hapësirës ma shton edhe fakti se të gjithë përreth meje dhe më gjerë shumë më tepër joshen nga gjërat që nuk janë lëndore se sa ata lëndore, por ama, leri ato që botën e kuptojnë si lëndore, edhe fetarët, ëndërrimtarët, surrealistët, futuristët, sihirbazët paraqiten me një dëshirë të flaktë që ta materializojnë dhe ta prekin fenë, ëndrrën, imagjinatën, ankthin, shtrëngimin e brendshëm. A mos vallë është e vërtetë teoria për shmaggjepsjen e botës dhe njeriut?

Që të jem më i qartë, nuk mund ta kuptoj si njeriu i skajshëm në lëndoren e parapëlqen artin abstrakt ose ekspresionin në vend të realizmit ose vizatimit teknik; si juritë me nam të botës së filmit e parapëlqejnë filmin pa zë në vend të atij ku dëgjohet biseda; si grafikët janë më të ekzaltuar nga portreti i deformuar/imagjinuar dhe jo nga ai

real; nuk i kuptoj edhe fetarët dhe folësit për fenë që më tepër kënaqen kur e dëgjojnë leximin e bukur të Kur'anit se sa nga bisedat juridike apo apologjetike në lidhje me të vërtetat fetare. Shpesh e pyes veten a mos ky koncept i sjelljes tonë është paradoks!?

Ose edhe në çështjen e mendimit dhe ndjenjës kemi vendosur që t'ia imponojmë vetes sjelljen dyfytyrëshe, të mendojmë dhe ndiejmë ndryshe dhe të shprehemi ndryshe, duke qenë të bindur, me një egocentrizëm dhe narcizëm demonik, se të tjerët nuk janë të përgatitur ta kuptojnë dhe ta jetojnë të vërtetën tonë ashtu si e dimë ne dhe pikërisht për këtë, ata duhet ne t'i përgatitim me dekada dhe shekuj që ta kuptojnë, ndërsa në ndërkohë ne do t'i shijojmë të mirat dhe leverditë e të qenët padronë të tyre!? Mendoj që ky është realiteti në prapavijën e tërheqjes së kufijve me vizore dhe ndarjes së familjeve, kombeve, gjaqeve, pasi ata ende nuk janë të përgatitur ta kuptojnë realitetin si ne dhe si rrjedhojë duhet t'i përgatitim për këtë!

Antropologjia na mëson se njerëzit mendojnë në bazë të shprehive të tyre. Kjo kështu për shkak se nuk kanë dëshirë shumë të zgjerohen dhe shtrihen dhe pasi kanë frikë nga ndryshimi. Ky ka qenë edhe shkaku kryesor i konfrontimit të pejgamberëve me popujt e tyre, por edhe shkaku i dënimit të Sokratit,

ekzekutimit të shumë shkencëtarëve në mesjetë, ndërsa ne i kemi fajësuar pandërprerë ata që kanë qenë kundër avangardizmit dhe kërcimit andej gardhit. Bisedat tona më të shpeshta janë përplot me akuza ndaj konservatorizmit dhe pengimit të mendimit ndryshe. Po mirë, kjo vlen vetëm për rastet kur duhet të sulmohet ajo që ne kemi dëshirë ta imponojmë si mendësi që nuk e përjetojmë edhe vetë, me fjalë të tjera, si dyfytyrësi ndaj vetes, ose vlen si parim i përgjithshëm? Nuk ka dyshim se çdo njeri pak i logjikshëm do të pajtohej se është parim i përgjithshëm. Atëherë, çka është avangarda e mendimit të njeriut që jeton sot, do t'i themi këtij, modernizëm, postmodernizëm, ose postpost modernizëm? A mos njeriu e ka skllavëruar vet veten e tij dhe sillet në trajtë inkuizicionale ndaj çdo gjëje që do t'ia kishte prekur, bile edhe pak, dyfytyrësinë e sjelljes në brendi dhe jashtë? Unë mendoj se, po.

Ta bëj edhe një digresion, ndoshta për ta derdhur shpirtin tim edhe pak më qartë në lidhje me këtë çështje. Njeriu i sotshëm kur bëhet fjalë për dukjen e jashtme nuk ngurron që të kthehet në të kaluarën dhe ti rikthejë në modë gjërat që kanë qenë atraktive para dyzet viteve. Kolekcioneri Cruise edhe në vitin 2018, si edhe vitin e kaluar, i ka parapëlqyer mantelët e gjatë e të gjashtëdhjetave dhe pantallonat e gjera; Louis Vuit-

ton, Marni dhe Prada, në pothuaj të gjitha trendet e tyre të fundit, kanë prezantuar pantallonat e gjera, një veshje vintage dhe mjaft elegante që krijon freski gjatë sezonit të verës. Ata në reklamimin e tyre thonë: "...në rast se akoma nuk e keni marrë vesh, vitet '70 janë rikthyer. Dhe fuqishëm madje...". Si rrjedhojë, gjatë sezoneve të fundit, shumë nga emrat më në zë të modës kanë prezantuar koleksionet e tyre në pasarelata e njohura ndërkombëtare, duke u ndalur në detajet e viteve '70. Po, pantallonat dhe të brendshmet mund t'i rikthejmë por ama urtësinë pereniale jo, assesi, pasi ajo është rigide, retrograde, e prapambetur...! Shpirti që ngërthehet nga koha dhe hapësira, për ne, është i vjetër, dhe i mbyllur në kafazin e hekurt. Ai ka të drejtë të përdoret vetëm për poezi, ndonjë fjali joshëse dashurie dhe në margjinat e shoqërisë. Ai nuk guxon të depërtojë në universitet, në teatër, në shkollë e mos të diskutojmë në organizimin dhe udhëheqjen e shoqërisë.

Shpirti është një burim i gjerë dhe përfshirës që ka mundësi të zgjatet në të gjitha anët e jetës së njeriut. Si rrjedhojë, shpirti ashtu siç ka mundësi ta sistemojë fenë, metafizikën, filozofinë, artin, ashtu ka mundësi që të ndihmojë, madje edhe t'i qetësojë relacionet ekonomike, arsimore, shoqërore. Në traditën perenniale çështjet shoqërore zbatoheshin pas pjekjes në furrën e gnostikëve me urtësi dhe mençuri të thellë. Mendimi nuk udhëhiqej nga ngjarjet, përkundrazi pa pasur mendim nuk kishte edhe zbatim. Brend'i paraqitet në kuadër të një mendimi apo shkollë të caktuar filozofike, artistike, fetare, ndërsa tash individët bëhen "idhuj" me një këngë në të cilën përsëriten tre fjalë në 25 minuta! Praktika ishte reflektim i mendimit të pjekur me përvojë, ndërsa tash është rrjedhojë e konkluzave të nxjerra nga sjelljet të dala në pah nga statistikat. Ky është shkaku që edhe shumica e sëmundjeve shpirtërore/psikosomatike nuk kanë shërim, por mbulohen me hi nëpërmjet medikamenteve qetësuese. Kjo kështu pasi psikologjia bashkëkohore nuk është më dije për shpirtin por shkencë e cila studion manifestimet e shpirtit.

Pse ende sot e kësaj dite ta lexojmë Hafizin, Sadi Shiraziun, Mevlana Xhelaluddin Rumiun, Platonin, Konfuçion, madje edhe të botojmë libra me tituj "Platoni i gjallë", "Konfuçio në vend të punës", "Zhvillimi individual dhe Tao", "Dyzet ditë në halvet- Ditari i halvetit i një psikologje dervishe dhe zbërthimi shkencor i tij" (Michaela Ozsel)?

Shpirti në konceptin e urtësisë perenniale, kështu edhe në mendimin tradicional islam, gjithnjë i ka paraprirë veprës. Kur'ani shpesh thotë: "... që ta përkujtoni"; "... a nuk persiatni?"; "... a mos vallë i keni të mbyllura me dry zemrat?". Për fat të keq kjo traditë e mendimit dhe shpirtërisë në kohën e re u zëvendësua me shenjtërim të akcionit dhe si rrjedhojë edhe në hapësirat ku duhet, doemos, të dominojë shpirti u themeluan organizata që veprojnë vetëm duke i ndjekur ngjarjet. Kjo mënyrë e sjelljes shërben vetëm për

ta futur në kafaz shpirtin dhe për të mos i lejuar atij që ta përjetojë kënaqësinë e lirisë jashtë trupit, jashtë lëndës.

Mos të flasim për politikën, aty fjala e parë do të jetë "Leri këto ideale se për ideale vdesin vetëm të marrët", ndërsa fakti është se pa ideale lindin dhe jetojnë vetëm të retarduarit...

Qeniet në gjithësi nuk janë vetëm një grumbull i gjërave pa identitet dhe esencë, ata në "fytyrën e vërtetë" të tyre, pra subjektive, e kanë veten e tyre. Ata janë identitete individuale dhe e shfrytëzojnë identitetin e tyre për ta kompletuar funksionin e dukshëm ngjashëm siç inxhinieri i shfrytëzon pjesët e ndryshme për ta kompletuar kompjuterin. Qeniet në gjithësi, njëkohësisht, janë edhe inxhinierë edhe makinë, pianistë dhe piano... Shpirti i fryrë në esencën e gjithësisë është prapavija që ia mundëson gjallërinë qenieve në ekzistencë dhe "ana e vërtetë" e saj është e përfaqësuar si fushë e vetëdijes. Sa më e sforcuar është vetëdija për origjinën e gjërave aq më shumë qenia ka mundësi ta kompletojë kompozicionin e të vërtetës në ekzistencë. Pasuria e udhëzimeve për përbërjet e ndryshme-veçanërisht tek njeriu, ku kujtesa artistike dhe kulturologjike i shtohet kujtesës biologjike- e mundëson që ta zbërthejë edhe atë që nuk mund të ndahet. Në këtë rast shpirti paraqitet si një inxhinier, i njeriut shpirt në njeriun trup, i furnizuar me mijëra udhëzime për bashkime dhe ndarje përmes të cilave del në dukshmëri arti esencial i gjithësisë. Për rrjedhojë, shpirti është shfrytëzues transcendent i përmasës immanente ngjashëm siç pianisti që e shfrytëzon pianon e tij. Gnoza mbinatyrore në këtë rast imagjinon forma të gjalla dhe tejet të komplikuar, që në realitet edhe e paraqesin sfondin real artistik në gjithësi. Si pasojë e kësaj shpirti është shndërruar në një qenie vetanake, e përbërë nga llojllojshmëria e bashkimeve dhe ndarjeve të mundshme, në të gjitha format ekzistuese në gjithësi.

Feja (politeizmi, krishterimi, Islami) në periudhën paraantike dhe në mesjetë është konsideruar si modalitet i qenies dhe ka qenë një nga konceptet themelore të epistemologjisë. Egjiptasit e vjetër, hindusët, kinezët, filozofia hebreje, krishtere, islame deri në shekullin e XV përmes konceptit fetar janë përpjekur t'i paraqesin përbërjet metafizike dhe si e tillë ajo ka qenë bazë për ndërtimin e ontologjisë në kuadër të sistemeve të tyre filozofike dhe artistike. Gjithashtu, feja dhe ortopraktika në analizën dhe përkujtimet e klasikëve ka pasur për qëllim të shprehë animet e subjektit drejt objektit ose nga ana tjetër të jetë pasqyrim i emrave dhe attributeve të Subjektit në Gjithësi. Si rrjedhojë, koncepti bashkëkohor se feja dhe ortopraktika janë akcidenca të objektit në periudhat para shekullit të XV janë konsideruar si të pabaza, madje disa herë edhe qesharake. Kjo kështu për shkak se një koncept i tillë është në kundërshtim me çështjen e reciprocitetit të metafizikës me fizikën dhe me

inkuadrimin e Subjektit në objektet, që mendësia klasike e ka konsideruar si të pabazë dhe në kundërshtim me konceptin e dijes dhe epistemologjinë reale. Dija e objektit në vete dhe pa asnjë inkuadrin nga më lartë e ngërthen rrezikun e përjashimit të esencës nga vetë lënda; për shkak se lidhshmëria esenciale qëndron si relacion jashtë përmasës lëndore të objektit dhe objekti pa këtë lidhje është një akcidenca tejet e dobët dhe e pabazë. Gjithashtu, objektet metafizike para se të parafytyrohen nga arsyeja ose shija kanë edhe një përmbajtje që nuk është lëndë e epistemologjisë; pra, konceptimi i objektit pa këtë përmasë esenciale është në kundërshtim me përkapjen intelektuale dhe aksiologjike të qenies. Pikërisht për këtë e mësipërmja është konsideruar si e pabazë dhe alternativa kryesore klasike për konceptim real të esencës së fesë dhe pragmatizimit të ekzistencës së qenies është bërë teoria e dijes metaforike, pra përfaqësimi i Qenies në ekzistencë si Veprues (Fail).

Në realitet ky koncept klasik i fesë dhe shpirtit ose vetmisë pozitive në Gjithësi është një zgjatje logjike e ontologjisë aksiologjike. Për pasojë koncepti i vlerës (value) është i realizueshëm vetëm me përfaqësimin e qenies përmes veprës në relacion me Zotin. Në një mënyrë ky konstatim është i lidhur ngushtë edhe me vetëdijen individuale. Vetëdija-ashtu siç e përdor edhe Husserl'i- do të thotë që intelektin njerëzor të jetë i hapur, gjithnjë, për diçka nga jashtë, të ketë mundësi orientimi drejt diçkaje jashtë vetes dhe që nuk ka mundësi të ekzistencës nga vetja.

Çështja e veprimit fetar si pasojë e vetëdijes në filozofinë sufike islame është emërtuar me termin vexhd. Vexhd në aspekt gjuhësor do të thotë "dalje nga vetja fizike/ekstazë" dhe gjetje e të të Vërtetës/Zotit. Ibn Arabiu do të konstatojë se mendimi i shumicës së sufive është që qenia/vuxhud është gjetje e të Vërtetës në daljen nga vetja. Këtu gjithësi etimologjia e fjalës vuxhud, që në gjuhën arabe e ka kuptimin e gjetjes ka ndikuar dukshëm në formësimin e kësaj teorie. Ndërsa vetëdija/vixhdan është një gjendje e veçantë e gjetjes/vuxhud, por edhe e daljes nga vetja/vexhd, si pasojë e paraqet pasqyrimin e befasishëm të Zotit në Gjithësi.

Termi vexhd rrjedh nga rrënja "v-xh-d" që d.t.th.: gjetje e gjësë së humbur, hidhërim, dëshpërim, ankesë, bollëk dhe pasuri, potencial, dashuri e tepërt.

Vexhdi në terminologjinë e Tesavvufit paraqet hapjen dhe emocionimin e zemrës së udhëtarit shpirtëror gjatë vrojtimit të pasqyimeve eterne të Allahut xh.sh., kalimin e tij prej vetes dhe qëndrimin bashkë me më të Madhin. Si rrjedhim udhëtarit shpirtëror i përjeton fenanë (shkrirjen kuptimore) dhe bekanë (përhershmërinë e besimit), "gjetjen e Allahut dhe shlyerjen e cilësive fizike të tij (sufiut)".

Në Tesavvufin islam dhe në disa sisteme tjera mistike ekstaza është mjet e assesi qëllim. Qëllimi i jetës së mistikut nuk është ekstaza por është

vendi deri te i cili arrihet nëpërmjet saj. Në një anekdotë të përcjellë nga Huxhviriu thuhet: "Një ditë Imam Shibliu në gjendje të ekstazës erdhi te Imam Xhunejdi dhe e vërejti se ai ishte i dëshpëruar. E pyeti se pse ishte i dëshpëruar, ndërsa Xhunejdi i tha: Ai që kërkon do ta gjejë! Kurse Shibliu iu përgjigj: Jo, ai që e gjen do ta kërkojë. Xhunejdi kishte të drejtë, thotë Huxhviriu, për arsye se ai fliste për ekstazën (vexhd), ndërsa Shibliu bënte fjalë për ekzistencën (vuxhud) dhe pohonte se njeriu nuk i kalon dëshpërimi përderisa nuk shkrihet në Qenien të cilën e adhuron.

Pika e fundit e vexhdit në Tesavvufin islam është Tevhidi (vërtetimi i njëshmërisë së Allahut). Domethënia e Tevhidit nuk është inkarnim ose unjësime me Zotin, por është njohje e njëshmërisë së Tij. Si rrjedhim njohja e cila paraqitet si rezultat i vexhdit, njeriun e abstrahon nga vetvetja dhe bota që e rrethon dhe ai nuk ndjen asgjë tjetër përveç Allahut xh.sh. Kështu Zoti paraqitet si i vetmi Sundues dhe i Pranishëm në arenën e ekzistencës. Kjo d.t.th., që njeriu të mos shohë asgjë dhe në mendimet e tij të mos ketë asgjë përveç Allahut.

Sa më shumë që thellohet dalja nga vetja, aq më shumë udhëtarit shpirtëror vazhdon të sillet vërdallë në luginat e mahnitjes dhe të madhështisë. Një çast vjen dhe e humb në tërësi dëshirën dhe veten e sheh si një hije të dritës së qenies. Sun'ullah Gajbiu, një sufi me emër, i varrosur në Kutahja të Turqisë, në një poezi të tij shumë qartë e ka sqaruar këtë gjendje të gjetjes së qenies jashtë vetes dhe shprehjen e saj përmes veprës artistike. Ai thotë:

Mos u deh vazhdimisht me ashkun, por as mos u esëlllo vazhdimisht me arsye

Bashkoi hapësirat e askezës e të gnosës dhe përqendrohu

Xhelali/madhështia dhe xhemali/bukuria të bashkuara e mbajnë në këmbë këtë botë

Mos u dëshpëro pandërprerë në këtë kohë dhe as mos u gëzo pa nda

Në helmin e shumësisë është përzier sheqeri i njëshmërisë

A mos, vallë, pastën e madhe e shijoi Gajbiu dhe u përqendrua.

Megjithatë, këta kualifikime, do të mund të vendosen më shumë në planin shpirtëror të orientimit drejt Subjektit, sesa në qortim të 'shashtisjes', që ju adresohet poetëve dhe artistëve me mungesë të orientimit intelektual kontemplativ. Për më shumë, fetaria dhe veprimi shoqëror që nuk është i lidhur me Realitetin Ultimativ, vetëm se shpreh kotësinë, dhe më këtë i shkakton artistit 'hipokrizinë' esenciale, duke ia pozicionuar në vetvete dy realitete të kundërta dhe të ndara plotësisht, pra: atë të "të thënit" dhe atë të "të përjetuarit". E ndarë nga "të përjetuarit", "e thëna" vlen jo më shumë se hiç, pra, humb realitetin ontologjik dhe atë shpirtëror dhe me këtë zbret në domenin e "të bërit të kotë". Përderisa është e abstenuar nga cilido realitet ontologjik, atëherë kjo "e bërë e kotë" është tamam opozita e vetë objektit.

KRYQËZIMI NË NJË UDHËKRYQ

Personazhet e autorëve posthomerikë Virgjit, Dantes, Shekspirit, Servantesit, Gëtes në udhëtimin e tyre nuk mund të shmangnin gjurmët e dy udhëtimeve të para në letërsinë botërore: të akejve drejt Trojës dhe të Odisesë nga Troja drejt Itakës

Yzedin HIMA

(Vijon prej numrit të kaluar)

Udhëtimi i katërt në letërsinë europiane është nga më të ndritshmit. Tani ky udhëtim imagjinari nuk ndiqet nga lart nga çeta e zotave të Olimpikut, por nga një Zot i vetëm. Nuk dihet se cili ka qënë mendimi i Dantes për Homerin, gjenium analfabet, mësuesin e të gjithë poetëve ndër kohëra, por ndikimi i tij te poeti i Komedisë Hyjnore është i prekshëm. Udhëtimet homerike nisin nga Perëndimi drejt Lindjes dhe sërish nga Lindja drejt Perëndimit, ndërsa udhëtimi dantesk nis nga kjo botë dhe vazhdon në botën e amëshuar. E përbashkëta është përpjekja mbinjerezore për t'u përsosur në të dy përmasat: në përmasën shpirtërore dhe në atë mendore për të qënë i denjë për t'u përballur me të bukurën. Helena, Penelopa, Beatricja janë gratë rrezatuese që ndritin udhëtimin e subjekteve poetike, frymëzuar nga bukuria e tyre. Udhëtimet homerike zgjasin secili nga dhjetë vjet, ndërsa udhëtimi dantesk zgjat vetëm shtatë ditë. Dante, personazh e autor njëkohësisht, e nis udhëtimin pikërisht i lodhur dhe i zvenitur nga jeta e njëmendët e kësaj bote: /Në mes të shtegëtisë së kësaj jete/ u gjeta në një pyll krejt errësi, / se kishe humbë unë

rrugën e vërtetë./ Në udhëtimin e tij Dante ka zgjedhur si mësues poetin e antikitetit romak, Virgjinin, ndërsa si mësuese shpirtërore ka zgjedhur Beatricën, me bukuri e hire hyjnore. E kishte dashur Beatricën në rininë e tij, kur bëri premtimin e famshëm se për nder të saj do të thurte një vepër të lartë dhe do t'i këndonte siç nuk qe kënduar më parë për një grua.

Vdekja e Beatricës e përcaktoi udhëtimin imagjinari dantesk nga kjo botë për te bota e amëshuar. Nuk e marrim dot me mend se në cilën formë do të nyjtohej Komedia Hyjnore, nëse Beatricja nuk do largohet aq shpejt nga kjo jetë, ndonëse Dantja që betuar për veprën e tij në gjallje të saj. Ndoshta nuk do të qe shkruar fare dhe njerëzimit do t'i mungonte një mrekulli si Komedia Hyjnore.

Për t'u afruar Beatricës, për t'u ngjitur në Parajsë, aty ku rri Zoti, Dantja lipsej të ishte i denjë në të dy përmasat njerëzore: në mendje dhe shpirt. Sfidat për t'u përballuar me Beatricën e detyroi Danten të kërkonte mësuesin më të mirë që kishte njohur dhe njëjtë. Ky mësues që do t'i ndritte mendjen ishte Virgjili, me të cilin kishin një largësi kohore prej trembëdhjetë shekujsh. Po pse zgjodhi pikërisht Virgjinin dhe nuk zgjodhi një mjeshtrë bashkëkohor?! Ndoshta ka qënë i vetdijshëm se më i

dijshi i kohës së tij ishte ai vetë. Kjo pyetje është pa vend nëse kemi parasysh: Shekspiri a nuk i zgjodhi mësuesit e tij te tragjikët e famshëm grekë? Po njerëzit e sotëm a nuk i kërkojnë dhe i zgjedhim mësuesit e tyre më të mirë në thellësi të kohrave?! Cili nga ne nuk do të preferonte para mësuesve të kohës sonë një mësues si Platoni, Shekspiri apo Dostojevski?! Virgjili pati durimin për t'i shpjeguar e flluar të gjitha enigmat e asaj bote, por edhe Dante pati durimin dhe këmbënguljen për të mësuar: /thashë: "O mësues, çfarë peshe heqë do të jetë / nga trupi im, i randë deri tani, / që po më bahet si me pasë vu fletë?" Dantja, me ç'duket, ndihet një copë shkëmbi i palatuar, para se të takohej me Virgjinin. Padija i rëndon. Dante e sheh padijen si rëndesë që e pengon njeriun të ecë shpejt. Duke ndriçuar mendjen e flak tej rëndesën dhe ndihet me flatra. Mësimet e Virgjitit e gdhendin, duke i hequr pjesët e tepërta, për t'u shfaqur më pas fytyra e tij njerëzore. Nuk thuhet kot që mësuesit e vërtetë lënë pas vepra njerëzore.

Poeti i famshëm i Eneidës do ta përsoste Danten në përmasën mendore. Ai ishte i dijshtëm dhe kurrë nuk u lodh së shpjeguar nxënësit të tij Ferrin dhe Purgatorin: /"Një hap mos e çoj bosh" - më tha prisi i ndritun./ Ky varg duhet shkruar në vetdijen e

çdo njeriu, që në çastet kur ai nis të hedhë hapat e parë. Dhe kur përmasa njerëzore e dijës u plotësua, lipsej të plotësohej përmasa shpirtërore. Beatricja me dritën e hireve të saj i formon Dantes një shpirt të lartë, larg mëkateve e ndotjeve të përkohëshme tokësore. Ka një raport interesant në veprën danteske: sa më shumë përsoset subjekti poetik në të dy përmasat, aq më e bukur i shfaqet Beatricja. Është magjia e dijës dhe përjetimit, e edukimit të shijeve të holla estetike, që e pajis subjektin mendues me ato "shqisa" tepër, të cilat mungojnë te njeriu i pakultivuar, te njeriu i pailuminuar. Udhëtimi i Dante Aligerit përfundon me përballjen e tij me Beatricën. Sfidat e përballjes me të bukurën qe realizuar mrekullisht: Dantja i denjë takohet me Beatricën, ndërsa njerëzimi do të kishte në duar një vepër të paarritshme për nga forma e nyjetimit dhe forca e frymëzimit për të qënë vërtetë njeri.

Udhëtimi i pestë është ndoshta ndër udhëtimet më tragjike dhe njëherësh më komike që mund të ndeshim në letërsi. Romani i Servantesit "Don Kishoti i Mançës" na rrëfen për udhëtimin e një personazhi të papërsëritshëm në letërsinë botërore. Don Kishoti, pasi e "përsos" mendjen dhe shpirtin e tij me letërsi kalor-siake, ndihet gati për të kryer vepra të

mëdha, sikurse sivëllezërit e tij të një kohe të perënduar. Ai do të ndryshojë botën, ta bëjë atë më të mirë, më të drejtë, më njerëzore. Qëllimi i tij është tejet fisnik, pavarësisht mjeteve qesharake. E nis këtë udhëtim me synimin për të ndrequr botën, por duket se qëllimi i tij kryesor është të sfidojë të gjithë kalorësit që vërtiten në mendjen e tij dhe të ndeshet me ta për të merituar vëmëndjen e bukuroshes eterike Dylqinjës së Tobozës. Pikërisht, Dylqinja e bukur, e projektuar veç në mendjen e tij, është shtysa e këtij udhëtimi. Për të qenë i denjë para saj, Don Kishoti i Mançës është gati të përballet me të gjitha sakrificat, të ndeshet me të gjithë kalorësit sivëllezër të tij, të cilët vraponin jo në botën e njëmëndët, por në fantazinë e tij. Vrapimi i tij, krahas marrëzive, jermi të pandreqshëm, ka dhe një dukuri fisnike, shenjtërimin e bukurisë, së cilës i blatohen të gjitha bëmat dhe përpjekjen për ta bërë botën më të bukur, të denjë për një zonjë si Dylqinja e Tobozës. Në romanin e Servantesit, ndryshe nga veprat e përmendura më lart, personazhi kryesor i kalon kufijtë e të mundshmes në sfidën e përbaljes me të bukurën. Madje, Don Kishoti, ndryshe nga personazhet e lartpërmendur, i duhet ta krijojë të bukurën me fantazinë e tij pjellore.

Udhëtimi i gjashtë është tragjik. Shtysa e këtij udhëtimi ka përmasa të tjera. Tani e bukura nuk mishërohet te femra, por te bota, që lipset të përsoset me hiret e një femre të bukur, plot virtyte, larg vesit, krimi, hipokrizisë, mashtrimit, ligësisë, etjes për pushtet, mosmirënjohjes, etj. Hamleti, personazhi i famshëm i Shekspir, i dashuruar me këtë lloj bote, takuar në libra dhe projektuar në fantazinë e tij, e shikon Ofelinë si një krijesë tepër të brishtë, një botë e bukur në miniaturë për të realizuar kredon e tij estetike, ndaj e shmang nga rruga e tij për ta ndrequr botën. Fantazia e tij ia kalon fantazisë së Don Kishotit, i cili kishte për kufij të fantazisë së tij këtë botë, ndërsa Hamleti me forcën e fantazisë së tij depërton edhe në botë të tjera. Fantazia e Hamletit merr përmasa kozmike, kur ai "e shalon" atë dhe udhëton në kohërat që do të vijnë, duke i caktuar kufinj të qartë të mirës dhe të keqes, të bukurës dhe të shëmtuarës, të vërtetës dhe gënjeshtres, jo vetëm në një kohë, por për të gjitha kohërat. Gjeniu Shekspir zbulon se ç'është mirë e ç'është keq, jo vetëm në epokën e tij, por edhe në epokat që do të vijnë. Dhe të mendosh se raporti midis të mirës dhe të keqes, në rrjedhën e kohës përmbyset, herëherë edhe brenda një dekade e jo gjatë shekujve. Udhëtimi i Hamletit i ngjet mjaft udhëtimin të Don Kishotit. Të dy duan të ndreqin botën, ta bëjnë atë më të bukur. Don Kishoti për aventurë, ndërsa Hamleti për mision. Hamleti ka rënë në dashuri me botën, por me atë botën e tij të endërrt. Të dy janë të marrë. Edhe kufijtë e marrëzisë së tyre shtrihen edhe në kohë edhe në hapësirë. Të dy dështojnë në kohën e tashme, por të dy triumfojnë në kohën e ardhme. Projektimi i botës së bukur nga Hamleti ka dimensionet universale në kohë dhe hapësirë. Edhe sot thirrja e tij për ndreqjen e botës është mision i çdo njeriu të iluminuar që ndihet pakëz hamlet. Ndryshe nga udhëtimet parëndese, udhëtimi i Hamletit përfundon tragjikisht. Endrra e tij për ta ndrequr

botën, për ta bërë atë më të denjë për të jetuar u përcoll brezave të kohrave që do të vijnë. Bota nuk ishte e denjë për Hamletin apo Hamleti nuk ishte i denjë për botën?! Mos vallë ai i përkiste një tjetër bote që do vinte shumë kohë më pas? Edhe bota u përpoq për ta ndryshuar Hamletin, për ta bërë atë më realist, më pragmatist. Nga Hamleti lipsej një kompromis i tillë: të bënte sikur nuk kuptonte, sikur nuk meditonte, sikur nuk dyshonte dhe gjithçka do të rridhte në hullitë e kohës së patrazuar. Hamleti do të realizonte përshtirjen për të atin, do të përkulej me nderim para mbretit, ungjit të tij, do përqafoje nënën e tij dhe do të nisej për në Vytemberg bashkë me mikun e tij, Horatin. Koha sërisht do të punote për të. Më pas ai do të trashëgonte fronin dhe bota nuk do të dridhej nga disa të vërteta që rrallë herë dalin në dritë të diellit. Hamleti zgjodhi të përballej. Nuk besoj se ka ndonjë që të mendojë se në përsosjen e botës vit pas viti, dekadë pas dekade, shekull pas shekulli, nuk ka ndikim edhe mendja dhe shpirti i trazuar i Hamletit, dilemat e tij, neveria e tij për të shëmtuarën, shfaqur nëpër skenat e teatrove të botës. Në çdo teatër të botës gjendet një qyngje e padukshme që lidh platenë me qyngjet e ujrave të zeza. Aty, gjatë dhe menjëherë pas çdo shfaqjeje teatrore, rrjedh zgjyra e ndotjes shpirtërore dhe zgjyra e ndotjes mendore të qytetarëve të pranishëm, pas katarsisit të shkaktuar nga arti, doemos ai shekspirian. E natyrisht, gjatë viteve, gjatë shekujve ky proces nuk u ndal dhe bota u bë më pastër, bota u bë me e mirë, bota u bë më e bukur, bota u bë më e jetueshme. Aty u nyjtua qytetërimi, Europa moderne.

Udhëtimi i shtatë është një nga më interesantët në letërsinë botërore dhe vjen përmes një veprë të mrekullueshme siç është "Fausti" i J. V. Gëtes. Në dallim nga udhëtimet pararendëse, udhëtimi i personazhit të tragjedisë "Fausti", krahasuar me udhëtimet e personazheve të Homerit, Virgjilit, Dantes, Servantesit, Shekspir, zgjat gjatë më shumë se një jetë njerëzore. Fausti udhëtoi në shtratin e lumit të dijes dhe në fund të jetës vuri re se nuk kishte depërtuar në misteret e natyrës as me dijet shkencore, as me magjitë. Ndërkohë që kishte ndriçuar mendjen, kishte lënë pas dore shpirtin. I zhgënjyer nga jeta e njëanshme vendosi t'i japë fund jetës. Në atë të ditë të lume të Pashkës e shpëtuan nga vetvrasja tingujt e kambanave që lajmëronin ringjalljen e Jezu Krishtit. Më tej jeta e tij do të vazhdojë në kurbën midis baltës dhe qiellit, midis djallit dhe Zotit, si bast i tyre se kush do ta fitojë shpirtin e Faustit. Fausti, me udhëtimin e tij, shënoi gjurmët njerëzore në kohë, gjurmë të pashlyeshme, si shenja të rrugëve që lipset të ndjekë njeriu i ardhshëm për të arritur sublimin në fund të jetës së tij. I vetdijshëm që ishte gjeni, Gëtja e gjeti për detyrë që me një vepër të përkryer artistike t'i jepte qytetërimin botëror "guidën" që duhet të ndiqte për t'u realizuar në të gjitha përmasat njerëzore. Vetë vepra dhe jeta e Gëtes janë shembull i shkëlqyer i mundësive njerëzore, punës së mundimshme dhe arritjes në lartësi të tilla, ku njeriu ndihet njeri dhe prek lumturinë. Jeta e Faustit dhe jeta e Gëtes ngjajnë si dy pika uji. Te ky udhëtim nuk mungon edhe gruaja që bëhet ylli polar në rrugën e

heroit drejt përsosjes. Ajo grua-dritë është tepër lart dhe tepër larg, ndaj personazhi do të përballet me sfidën të njëpasnjëshme për t'u ngritur lart dhe për t'u përballur me të. A ka ngjashmëri midis udhëtimin të Faustit dhe udhëtimin të Dantes? Ngjashmëria është domethënëse. Edhe Fausti si Dantja e shikon udhëtimin jetësor si sfidë për t'u

përballur me të bukurën. Të dy personazhet kujdesen për t'u përsosur në të dy përmasat, shpirtërore dhe intelektuale. Ka një përgjasim midis Beatrices së Dantes dhe Margaritës së Gëtes. Janë të dyja burim i pashterrshëm energjie shpirtërore dhe virtyti. Edhe udhëtimi i Faustit i ngjet udhëtimin të Dantes. Të përbashkët kanë edhe çastin e rilindjes, ditën e Pashkës kur nis udhëtimi dantesk dhe në këtë ditë rilind në një dritë të re Fausti. Shoqëruet e tyre ndryshojnë. Virgjili plot dritë dije dhe Mefistofeli plot drithma terri. Dante shkon te Ferri, ndërsa Ferri (Mefistofeli) vjen te Fausti. Nëse Virgjili e merr për dore Danten dhe i tregon të fshehtat e përtëjtës, Mefistofeli nuk e lë të prehet asnjë çast Faustin, duke e nxitur drejt sfidave të reja. Ai është nata që e shtyn Faustin drejt dritës: ...unë nuk jam veçse një copë nga ajo copë, / e cila në fillim ka e gjitha. / Një copë e errësirës që ka pjellë dritën... /

Janë fjalët e prezantimit të Mefistofelit të Faustit. Nëse Virgjili hedh dritë te skutat e errta të padijes së Dantes, Mefistofeli nxit pa ndalim energjitë krijuese dhe vepruese që flenë të Faustit. Në fakt, të dy personazhet janë vetja e dytë e Dantes dhe Faustit. Virgjili, poeti i madhërishtë, me veprën e tij poetike, është vetëdija e Dantes, frymëzuesi i tij për zbulim, njohje, dije dhe përsosje mendore, ndërsa Mefistofeli është vetja djallëzore e Faustit, e keqja e domosdoshme për t'u ndeshur dhe për t'u ngjitur drejt sublimës në luftë më të ultën, vulgaren, limontinë. Kur shfaqet Helena, ikona e përjetshme e bukurisë femërore, Fausti gurëzohet nga bukuria: Kam ende sy? Në shpirtin tim a s'derdhet / më i pasuri burim i Bukurisë? / Udhëtimi i frikshëm më pru lumturinë, / përpara bota s'ish për mua asgjë / ... Ty t'i kushtoj fuqitë e shpirtit tim, / ngjalljen e ndjenjave të zjarrta / dhe dashurinë, lutjet, adhurimin. / (Fausti, fq. 371) Nata e Valpurgës klasike e përgatit Faustin për t'u përballur me Helenën e Spartës. Ndërsa prek truallin klasik, Fausti fiton energji të pazakonta: ... Ky është ajri që thithte zën' e saj / këtu jam, si për çudi, në tokën greke! (Fausti, fq. 403) Takimi me Hironin, mësuesin e Akilit, Jazonit, Herakliut dhe Asklepit i jep përvojën e artit që nga lashtësia e largët deri te periudha e ndritshme klasike greke. Në dialogun me Hironin për Helenën, Fausti thotë: Vajzë - e rrëmbejnë; plakë - e dashurojnë. / Poetin nuk e lidh askurë koha! / ... E pe qëmoti ti, sot e pashë unë. E bukur sa hirplotë, sa joshëse aq e bukur. Bukuria, me ç'duket, është materiali më i qendrueshëm. Nuk e zbehin shekujt. Ajo është pikurë e mrekullueshme në kanavacën e kohës. Doktor Fausti e ndërton, e materializon shtatin e saj me mallin dhe adhurimin e tij për të bukurën. Natyrisht, Nata klasike e Valpurgës e ka paisur mendjen dhe shpirtin e tij me të gjitha instrumentat e perceptimit dhe krijimit të së bukurës: Si

s'mundem unë me mallin tim të zjarrtë / ta sjell në jetë shtatin e pashoqtë? / Atë krijesë hyjnore, të amshuar. / (Fausti, fq. 421) Udhëtimi i Faustit është udhëtim progresiv dhe digresiv. Ai shkon nga mesjeta në antikitet, me lehtësinë e "vrapit" të mendjes së njeriut, pa asnjë pengesë. Ai e fiton sfidën për t'u përballur me të bukurën, falë eksperiencës së tij intelektuale dhe shpirtërore: Oh, mos e përçmo, o zonjë e madhërishtë, / dhuntinë tëndë aq të rrallë, / se vetëm ti ke fatin më të ndritur, / lavdinë e Bukurisë që sundon gjithçka. / ... Por edhe më kryeneçi burrë përkulet / para gjithmonëngjadhnyesës Bukuri. / (Fausti, fq. 473). /

Shigjetat e dashurisë që shpërndan Helena e kanë plagosur rëndë shpirtin e Faustit. Ato shigjeta kanë udhëtuar në kohë, apo Helena jeton te çdo grua e bukur, në cilëndo kohë? Helena është aq e bukur, sa i shiton njerëzit që janë në rrezën e saj të bukurisë. Linkeu, symprehti, i goditur nga bukuria, harron të lajmërojë ardhjen e Helenës. Njihet te folklori ynë magjepsja nga bukuria e zanës. Përballja me të bukurën kërkon energji të mëdhe. Faustit, në përbaljen me Helenën, i ikën fryma, i ikën zëri, humb vetëdijen, çorintohet deri në atë masë sa humb përmasën hapësinore dhe atë kohore: Mezi marr frymë, fuqi të flas nuk kam; / si në endërr, s'di në ç'vend e kohë jam. (Fausti, fq. 511). Nga fundi i tragjedisë shfaqet edhe një mesazh i drejt-përdrejtë i Gëtes: ...Veç ai e meriton hirin e grave / i cili di t'i mbrojë trimërisht. /

Po atë dritë bukurie zjarrmuese të Helenës e hijezon vetëm një grua për syrin e mprehtë të Faustit, Margarita. Po cila është "arma" e saj? Energjia e bukurisë së Helenës e ka burimin te pamja, ndërsa energjia e bukurisë së Margaritës është shumë më e thellë dhe shumë më e qëndrueshme dhe depërtuese. Ajo buron nga shpirti i saj. Drita vjen së brëndshmi dhe depërtin jo vetëm te syri, por pushton mendjen dhe zemrën e burrit. Bukuria e jashtme e lë zemrën të ftohtë, ndaj Faustit, i cili nuk ia shiti shpirtin djallit, pra Mefistofelit, i denjë për t'u përballur me bukuri shpirti, ngjitet lart në parajsë dhe bashkohet me Margaritën, sikurse Dantja me Beatricën. Kur i shfaqet Margarita, zbehet bukuria drithëruese e Helenës: ...Ajo lëshonte dritë më fort se çdo thesar... (Fausti, fq. 541.) Bukuria e Margaritës nuk është thjesht bukuri, por mbart edhe vlera virtyti, ndaj Faustit e shikon dritën e saj si dritë thesari. Pas punës në dobi të njerëzve, Fausti njohu lumturinë që sjell altruizmi te mendjet dhe shpirtat e kultivuar. Kjo lumturi kurorëzohet pikërisht me bashkimin e shpirtit faustian me Margaritën: Ajo që s'arrihet / Veç këtu gjen plotesi. / Gjithçka e pashpjegueshme / këtu është krejt e qartë: / e amshueshmja femërore / na tërheq gjithnjë lart. / (Fausti, fq. 635)

Personazhet e autorëve posthomerikë Virgjit, Dantes, Shekspir, Servantesit, Gëtes në udhëtimin e tyre nuk mund të shmangnin gjurmët e dy udhëtimeve të para në letërsinë botërore: të akejve drejt Trojës dhe të Odisesë nga Troja drejt Itakës. Të gjitha udhët e tyre do të kryqëzoheshin në një udhëkryq, në antikitetin grek, aty ku nisnin të gjitha udhët e endjes së personazheve të letërsisë botërore. (Fund)

"ZANORET" E ARTUR REMBOSË

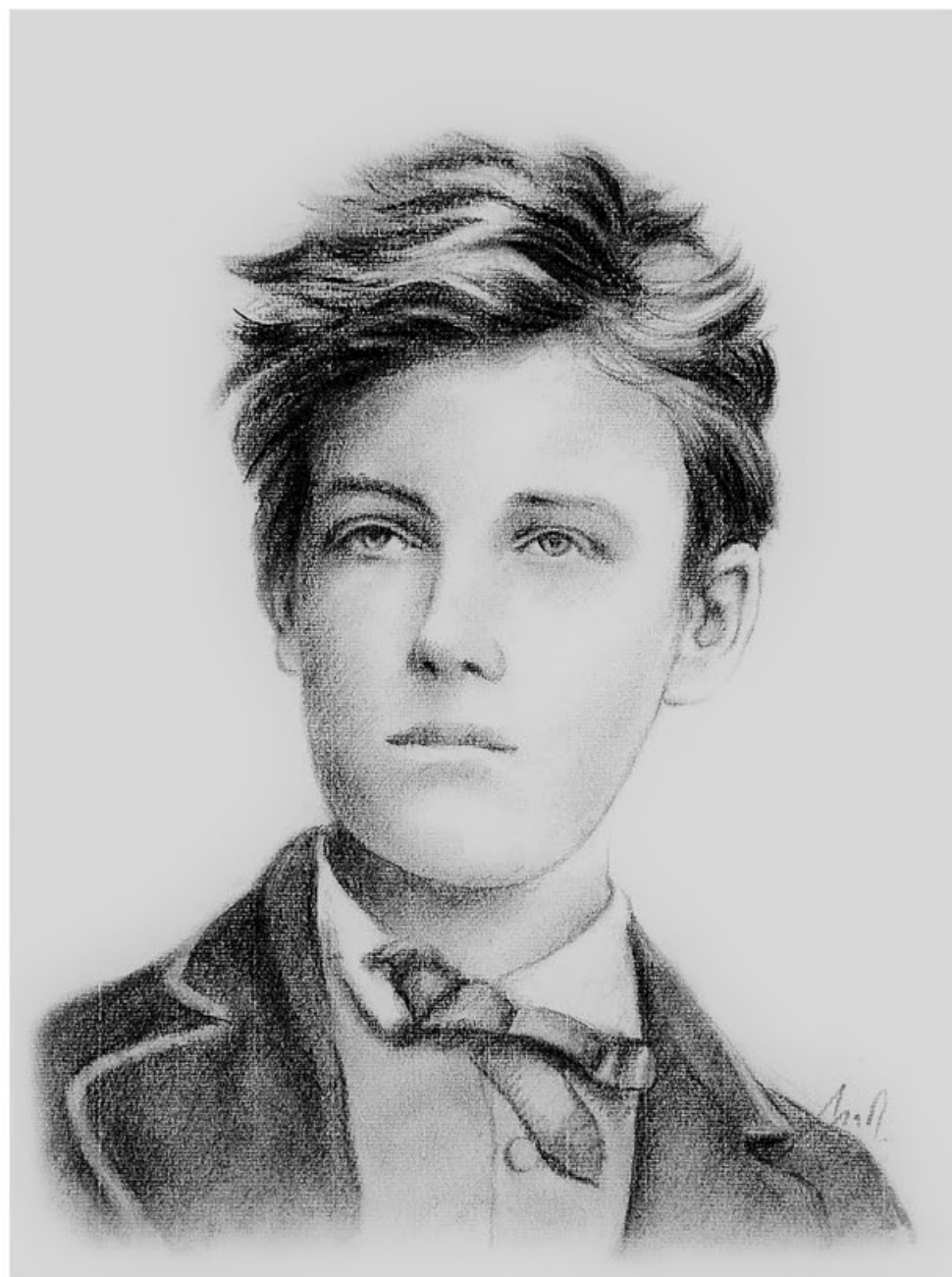
Vetëm 19 vjeçar. Pas kësaj moshe, ai nuk do të shkruante asnjë varg. E imagjinoni dot se ç'do të kishte bërë Rembo me veten dhe me talentin e tij, nëse do të kish vazhduar të shkruante?

Majlinda NANA

Art i vështirë dhe forma e përsosur - ja se çfarë ishte epiqendër e simbolistëve, të cilët nuk shihnin asnjë pikë takimi me realizmin, sikurse ishin dhe anti prozës. Ishte domosdoshmërisht e vlefshme ajo që Malarmeja do ta shpërshfaqte si manifest në një nga artikulet e tij, që tregonte ashiqare pikërisht orientimin poetik të simbolistëve: "Poezia është shprehja nëpërmjet ligjëritimit njerëzor të kthyer në ritmin e vet esencial, e kuptimit të mistershëm të aspekteve të ekzistencës; ajo i jep kështu autencitetin jetës sonë dhe përbën një detyrë shpirtërore". (Stefan Malarme, "Letër e qershorit", 1884). Në të vërtetë, simbolizmi tentoi qysh në fillimet e veta për një kundërvënie të theksuar ndaj realizmit, por kjo sidomos në nivelin e këndvështrimit dhe të ndërtimit formëshprehës. Asnjë lidhje me realitetin dhe larg prozaizmit. Poezia jo përshkruese, por evokuese e ritmeve, e figuracionit, e përjetimeve emotive plot lëvizje e gjallim, e ndjesive, imazheve, e një perceptimi të realitetit të tërthorta, ana intuitive, kahu drejt autoanalizës psikologjike, emblemizimi i sendeve dhe objekteve me mister dhe synimi i shndërrimit të tyre drejt simbolit, drejt universalizimit të qenies - të gjitha këto kanë krijuar paradigmen e simbolizmit, duke shkuar gjithçka të realizmit.

Vetëm 19 vjeçar. Pas kësaj moshe, ai nuk do të shkruante asnjë varg. E imagjinoni dot se ç'do të kishte bërë Rembo me veten dhe me talentin e tij, nëse do të kish vazhduar të shkruante? Dhe do të kishte një ngasje poetike që vinte si buresë thuasje imitative e poezisë së Hygoit e disi të parnasianëve në fillimet e veta, për t'u bërë më vonë ai që njohim të gjithë. Ishte ai, Artur Rembo, që do të zbulonte elemente të veçanta dhe tepër harmonizuese midis ngjyrave dhe tingujve më të thukët të mundshëm, pa shkuar në zgjatime të rrokjezuar. Poezia e Rembosë sugjeron, lëviz lirshëm drejt figurimit ideor, asociacionet e fantazisë së poetit bashkëshkrihen në tingujt e muzikës dhe penelatave fine të pikturës.

Le të ndalemi te soneti me titullin "Zanore" i Artur Rembos, i njohur dhe si soneti i ngjyrave. Tingulli ngjyrë. A është tingulli ngjyrë? A është ngjyra tingulli? A pikturohet tingulli? (Mjeshtri "gdhend" dirigjueshëm pikturën më të madhe të poezisë muzikore). Rembo nuk e dinte mbase se po e ngiste rrymën që do të identifikohet me emrin e tij, drejt hapësirave të reja, duke konturuar harmonizimin efektiv dhe lidhjen koherente poezi - muzikë - pikturë. Dhe, pikërisht soneti "Zanore", do të bëhej pika nistore e vëzhgimit të simbolistëve në ekzistencën e trekëndëshit poezi - muzikë - pikturë, alias: fonemëzanorësi - tingull - ngjyrë. Rembo dhe "Zanore" përbëjnë presedan për simbolizmin dhe mëtejshin poetike botërore. Hyjmë në

detajet e poetimit të Rembos:

A është e zeza, E e bardha, I e kuaja, U e gjelbra,

Kurse O është bluja:

të fshehtat e tyre do të shpjegoj tani,

A është parzmarja në trupin e insekteve të lehta'

që gumëzhijnë e vërtiten mbi plehurat në periferi.

Ç'ka vëzhguar Rembo? Nuk duhet harruar fakti që ai vjen nga provinca Charleville dhe është "zbulim" i Verlenit, pasi ftesa për t'u bashkuar me poetët parnasianë, provincialit Rembo do t'i vinte pikërisht prej Pol Verlenit.

A është e zeza...

A është parzmarja në trupin e insekteve të lehta'

që gumëzhijnë e vërtiten mbi plehurat në periferi.

A - e zezë. Është zanore "e mbyllur" nga ana "arkitektonike". Nis nga "toka" dhe përfundon "në tokë". Shihni dy skajet e saj, dy pikat e mbështetjes. Nisin dhe mbarojnë në të njëjtin drejtim, ndërsa viza mesore midis dy shtyllëzimeve të zanores A është ai "parzmi" mburojë në trupin e "insekteve të lehta". Vini re: ka hapësirë edhe përpara vijës ndarëse - bashkuese të A - së, edhe përpara saj, ndaj janë "insekte të

terit të poetit, i cili nuk u bë dhe nuk u shfaq kurrë konformist, në asnjë moment. U - krijon përjasjen e duhur, duke relevuar me simplicitet ondulationin e dallgës, me pikëkulmin e kreshtës së saj dhe platitjen e tejfirjen e dallgës në brendësi të kaltërsisë së gjelbër të hapësirës së krijuar. U dhe « - është kjo forma që jep ondulimin midis hovjes, majëngjites së dallgës dhe kthimit të saj sërish në det. Dhe aty shfaqet një koncentrim e zbrëthim më subtil. Blu është edhe qielli që synon lartësia e kreshtës së dallgës. Dualiteti det - qiell, por edhe më tepër se kaq, pasi aty ka një depërtim më të thellë e më të gjerë, në qartësinë e pastërtholluar të natyrës, në tejësinë e luginave.

O është klithma e zogut, tronditëse, e pakuptueshme,

Fluturimi i engjëjve në infinitet e amëshueshme,

O është rrezatimi i syve të tu të ndritur.

Kështu mbyllet ky sonet. O - trëndafili qiellor, por këtu me një rreth jo të mbyllur, O - një klithmë dëshpërmtare pasthirmore e zogut, një "tronditje e pakuptimtë" dhe pastaj O - "rrezatimi i syve të tu të ndritur". Ja, këtu kemi një rreth të mbyllur në stacionin "nga sytë e tu - te sytë e tu", një ovalitet që i vendos pikën gjithë poezisë muzikore piktografike të Rembosë me titullin "Zanore". Është një lidhje onomatopeike, jo thjesht konvencionale e deduktive, sepse, edhe po të ndalesh në tingullimin zanorësor A, E, I, U, O, secila ka veçantinë e vet. Mendoj se Rembo nuk ka bërë trajtesë thjesht fonostilematike, por arti i tij, zanoret, tingulli komportohen në një ndijim të konceptuar përmes shqisave: prek, sheh, nuhat, frymon, aromon, pezullon...pastaj lëshon një tingull, një zanore. Edhe një fjali thirrmore: "O, sa e bukur!" ka një fillim zanorues: "O". A ka një kod? Çfarë kërkonte të përcillte poezia simbolike? Ku qëndron e veçanta e saj? Këto janë pyetje që do të na grishin gjithherë, pavarësisht bindjes se Rembo e revolucionoi dhe e çoi në kulme të tjera retorikën dhe gjithë këtë lloj poezie e letërsie në tërësi. Ai (Rembo), një pikë apo shenjzë grafike që kërkon një anije që s'lodhet në det; Ai, krijimi i një lëvizjeje që sjell konfiguruesën e shpërndarjes së patrajtë të reve në qiell. Artur Rembo do të mbyllte sytë një muaj e 10 ditë përpara se të mbushte 37 vjeç dhe gazetari Raymond Sokolov do të shkruante në "Neësday": "...Artur Rembo kishte një emër të keq në jetën privatësore, do të thotë një emër pervers, të urryeshëm, qyqar...Por ai ishte gjithashtu një nga poetët më të mëdhenj që ka jetuar ndonjëherë"... Për Rembonë, për poezinë e tij, për shpërthimin e beftë dhe nuancor të talentit të tij, për kontributin dhe ndikimin e Rembosë në gjithë letërsinë franceze, do të përzgjidhja për ta mbyllur shprehjen antologjike të Malarmes: "Një meteor që na ndriçoi ne dhe u zhduk".

VARRIMI

Teki DËRVISHI

Nga të çarat e dërrasave, në kaqorren ku fshiheshim, lehtë mund t'i hetoja njollat e gjakut, por ku ta merrja guximin të dilja përjashta e t'i lëpija. Në kazermat e Gestapos, ushtarët ngaherë kishin ikur me ato kryqet e tyre të thyer, dhe të gjithë qentë e qytezës kishin mësyre aty që t'i lëpinin kutitë e thata të konservave në të cilat akoma mund të gjendej ndonjë pikë yndyrë për t'u lëpirë. I thashë Baloshit se diç e çuditshme ndodhet atje në qytezë dhe se nuk bënim aspak mirë që, edhe ne, nuk ishim atje, në mesin e shokëve tanë, në llavën e qenve të uritur që nuhatnin pas eshtrave dhe pas kutive të thata të konservave. Baloshi më tha se kështu, duke i futur hundët gjithkund, qentë tërbohen dhe pastaj sëmundja fashit ngado që t'i vijë era. Kjo më bëri të frikohesha, andaj nuk e luta më që të dilnim. Rrinim në kaqorre me ditë të tëra, gjersa krejt kurrizi na u ngjiti për barku. I thashë pastaj Baloshit se edhe nga uria qenit fare lehtë mund t'i vijë bakcili i tërbimit. Ai u pajtua me mua, por nuk i mbushej mendja që të dilnim. I lutesha që, së paku, të dilnim dhe t'i mbllaçitnim ato plloha gjaku të derdhura në tokë, atje pas dërrasave të kalbura të kaqorres sonë, por ai frikohej në mos edhe në to, rastësisht, jetonte ndonjë bakcil i tërbimit. Kalonin kështu ditët dhe, më në fund, nuk ndiheshim më as krismat e pushkës, siç pushkallonin me radhë për tri e më shumë vite. Qytezën e kishite kapluar një armulli heshtjeje, që, vërtet, fliste për tërbimin. Por, për çudi, nuk na binte të dëgjonim, së paku një herë të vetme, ndonjë cijatje apo lehye qensh. Thuaje vetëm unë e Baloshi kishim mbetur akoma nga e tërë bota e qenve, e, edhe ne, aq të pafuqi e po aq frikacakë, thuajse krejt soji i qenve kishte vdekur e ngordhur rrugëve të përbaltura të qytezës, e kishim mbetur vetëm unë e Baloshi që të ruanim farën e tyre, duke heshtur e duke u frikuar nga ai bakcil i mallkuar i tërbimit. Nuk ma merrte mendja se mënyra si ruhej Baloshi nga ai bakcil ishte shumë fatlume. Po që se s'bënim diçka, po që se s'dilnim për të gjetur ushqim duke u rrezikuar madje edhe nga infektimi, me siguri se do të na priste tehu i ngordhjes nga uria. Por Baloshi mendonte se më mirë ish të ngordhnim të shëndoshë, se sa të rrezikoheshim duke fryrë barkun me ndonjë ndyrësirë që do të na sëmurte, e në atë gjendje tërbimi edhe të na bënte ta hanim njëri-tjetrin. Baloshi ishte më i vjetër dhe unë nuk guxoja t'ia ktheja fjalën, edhe pse më qe tharë fyti e shterë krejt barku urie. Prsnim kështu e nuk dinim se çfarë na priste. Baloshi ngriste herë pas here veshët e tij të gjatë dhe përgjonte përjashta kaqorres, në mos ndonjë njeri rrapëllonte rastësisht ndonjë konservë sardelesh a gaforresh. Por s'kishte gjë atje përjashta, në qytezë. Thuajse qentë e botës qenë shfarosur krejt. Dikur, atje larg, në kazermën e zbrazur, nisi një lehye e tmerrshme qensh. Baloshi menjëherë futi bishtin nën shalë dhe më tha se tërbimi, më në fund, qe përhapur në qytezë dhe se, në se nuk i mbledhim të gjitha forcat që na kishin mbetur e të iknim diku, patjetër do të infektoheshim edhe ne dy. Pastaj i zgurdulloi sytë dhe, me bisht nën shalë, nisi të ikte, por nuk ecte më shumë se një qen i sëmurë. Unë i shkoja pas.

Kur dolëm në rrugë, njeriu që rrinte pranë ulluqeve të ndotura duke ruajtur ujërat e tyre të njelmëta që të mos futej në to ndonjë i fisit tonë, na veneroi dhe na u lëshua pas duke u dhënë këmbëve

me vrap. S'do mend se na zuri shpejt, por nuk guxonte të na ofrohej. Baloshi zuri t'i ngërdhucej me hungërima e me kërcëllimë dhëmbësh, por shihej qartë se kjo nuk e trembte njeriun. Ai veneroi fort mirë edhe barkun tonë të ngjitur për kurrizin e thatë, e besa, fort mirë i shihje edhe sytë tanë që s'kishin më as shkëndijën më të vogël të guximit, por shpërthenin nga ato dritëzat e tmerrshme të frikës. Po të mos frikohej nga mundësia se edhe ne mund të ishim infektuar nga bacili i tërbimit, me siguri, njeriu do të kërcente e do të na rrëmbente me të dy duart e tij prej katallani. Por, fatbardhësisht, frikohej, e këtë e shihnim qartë. Ne niseshim ngadalë përpara, duke dashur t'i iknim, e ai ngarendte pas nesh me nxitim; posa ne ndaleshim dhe Baloshi zinte t'i kërcënohej me dhëmbët e tij të mprehtë, edhe ai ndalej menjëherë dhe priste se ç'do të ndodhte. Por, nuk ndodhte asgjë e kobshme, kështu, duke ecur nga pak, e pastaj, duke u ndalur që ta kërcënonim njeriun katallan, ne grabitëm një copë të mirë rruge. Kjo, pa mëdyshje, e gëzonte Baloshin, por unë për vete herët fillova të brengosesha duke menduar se kah do të shkonim dhe se a do të na linte të qetë ndonjëherë ky njeri i çuditshëm e katallan që donte të na fuste në kurth.

Kështu deri terri rëndoi mbi qytezë. Ishte një natë shumë e ftohtë dhe kur koha filloi të sosej me aq përtësë, unë, që gjithnjë rrija prapa Baloshit që kërcënohej me dhëmbë, pashë se si shkëlqenin sytë e katallanit, i cili as nuk donte të na lëshonte e as të na linte të iknim. Kështu kaloi edhe nata, gjithnjë duke na përcjellë ajo dritë e çuditshme e syve të katallanit. Ata shndrisnin si sy maçoku në terr.

Në agim u gjendem afër telave me gjemba të kazermave të zbrazëta të Gestaposë dhe unë fort mirë ia pashë pushkën njeriut katallan që na përcillte. "E pat", mendova, por shpejt më ra ndër-mend se ai, po të kishe dashur, do të na kishte vvarë kaherë. Megjithatë, nuk besoja se kisha të drejtë, ndoshta nuk mund të na vriste vetëm e vetëm që të mos ndihej krisma e pushkës së tij, e nga

ajo krismë të llahtarisej pastaj krejt nahija, edhe ajo përtej qytezës sonë. E pyeta Baloshin qasur me këtë, por ai ishte i zënë duke kërcëllitur dhëmbët dhe as nuk u lodh të më përgjigjej. E luta edhe një herë, por më kot. U binda se nuk e kishite ndërmend të më tregonte asgjë, ndoshta që të mos më frikente, ndoshta që të më linte gjithnjë të shpresoja, ose, vetë djalli do ta dijë përse nuk ma tregonte Baloshi arsyen e çuditshme pse nuk na vriste njeriu katallan i cili gjithë natën na përcolli asnjëherë pa e hequr prej krahu atë pushkën e gjatë, madje as për sa çel e mbyll sytë. Pastaj mësova se për këtë duhej të kujdesej Baloshi dhe se ai do të më mbronte, duke e mbrojtur edhe veten, kështu që nisi të më bren-goste përsëri puna e telave me gjemba. Tani që kishim ardhur në bythë të tyre, nuk dinim se kah djallin t'ia mbanim. Këtë nuk mund ta dija assesi. Nuk e dija, por as nuk guxoja ta pyesja Baloshin. Ai ishte aq i zënë me të kërcënuarit e tij, që i bënte njeriut katallan, sa edhe një shpërqendrim tejet i vogël do të ishte shumë i kobshëm. Rrinim ne, e rrinte para nesh, tërë gjysmë ditën e dytë, njeriu katallan, me atë pushkën e tij të gjatë, varur krahaqafë. Dikur i bëri disa hapa përpara. U zbrapsëm, por duke shkuar skajit të telave. Si duket u gjet më në fund shtegdalja, mendova. Mirëpo, kur dielli edhe për disa ostena do të zbriste nën Bjeshkët e Nemuna, e kuptova se uria po na i shteronte fuqitë e se kazermat e lëna të Gestapos ishin të rrumbullakëta, që do të thoshte se ndjekja do të ishte e përjetshme dhe se nuk kishte shpresë aspak. Ky njeri katallan mund të na vriste me pushkën e tij kur të donte, por qe, e dija se të rrumbullakëta ishin kazermat dhe ai s'kishte pse ta çonte plumbin kot; nuk i ngutej burrit katallan dhe e dinte se ne, në mos sonte, natën që po vinte, atëherë me siguri nesër do të ngordhim urie, do të na tërbonte bacili i sëmundjes së qenve.

Kur ra, i dendur, edhe terri i natës së dytë, Baloshi më tha të kacavaresha nëpër telat me gjemba të kazermave të lëna të Gestaposë. Bëra si më tha dhe u gjenda matanë telave. Pastaj edhe

Baloshi erdhi pas meje. Tani filluam të iknim nëpër terr drejt sheshit që ishte atje, te ndërtesa dykatëshe me kulm llamarine të bardhë që shkëlqente nga drita e hënës dhe, kur ktheva kokën prapa që të shihja sytë që shndrisnin si të maçokut, u binda se katallani s'mund të kacavarej nëpër tela dhe se nuk mundej as të shtinte, pasi që ishte terr i dendur. Sigurisht do të jetë penduar shumë dhe do të ketë plasur nga mëria.

Në sheshin afër shtëpisë me kulm prej llamarine që për tre vjet e më shumë qe vendbanim i Gestaposë, gjetëm disa konserva të freskëta, të sapoçelura, ku kishte pak yndyrë që ta lëpinim. Baloshi ma ofroi së pari mua e më tha se ishte shumë e freskët dhe, si e tillë, me siguri s'mund të ishte infektuar nga bacili i tërbimit. Pastaj shkoi duke nuhatur dhe u kthye edhe me disa të tjera që kishin yndyrë edhe më shumë se kjo që e lëpija unë. Filluam kështu të lëpinim, unë e Baloshi, gjersa na u kthye fuqia krejt dhe, pas një haje kaq të majme, më ra ndër-mend se, tani, po na shkatërronte lodhja për një sy gjumë. Ishin bërë dy net e dy ditë që kur na ndiqte ai njeriu me atë pushkën e tij të gjatë dhe, vetëm pasi e ngopëm barkun dhe ikëm prej tij, na u kujtua se, pa e bërë një sy gjumë - s'mund të vazhdonim arratinë. Tani, nuk e di por mua më kujtohet vetëm çasti kur i hapa sytë dhe pashë diellin se si digjte nga kupa e qiellit. Baloshi akoma ishte në gjumë, kurse rreth nesh ishte grumbulluar një llavë e madhe qensh që na shihnin me habi. Cijatnin dhe i zgërdhinin dhëmbët e tyre, sikur nuk ishim edhe ne të fisit të tyre, sikur ishim ujë e jo qen. U dukej. Por nuk na ngacmonin. Ishin të urtë dhe unë u binda se asnjëri nga ata nuk ishte infektuar nga bacili i tërbimit. Kur u zgjua edhe Baloshi e rrethi u shpërnda pak, pamë se si, nëpër tërë oborrin e kazermës, ishin shpërndarë qindra e mijëra konserva peshku e gaforresh të freskëta, veneruam se si, secili nga qentë lëpinte nga një dhe kjo do të thoshte se të gjithë ishin të ngopur. Nga e gjithë kjo që pashë, u gëzova, por prisja të gëzohej edhe Baloshi, i cili nisi ta luante bishtin me nxitim e të cijaste në kulm të hidhërimit. "E patëm, e patëm", mendova unë, posa ndjeva këtë cijatje të kobshme të baloshit, sepse, ndonëse kishim kaluar rreziqe edhe më të mëdha, kurrë s'më kishte rënë ta dëgjoja Baloshin të cijaste aq kobshëm. E pyeta pastaj, me sytë e mi të llahtaritur, e ai, sipas shprehisë, as kësaj here nuk m'u përgjigj fare. Me gjasë, nuk donte të më tmerronte, ose e dinte se edhe unë së shpejti do ta kuptoja të vërtetën.

Ta merr mendja. Aty kah mesdita, ai njeriu katallan ia behu në shesh, afër shtëpisë së Gestapos; në dorë mbante atë pushkën e gjatë të cilën nuk e shkrepse fare. Pas tij erdhën edhe shumë e shumë njerëz të tjerë, po ashtu katallanë, të cilët, sikurse edhe ai që na kishte ndjekur, kishin varur krahaqafë pushkë të gjata. Ata nisën të na trembnin duke na kërcënuar me pushkët e tyre, e ne të gjithë qentë sa ishim në oborr, prapa telave me gjemba, nisëm të dilnim një nga një nëpër portën e madhe për në rrugë. Katallanët na vinin pas duke na kërcënuar me pushkë, e ne i kërcënonim me dhëmbë. Ecnim pak e ata na vinin pas. Shumë ishin ata me pushkë, e pak ishim ne me dhëmbë. Ndaleshim ne. Ndaleshim ata. Bënim ata një hap përpara, ne iknim pak më larg. Ndaleshim ata, ndaleshim edhe ne. Kështu për disa ditë. Kështu për disa net.

Gjersa arritëm në det.

SY ZEMRE...

S'e kam ndreq shtratin sot Nan,
As teshat s'i kam palue.
Emnin tem e shkrova
N'krenën e pluhrueme t'pasqyrës..
A thu ke me u mërzit n'mue?
A ke me m'than se jam çik,
E duhet me i ndreq punt e shpis,
Se mysafiri t'brof pa lajms?
E di Nan!
Sa her' qi gatis raftet n'odë t'gjumit,
T'shoh n'bisht synit,
E m'dukesh se po m'sheh.
Du me i ba vedit me hile
E me kry gjithçka si t'muj,
E bash nj'aty t'i shoh duert,
Nj'ashtu t'lmue me si kadife,tuj m'prek..
Jo bij!
Un' s't'kam msue kshtu,
Je n'der t'huj tash, mos me m'korit!!
Fill t'diftoj qysh me punue..
Nana ish e verbën,n'mosh t're ke qorrue,
Ani pse syt n'ball si bajshin drit,
Ajo shpirtin e kish t'driçuem.
Ajo kish sy zemre,
të mdhaj,
Ma t'mdhajt qi kam ndij n'jet!..

E mblodha hinin
e dashnisë sonë t'shkrumbueme,
n'nji vazo balte
pa mbløjë.
Natën,
prej filladit
qi tinëz
çel dritaren,
del tuj ladruë,
e bahet
xixllonjë...

Ka do dit'
Qi vedin e kqyr
Tuj hec rrugve t'qytetit
Si nji skelet t'harkuem
Pa pesh,e pa ngjyr.
A ngi tash nata,
Tuj m'kafshue
Ka pak e për çdo dit'.
Kerrkush s'e kthen kryet,
Kerrkush s'm'sheh,
E s'di ma me than,
A jam nji trup,
A veç nji frym,
Qi ecën n'rrethejake,
Pa fun e krye.
Po ka dhe do dit'
Qi peshoj ma shum'
Se gjysa e bots'.
Jan' ditët kur
Dillin e marr n'duer,
Dhe e vej n'gjum n'qerpik.
E syt' s'i çel
Veç kur ta di,
Se rrezen e tyne,
Do e pushoj
N'sy tu.
E tuj m'shkit moti
N'lëkur',
Mbeta me syt' mbyll,
N'errsin,
Tuj prit me ndie
Dhambt e preht
T'natës,
Qi s'din me u ndal...

Un' t'pash!
N't'tana dritat vezllue
ke ftyra jote
pa çehre.
Me do rrath sysh
Si rrathit e tymit
kur flaka përvlon pa ja nda.
Un' t'pash!
Kryqet ,kumbon n'shpin tande,
dimnat qendis n'lëkur,
nji sy i verbën pranvere
Qi pikon gjak
Tuj vadit
Lulen e harrimit.
Un' t'pash!
E tehu i thiks
ke ma i but
se therja n'krahnorin tem.
Me duert n'xhepa
cingrrij monedhat,
për me ble nji grim frym...
Un' t'pash...

Un' nuk menoç çdo dit' për ty,
Java m'shkon
pa u ndie.
N'rrugën teme
s't'kam bashkudhtar,
Gjith',veç me nji hije heci.
Ti s'je,
Kur teshat e shtratit
I ndroç n'sy t'dillit.
S'je as n'bulza
T'kafes,qi m'zgjon
Pa i çel dita syt'.
Rrshket ndër lot
T'vesës, e tretesh,
Si kujtim i largt
Sa nji jet'.
Kur vedin e gjej
Tuj bisedue me hijen teme,
Qi s'm'dahet prej brinjsh
Ti prap s'je!
Po s'je as kur
Hana m'fiket,
As n'guralec t'bregut zemrës,
Qi luejn n'dallg e saj
Her' tuj m'shpue,e her' tuj m'puth.
N'notat e kangs shpirtit,
Vargu yt asht fshi,
A met that, heshjte mortore..
Kurr nji tingull ma s'del.
E n'fotografin ton pa ngjyr'
Flen nji gri si thelb dimni.
I kam rujt veç dy moll t'kuqe,
Ja me t'amelzue,
Ja me t'shti n'mkat.

Asht nji vend...
Që mban do andrra...
T'harlisuna n'sy shpirtinash...
Asht nji gji...
Që mban nji flak..
T'përzhitun n'hi yjsh..
Asht nji vash..
Që kep dhimtën e zemrës..
Me fill ari t'flokve ujvarderdhun..
Asht nji Natë..
Që n'skuta t'jets fshehet..
E dits ja merr edhe diellin e parë...
Hiç pa i çel sytë..

Pshtillet moti...
Don me ra shí..
N'deg t'pemve..

Dy ketra..
Luj'n e gjuhen..
Grahin vrap..
Tuj ndjek shoqi-shojn..
Nji lajthi e gjet njani..
E tjetri e kqyr kok'ul..
Avitet,e i zgat duert..
Lajthin me ja dhan..
Me do sy qi shndrisin..
N'vedi e afron..
E ikin tuj ladruë..
Nj'ashtu kadal,dimnin tuj e shtrüë..
Ndër deg' e flet' n'flet'..
N'nji valle ketrash..
E gat sa nji jet'..
M'vjen ndër mend..
Nji thagm nanash..
Kur fmija lypshin me hangër pa ja nda..
I shtrojshin ç'ka t'kishin..
Me zort e me lezet..
E nanat kqyrshin qiellin..
N'dor t'Zotit, ka me mbajt dimën i ftoft simjet..

I kom pjek do g'shtenja t'vogla..
I kom zgedh t'rumullakta..
Boj vjeshtore,t'amlá..
Qysh f'mij e kom rujt nji shami..
T'qëndisun prej nan's, dy germa..
N'te i kom pshtjell..
Du me i rujt nj'aty për ty..
Se druj se ik moti i tyne..
E kur t'vish,m'etesh pa i provue..
I kom grrith ka'pak..
Me i ba ma t'urta n'zjerm..
E n'çdo grith,kom shti pikla zemne..
I kqyr me do sy t'mushun..
I kom shpres',durim e vaj..
E mbledh cepash shamine e çiknis'..
Mbysh n'andrra dashnije n'për skaj...

A sosun vaji i kanilit
Ka jep shpirt
N'grahma t'funit
Flaka a met' sa grima
Sa e zez' e thonit.
S't'fal nata
T'perpi e t'ziton
Krah shtrüë
E kur t'hupesh n'te
Zor se kfjellesh.
Ti s'ki me ardh
E di
Tash t'njoh mir'
S'ma prish má
Tymin e cingares.
E llamba le t'shkimet
Baj dhe pa drit'
Ksaj bote t'rreme
Me fruta t'kalbuna
Veç nata ja mblon shëmtin...

Du me ta germëzue emnin...
Du me ta thirr aq fort...
Sa edhe t'dekunit me e ndie..
M'andej me e shkruë..
N't'tana faqet e mureve t'mehallës..
Me boj' t'gjakut...
M'andej hyjt kam me mledh..
E n'kup t'qiellës me i gatit...
Qi emni yt me shndrrit...
E n'mos u bindsh..
Për dashnin teme..
Po t'diftoj..
Se e kam skalit...
Bash n'shpirt...

JIM MORRISON

ODE MBI LOS ANGELOSIN DERISA KUJTOJ BRIAN JONESIN, E NDJERË

Jam banor qyteti
Sapo më zgjodhën të luaj rolin
e princit të Danimarkës

E mjera Ofelia

Të gjitha ato hije që kurrë nuk i pa
Lundrojnë kismetit
në qiri të hekurt

Kthehu, luftëtar trim
Zhytu
në kanalën tjetër

Pishina sapo e lyer me gjalpë
Ku është Marakeshi
Përposh ujëvarave
Stuhi e tërbuar

Ku të egërit bien
në pasditen e vonshme
Përbindësia ritmi

E ke lënë
Asgjënë tënde
të garojë me
Heshtjen

Shpresoj se ke dalë
Duke buzëqeshur
Si fëmijë
Në tepricën e freskët
të një ëndërreje

Njeri engjëll
me Gjarpërinj që luftojnë
për shuplakat
dhe gishtat e tij
Më në fund përvetësuan
Këtë shpirt
Zemërbardhë

Ofelia
Shkon, e mbështjellur
me mëndafsh

Ëndërr
e zbehur
Dëshmitar
i marrë i ngulfatur

Dërrasa për not, zhytja
Pishina

Ti ishe luftëtar
muzë e atllastë myshku

Ti ishe diell
i zbërdhulët
për pasdite televizive

zhabat
mbeturina të njollës së verdhë

Shih tash se ku të ka shpjer
kjo

në qiellin e tultë
me kanibalë
dhe çifutë

Kopshtarri
gjeti
trupin, e pafrenuar, Notonte

Kufomë fatbardhe
Ç'është kjo gjë e zbehtë e gjelbër
Nga e cila je punuar
Shpon bira në lëkurën e
Perëndeshës

A do të kundërmojë ai
Derisa bartet kah qielli
Nëpër hollet
e muzikës

S'ka gjasa.

Rekuiem për të rëndën
Atë buzëqeshje
Atë ngërdheshje satiri

Ka kërcyer përpjetë
në tulinë

AH, SIKUR

Udhëkryqet

vend ku fantazmat
qendrojnë për t'iu përshpëritur
udhëtarëve në vesh dhe
për t'i bërë që të interesohen për
fatin e tyre

Autostopisti pi:
"Përsëri i thërras zotat e fshehtë
të errët të gjakut"

-----Pse na thërret?
Ti e di çmimin tonë. Ai
kurrë s'ndryshon. Vdekja
jote do të të japë jetë
dhe do të të lirojë nga fati
i zi. Por po bëhet vonë.

-----Ah, sikur të kisha mundësi që t'ju shihja përsëri
dhe të flas me ju, dhe të shëtis
paksa në shoqërinë tuaj,
dhe të pi pijen marramendëse
të bisedave tuaja,
mendova

-----të shpëtoj shpirtin tashmë
të rrënuar. të arrij çlodhje.
Të plaçkis arin e gjelbërt
në bastisjen pirate dhe të sjell
në kamp lavdinë e moçme.

-----Derisa njeriu me pelerinë shikon
brirët e helmuar dhe pi
fitoren e kuqe; ushtari
poashtu, me trofeun e tij,
helmetën e përshkuar; dhe
bartësi i viglës duke u dridhur
kërkon rrugën e tij për mirësinë e
tij të brendshme

----- (qeshje) Mirë pra, A do ta
përqeshje veten?

-----Jo.

-----Së shpejti zërat tanë duhet të bëhen
një, ose njëri prej nesh duhet të shkojë.

VARIACION MBI NJË POEZI TË DU FUSË

Dhemb kjo jetë. Kur hoqa dorë nga përpjekja
për të thënë ndryshe, ndihem i lehtësuar.
Shumë njerëz që dua janë në dhimbje të tilla.
Kur vjen pikëllimi, vjen

dhe s'ke ç'të bësh. E vërteta, thua?
Nuk vras mendjen të vishem me ditë të tëra.
Dje, pushë atë pemë molle
në varrezat e vjetra hebreje.

Lulet ranë derisa kalonte një njeri,
duke fishkëlluar. Gurët shkëlqenin në rrezet e diellit.
Një gardh prej hekuri i ruante të vdekurit,
i mbante jashtë të gjallët. Nuk ka fjalë për të,

si rrezet e diellit shkëlqejnë në gardhin
që ndan të gjallët nga të vdekurit.

MË FAL BABA

Pse pij?
Që të mund të shkruaj poezi.

Nganjëherë kur çdo gjë është e çthurrur
dhe çdo gjë e shëmtuar tërhiqet
në gjumë të thellë
Ndodh një zgjuarje
dhe çdo gjë që mbetet është e vërtetë.
Meqë trupi është i dërrmuar
shpirti bëhet më i fortë.

Më fal Baba sepse e di
ç' bëj.
Dua të dëgjoj Poezinë e fundit
të Poetit të mbramë.

Përktheu: Fadil Bajraj

Në shiritin e kohës

REGJISORI SERB NË TEATRIN "KOSOVA" TË TIRANËS

Në fund të shkurtit të vitit 1945, përderisa njësitë ushtarake shqiptare-jugosllave po bënin masakra mbi popullatën shqiptare në Maqedoni, Kosovë, Mal të Zi, Sanxhak e në Luginën e Preshevës, në Tiranë do të arrijë regjisori serb, Bozha Nikoliq, me qëllim që ta realizojë shfaqjen e parë profesionale teatrale në Shqipërinë komuniste

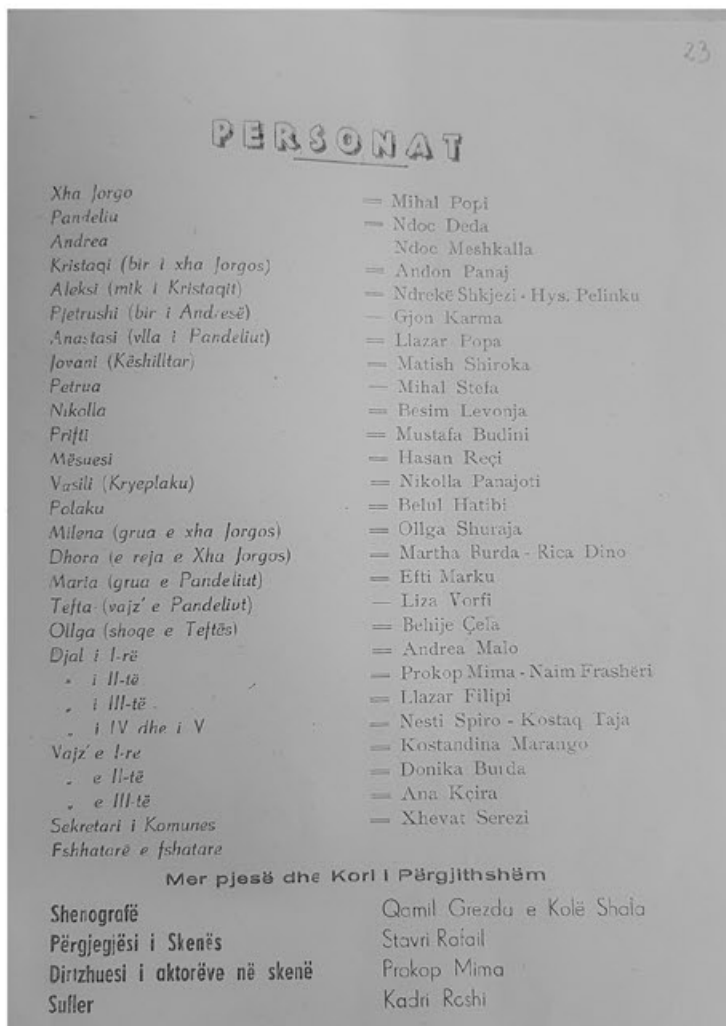
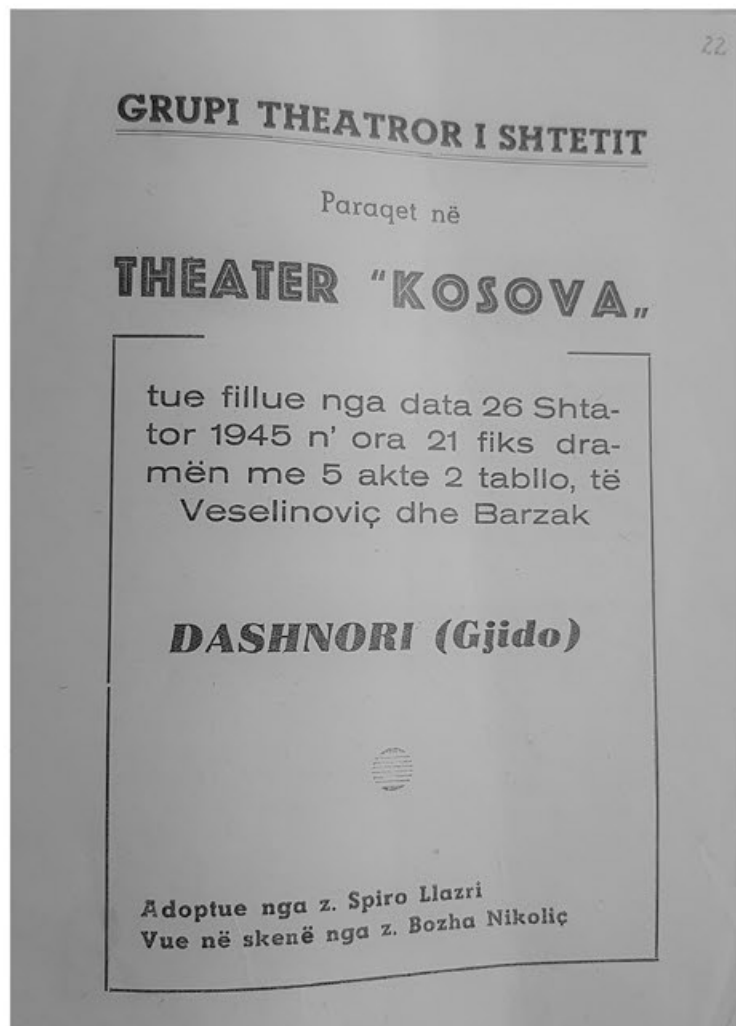
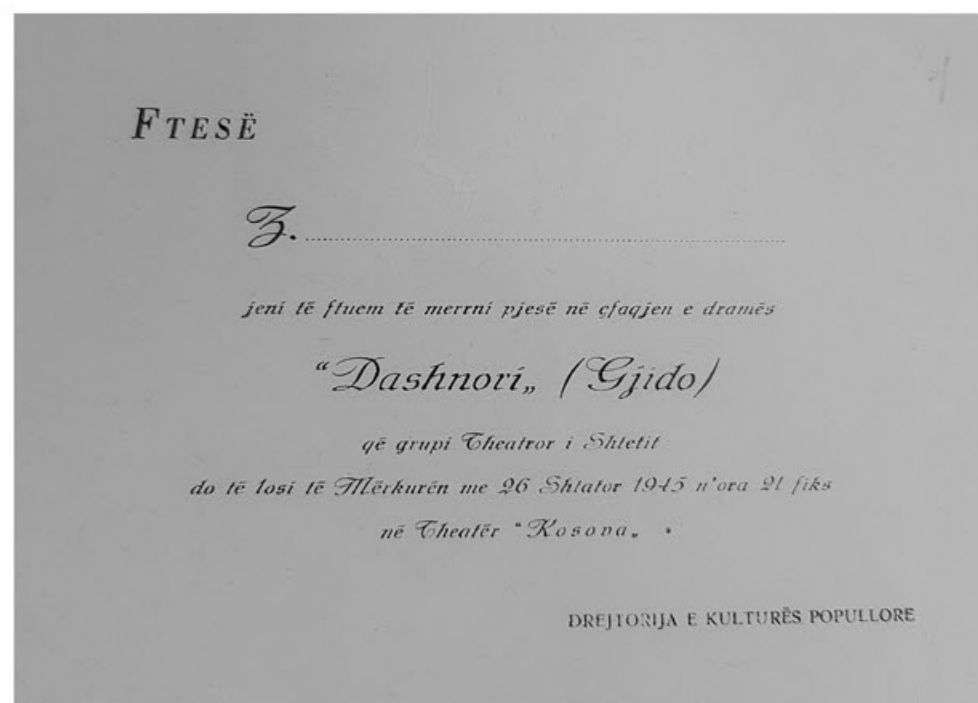
Shkëlzen HALIMI

Idila shqiptaro-jugosllave në prag të përfundimit të Luftës së Dytë Botërore dukshëm u reflektua edhe në bashkëpunimin kulturor. Autoritet e atëhershme komuniste të shtetit shqiptar, duke i respektuar në përpikëri parimet staliniste, kishin vendosur që edhe ndërtimi i kulturës të fillojë nga pika zero, pra të krijohet kultura komuniste, e cila në fakt bëri prerjen më të vrazhdë të kontinuitetit të kulturës shqiptare që kishte zënë fill sidomos në periudhën e Rilindjes Kombëtare, për të pasur një zhvillim të hovshëm në periudhën e Mbretit Zog, kur doli në pah një plejadë e intelektualëve me formim të shëndoshë kombëtar, e cila kishte një vizion të qartë për zhvillimin e gjithanshëm të shtetit shqiptar, përfshirë edhe zhvillimin kulturor që në vitet 30-ta kishte filluar të lulëzojë përmes botimeve të shumta. Pikërisht këtë plejadë dhe këtë veprimtari të tyre komunistët shqiptarë do ta emërtojnë si kulturë borgjeze e dekadente.

Në fund të shkurtit të vitit 1945, përderisa njësitë ushtarake shqiptare-jugosllave, po bënin masakra mbi popullatën shqiptare në Maqedoni, Kosovë, Mal të Zi, Sanxhak e në Luginën e Preshevës, krejt kjo në frymën e bashkim-vëllazërimit dhe eliminimit të atyre që ishin anti-komunistë, me kërkesë të palës shqiptare, ministri i atëhershëm i Republikës Federative Popullore të Jugosllavisë dhe shef i Agjitpropit, Millovan Gjillas, do ta dërgojë në Tiranë regjisorin Bozha Nikoliq, me qëllim që ta realizojë shfaqjen e parë profesionale teatrale në Shqipërinë komuniste, por edhe të ndihmojë në themelimin e Teatrit Popullor Shqiptar.

Që ironia të jetë edhe më e madhe, politikës së atëhershme komuniste shqiptare, fare nuk i pengoi që Bozha Nikoliq ishte një individ i shkolluar në periudhën e Mbretërisë Jugosllave, kohë kjo në të cilën edhe kishte vepruar e punuar, por i cili nga pala serbe nuk ishte cilësuar si përfaqësues i kulturës borgjeze.

Në një deklaratë për gazetën "Bashkimi" (25 mars, 1945), me rastin e fillimit të organizimit të Teatrit shqiptar, Nikoliq do të theksojë se "kam ardhur nga Jugosllavia mike që të ndihmoj në realizimin e idesë së udhëheqjes suaj për themelimin e teatrit popullor. Do të bëj përpjekje që t'u ndihmoj me përvojën që kemi pasur, sepse ne që moti i kemi kaluar vështirësitë nëpër të cilat po kaloni tani ju. Si kryetar shumëvjeçar i Shoqatës së Aktorëve, kam pasur rastin që të angazhohem në themelimin e shumë teatrove tona.... Udhëheqja

juaj e ka kuptuar rëndësinë edukative-kulturore të teatrit dhe e di se zhvillimi i vendit është i lidhur ngushtë edhe me zhvillimin e teatrit".

Edhe përkundër problemeve të shumta në procesin e sigurimit të kuadrit të nevojshëm, megjithatë më 4 qershor (1945) fillojnë provat e para për realizimin e shfaqjes DASHNORI (GJIDO), prova këto që, siç do të tregojë Nikoliq në një raport (25 gusht, 1945) dërguar Ministrisë Shqiptare të Kulturës dhe Propagandës, do të zhvillohen me shumë probleme të natyrave të ndryshme. "Organizimi i teatrit

mori shumë kohë. Shumë anëtarë të këtij projekti ishin nga vende tjera të Shqipërisë, prandaj humbëm kohë derisa u tubuan të gjithë. Punët shkonin zvarrë, kurse unë e kisha bindur veten që të jem i durueshëm. Por, më në fund, më 4 qershor, filloi puna me aktorët".

Në këtë shfaqje u angazhuan Mihail Popi, Ndoc Deda, Ndoc Meshkalla, Andon Panaj, Ndreke Shkjezi, Hysni Peliuku, Gjon Karma, L Lazar Popa, Matish Shiroka, Mihail Stefa, Besim Levonja, Mustafa Budini, Hasan Reçi, Nikolla Panajoti, Belul Hatibi, Ollga Shuraja, Martha Burda, Rica Dino, Efti Marku, Liza

Vorfi, Behije Çela, Andrea Malo, Prokop Mima, Naim Frashëri, L Lazar Filipi, Nesti Spiro, Kostaq Taja, Kostandina Marango, Donika Burda, Ana Kçira, Xhevat Serezi, Qamil Grezda, Kolë Shala dhe Kadri Roshi.

Premiera e shfaqjes u dha më 26 shtator, 1945, në teatrin që atëherë mbante emrin KOSOVA, e që më vonë do të quhet Teatri Popullor dhe në fund Teatri Kombëtar. Është po ai objekt që tash së fundi u rrënua nga qeveria socialiste, objekt ky i ndërtuar në vitin 1939 me porosi të Mbretërisë Shqiptare. Pavarësisht se në historinë e re të Teatrit Shqiptar ky fakt (i bërjes së teatrit komunist) është heshtur ose është përmendur vetëm titulli i shfaqjes, dokumentet rreth angazhimit të regjisorit serb dhe realizimit të projektit të parë

Nga këndi i nobelistit

SHPRESA KA MARRË FUND, ËSHTË ORA E VULLNETIT

Shkrimi i fundit i nobelistit Saramago, të cilin e kishte dërguar, pak para se të vdiste, për takimin ndërkombëtar të Pen Club Italia

Nga Jose SARAMAGO

Në Portugali është bërë një abuzim i madh me shkronjën e madhe. Në fjalimet politike, në gazetari, në ritualet e inaugurimeve gëlojnë Idealet, Njerëzimi, Atdheu dhe Familja, Detyra, Zbulimet; e gjithë kjo me fraza të punuara dhe pompoze, sa më boshe aq më tingëlluese. Ato fraza bartin të gjithë përbërësit e llomotitjes së tubimeve ose fjalimeve parlamentare. E në gojën e profesionistëve të fjalës bashkohet ndihma e vibracioneve bindëse, që shkojnë nga vezullimi i mëshirshëm deri te cijatja e fanfarës. Është një dhoratë për veshin mjeshteror të orkestrimit. Është një mjerim për inteligjencën.

Tash, në qarkun e ideve, është shfaqur fjala shpresë e ndjekur pas menjëherë nga tundimi për ta fryrë shkronjën e parë duke e ndryshuar s-në në S. Është një veprim që ka të bëjë me magjinë, ashtu siç qe thënë se magjisë i përkisnin grafitët parahistorikë të shpellave. Duke e vënë shkronjën e madhe, është sikurse të lidhej më mirë shpresa e përbashkët me dëshirat tona të mira. Merren sapuni për djathë, projekti për punë, ëndrra për realitet. E, meqë e tërë kjo duhet t'i ketë ndodhur tashmë Newton-it, të ulemi pra nën pemën e mollës në pritje të na bjerë molla mbi kokë në mënyrë që ta rizbulojmë, më në fund, ligjin tonë të gravitetit.

Siç shihet, bëhet fjalë për një leksion për njerëz të mefshtë, që ende besojnë në shkencën pa prova. Tash, nga ky kënd imi fare pak i prirur kah iluzioni, zbulova se retorika nuk është shoqëri e denjë për

njerëz që dëshirojnë të mendojnë në mënyrë serioze dhe me trurin e vet. S'ka dyshim se askush (bash askush) nuk mund të lavdërohet se mendon në mënyrë unike me kokën e vet. Me gjithë këto koka në botë, e të gjitha menduese, si të mos marrim material prej tyre për mendimin tonë? Thënë më mirë: e keqja e atyre që mendojnë me shkronja të mëdha është se ato shkronja të mëdha zënë shumë vend: gjysma e duzinës së tyre e mpijnë dhe e bllokojnë krejtësisht ose përgjithmonë cilindo tru, edhe atë gjenial. Kjo bën që unë të jem njëmend armik i përbetuar i shkronjave të mëdha: më pëlqejnë (ja pra!) fjalët, por do të doja t'i bëj shumë të vogla, në mënyrë që të mund të qëndrojnë edhe shumë të tjera aty.

E do të doja edhe të jenë të shpesh-ta, të mbushura me domethënie kuptim, aftësi veprimi. Nëse ulemi të themi dhe shkruajmë Shpresë, atëherë lamtumirë paralajmërimim tim. Biem në hulajën e mpirjes, në banjën e vakët, në litanitë zbutëse. Ndërkohë, realitetet do ta ndjekin rrugën e tyre, duke na tallur, nëse jo duke u shërbyer me ne. E në këtë rast listës së vajtimeve tona do t'ua shtojmë një zhgënjim të fundit. Mandej do të ulemi në pragun e shtëpisë ta shohim të sfilojë kortezhin e organizuar nga të tjerët duke e sjellë para ndërtesës sonë. Tash, jeta përbëhet nga shqetësime të vogla e shumë të vogla. Njëra nga to është të shkruarit. Nga pikëpamja e Siriusit, as udhëtimi nga Toka në Hënë nuk fiton aq rëndësi. Por këtu, në sipërfaqen tokësore, vënia e një fjala para tjetres dhe posaçërisht në këtë bërucë

të planetit, tregohet si një veprim shumë i rëndësishëm. Qoftë ai pozitiv a negativ. Do të jetë pozitiv nëse çdonjëra fjalë do të peshohet dhe matet, e rikthyer në vlerën e saj të vërtetë dhe jo e përdorur si perde gazi lotsjellës apo qasje në muzeun e antikave. Do të jetë pozitive nëse ngjall tek ai që lexon një jehonë të të mos vijë nga begenisja e errët e iluzionit dhe mashtrimit që kotet në fundin e inercisë në të cilën kemi jetuar. Do të jetë pozitive nëse... E kështu me radhë, pa shpjegime të mëtejme. Pra, këtë fjalën shpresë, me ose pa shkronjë të madhe, është mirë ta fshijmë nga fjalori ynë. Sall të mërguarit dhe refugjatët, të nënshtruar nga ekzili e çatdhesimi, në mungesë të diçkaje më të mirë, duhet ta përdorin. Atyre u ofron ngushëllim dhe rehati. Të panësh-truarit kanë një fjalë tjetër më të saktë: vullnetin. Që, për më tepër, mund të shkruhet me shkronjë të madhe. Për këtë do të pajtohesh, nëse kjo mund të ndihmojë ndonjë gjë. E për fjalët do të mund të shtoja atë që veç e kam thënë në lidhje me këtë herave të tjera.

Këtu më ofrohet rasti ta rimarr një reflektim që pak a shumë thoshte kështu: fjalët janë të mira. Fjalët janë të këqija. Fjalët ofendojnë. Fjalët kërkojnë falje. Fjalët përvëlojnë. Fjalët miklojnë. Fjalët dhurohen, këmbehen, ofrohen, shiten dhe sajo-hen. Fjalët janë munguese. Disa fjalë na thithin, nuk na lëshojnë, janë si këpushat: i gjejmë në libra, në slogane reklamash, në nëntituj, në fleta e afishe. Fjalët sugjerojnë, nxisin, urdhërojnë, imponojnë, përcajnë, eliminojnë. Janë të

lajkatore ose therëse. Bota sillet mbi fjalët e lyera me vaj durimi. Trurët blirojnë më fjalë në paqe dhe harmoni me fjalët e kundërta e armike.

Kjo është arsyeja pse njerëzit e bëjnë të kundërtën e asaj që e mendojnë, duke besuar se e mendojnë atë që e bëjnë. Ka shumë fjalë. Dhe ka fjalime të cilat janë fjalë të avitura njëra pranë tjetres në një ekuilibër ta pasigurt falë një sintakse të varfër, deri te përmbyllja finale e «Thashë» apo «Kam thënë». Me anën e fjalimeve celebrrohet, inaugurohet, hapen dhe mbyllen tubimet, hidhet gaz lotsjellës apo bashkohen pëlhu-rat e mëndafshita. Janë dolli, fjalime, diskutime dhe konferenca. Përmes fjalimeve transmetohen elozhe, falënderime, programe dhe fantazi. E pastaj fjalët e fjalimeve duken të shtrira me kujdes në fleta, të pikturuara me bojë tipografike dhe kështu hyjnë në pavdekësinë e Verbit. Pranë José Sócrates \, presidentit të asamblesë qëndron fjalimi që e ka hapur rubinetin e çezmës. E fjalët rrjedhin, rrjedhëse si «lëngu i çmueshëm». Rrjedhin të pandërpre-ra, e vërshojnë dyshtemenë, ngjiten deri te gjunjët, arrijnë deri te beli, supet, qafa. Është përmbytja universale, një kor i stonuar që ka vërshuar nga miliona gojë. Toka e ndjek rrugën e vet në një potere të sapolin-durish që çirren, ulërijnë, e mbësht-jellë edhe në një murmurimë të butë, të fashitur dhe pajtuese. Ka gjithçka mes koristëve: tenorë dhe tenorë të lehtë, basë, sopranë me do të lehtë gjoksore, baritonë me zë të lartë, gjysmë kontraltë. Në intervale dëgjohet sugjeruesi. Dhe e gjithë kjo i huton yjet dhe i turbullon komunikimet, me shtrëngatat diellore. Ngase fjalët kanë pushuar së komu-nikuari.

Çdo fjalë është e shqiptuar gjersa të dëgjohet tjera. Fjala, edhe kur nuk pohon, pohohet. Fjala nuk përgjigjet, as nuk pyet: grumbullon. Fjala është bari i freskët dhe i gjelbër që i mbulon majat e mprehta të saksisë. Fjala është pluhur në sy dhe sy të shpuar. Fjala nuk zbulon. Fjala maskon. Për këtë lypset të zhvosh-ken fjalët derisa fara të shndërrohet në vjelje. Në mënyrë që fjalët të jenë instrument i vdekjes ose shpëtimit. Në mënyrë që fjala të vlejë vetëm për atë që vlen heshtja e aktit. Është edhe heshtja. Heshtja, sipas definicionit, është ajo që nuk ndihet. Heshtja dëgjon, analizon, vrojton, mat dhe vlerëson. Heshtja është pjellore. Heshtja është toka e errët dhe fertile, humus i genies, melodia e heshtur përposh dritës diellore. Mbi të bien fjalët. Të gjitha fjalët. Fjalët e mira e fjalët e këqija. Gruri dhe egjra. Meg-jithatë, vetëm gruri e jep bukën.

(Përktheu: A. Idrizi)

LUFTA DHE POEZIA

(Rreth librit "Sot është një luftë tjetër" nga Lyudmyla Khersonska)

Nicole YURCABA

Në nivel global, poetët ukrainas po krijojnë poezinë ukrainase si një mekanizëm dekolonizimi brenda një kanuni të letërsisë globale të dominuar tradicionalisht nga letërsia ruse. Nga ana tjetër, këta poetë e vendosin poezinë si mjet ruajtjeje për dokumentimin e sfidave të përditshme dhe brutalitetit të jetës gjatë kohës së luftës. Në librin "Sot është një luftë tjetër" të Lyudmyla Khersonska, lexuesit ndeshen me një poete të përshtatur dhe të dashuruar me botën e gjallë dhe të aftë të dokumentojë shkatërrimin e luftës për shkak të lidhjes së tyre me rrethinat e tyre.

"Lufta. Dita 1" kap tronditjen dhe frikën e zgjimit ndaj një ekzistence të shkatërruar rrënjësisht nga një "mysafir - i paftuar dhe i frikshëm". Në të, një derë tingëllon,

"Mos e hap, mos e ushqeni atë dhe mos vishni fustanin tuaj të bukur.

Nëse futet me forcë, goditeni me sëpatë."

Këto rreshta të thjeshtë i bëjnë jehonë titujve të tmerrshëm dhe artikujve të lajmeve që informojnë publikun për qëllimet e ushtarëve rusë në Ukrainë: të përdhunojnë, të gjymtojnë, të grabisin dhe të vrasin civilë. Poezia është gjithashtu një testament i qëndresës ukrainase në një kohë të historisë kur edhe analistët më të mirë ushtarakë parashikuan një fitore të shpejtë ruse. Ndërsa "raketat këndonin jashtë dritares", poetja përshkruan një grua që "u rrëzua nga shtrati me pizhame vishnje". Gruaja thith dhunën që shpaloset - "bilbilin demonik", "njollën e kuqe, që fluturon jashtë dritares". Kaosi shpaloget, si dhe realiteti: "Pra, lufta është këtu. Askush nuk e kërkoi një vizitë." Deklaratat janë pranim dhe njohje delikate e situatës, por nën pranimin, ekziston diçka tjetër - një vendosmëri në rritje për të mbijetuar.

"Ajo pyet, se ku janë iriset e mia" përshkruan elementet e tmerrshme që kanë prishur jetën e përditshme. Fillimisht, lexohet si një poezi e thjeshtë - një grua pyet se ku kanë shkuar iriset e saj të dashur. Ajo merr një përgjigje:

"Ne i denazifikuam iriset tuaja, ato po përgatitnin një sulm, duke planifikuar për t'u bashkuar me BE dhe NATO, grumbullimi i bletëve biologjike."

Këto rreshta janë në qendër të poezisë. Kjo vendosje është e domosdoshme jo vetëm në kontekstin e poezisë, por edhe brenda justifikimeve që Vladimir Putin ka përdorur për pushtimin e Ukrainës. Ai dhe mbështetësit e tij kanë theksuar se pushtimi i Ukrainës është për të "denazifikuar" kombin. Rusia ka përhapur - mjaft efektivisht - teoritë e konspiracionit rreth biolab-ëve të operuar nga SHBA në Ukrainë përgjatë kufijve rusë. Megjithatë, poetja kundërshton akuzat dhe poezia e Khersonskës shndërrohet në një moment kundërshtimi dhe pranimi ukrainas se atë që Rusia kërkon të rimarrë, në fund e shkatërron.

"Muaji i katërt i granatimeve të

vazhdueshme" trajton një çështje që historiania ukrainase Olesya Khromeychuk e përshkruan si "lodhja e Ukrainës". Në këtë poezi, poetja shprehet: "Është në rregull të vrasësh dhe të shkatërrosh, thjesht jo në supermarket, stacionin tim të trenit". Fenomeni "lodhja e Ukrainës" ka lulëzuar dhe ka kontribuar në një rritje të ndjenjës anti-ukrainase. Megjithatë, poezia trajton me guxim izolacionizmin, i cili, në vende të tilla si Shtetet e Bashkuara, kontribuon në një rritje të ndjenjave djathtiste, anti-ukrainase. Poetja pohon:

"Anuloni çdo ligj dhe kushtetutë, fshijini të gjitha ato fjalë boshe, në drejtë me të drejta inekzistente nëse nuk kemi të drejtë të jetojmë."

Këto rreshta vënë në pikëpyetje detyrimin moral të vendeve si SHBA dhe Britania e Madhe, dy nga tre nënshkruesit e Memorandumit të Budapestit, i cili garantonte sigurinë për Ukrainën nëse Ukraina dorëzonte arsenalin e saj bërthamor.

"Ju jeni me vendin tuaj, kudo që të jeni" dëshmon për ndikimin e luftës mbi ukrainasit vendas dhe ata të diasporës. "Kudo që të jeni" thotë poetja, "ju dëgjoni bilbilat dhe goditjet (të çarat)." Ukrainasit vendas dhe diaspora iu përgjigjën luftës me një derdhje pikëllimi, avokimi, edukimi kulturor dhe me ndihma humanitare dhe ushtarake. Komunitetet globale ukrainase ndihmuan në kapërcimin e boshllëqeve kulturore për refugjatët. Diaspora krijoi platforma vokale (të zhurmshme), protestoi kundër luftës dhe u kërkoi qeverive të tyre të mbështesin Ukrainën. Megjithatë, fuqia e kësaj poezie nuk grumbullohet thjesht për shkak të peshës së saj emocionale të formuar nga shqyrtimi i përvojave të diasporës dhe refugjatëve. Poetja vëren se «fëmijët e vendit tim janë të qetë dhe shohin prindërit e tyre» dhe «fëmijët e vendit tim i paketojnë me nervozizëm gjërat e tyre». Poetja përshkruan atë që durojnë fëmijët ukrainas:

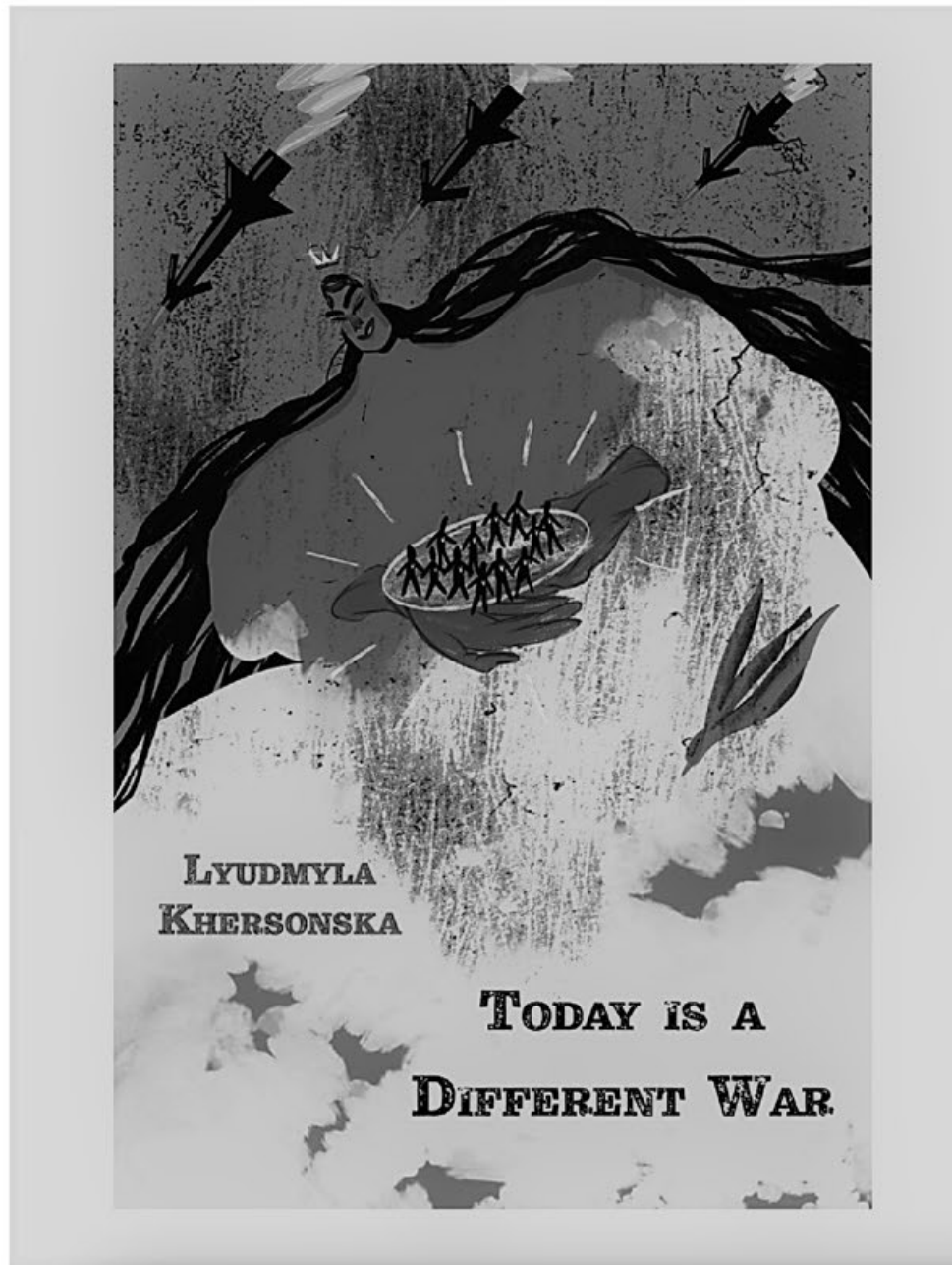
"ata përzgjedhin atë që kanë gjetur: copëza, plumba, një copë teli të ndryshkur,

gjithçka që "bota ruse" - që ata thonë se pjesë e të cilit është vendi im të gjitha këto i dërgon në vendin tim nën mbulesën e ndihmës humanitare."

Poetja i kthehet elementit të "denazifikimit" të prezantuar për herë të parë në "Ajo pyet, ku janë iriset e mia" dhe trajton një realitet fatkeq për fëmijët ukrainas që tanimë janë të njohur me armët e luftës më shumë sesa duhet.

"Sot është një luftë tjetër" është libër tronditës dhe këto poezi janë klithma beteje dhe dokumentarë, vëzhgime dhe deklarata bashkëkohore. Koleksioni i këtyre poezive u kujton lexuesve dhe botës botuese pse dekolonizimi i letërsisë dhe ngritja e zërave të shtypur është imperativ në këtë pikë të historisë. (worldliteraturetoday.org)

Përktheu: Fitim Nuhui

LYUDMYLA KHERSONSKA

Lyudmyla Khersonska ka lindur në Tiraspol, Moldavi, në vitin 1964. Ajo është autore e dy librave me poezi, Vse svoi, i cilësuar si një nga dhjetë librat më të mirë me poezi të vitit 2011 dhe Tyl'naia-litsevaia (2015). Vepra e saj ka marrë disa çmime letrare dhe është shpallur laureate dhe fituese e konkursit Voloshin. Poezitë e saj shfaqen në shumë revista, duke përfshirë Novyi mir, Znamia, Kreshchatik, Interpoeziia dhe Story sveta, dhe janë përkthyer në gjuhën ukrainase, lituanisht dhe gjermanisht. Ajo ka bërë lexime poezish në Moskë, Kiev, Lviv, Munich dhe Nju Jork. Khersonska gjithashtu përkthen poetë në gjuhën angleze dhe në atë ruse, duke përfshirë Vladimir Nabokov dhe Seamus Heaney. Ajo ka folur për luftën e Rosisë në Ukrainë dhe ka lexuar disa herë poezinë e saj për luftën në Radio Liberty. Libri i saj i fundit, Tyl'naia-lit-sevaia, përfshin reflektime poetike mbi agresionin rus në Ukrainë. Khersonska jeton në Odesa.

Çehovi ndryshe

NDËRMJET KRE VATIT DHE DIVANIT

Shumë disidentë të epokës pas-staliniste e përmendnin Çehovin si mësues të tyre në jetë, si shkrimtar që u kishte dhënë dorë të ndërgjegjësoreshin për tërë tmerrin dhe gënjeshtërën e pushtetit sovjetik

Viktor JEROFJEJEV

Çehovi mbetet edhe sot njëri nga shkrimtarët më enigmatikë të letërsisë ruse. Sekretet e tij është se u përshtatet të gjithëve. U përshtatej të kuqve e të bardhëve, modernistëve e konservatorëve, ateistëve e fetarëve, moralistëve e cinikëve. Përpos kësaj, Çehovin e pranojnë dhe dy rrymat tradicionale të papajtuësme të mendimit rus: properëndimorët dhe sllavianofilët. Në këtë pikëpamje Çehovi vërtet nuk e ka shoqin. A mos vallë ngaqë është i eptshëm si me qenë bisk shelgu? Jo, ai nuk është i eptshëm. Aspak i eptshëm. As edhe në kohët më të ashpra staliniste veprat e shkruara nga Çehovi nuk përfundonin në gulagun letrar, ku kishin zënë vend edhe Demonët e Dostojevskit, traktatet fetare të Tolstait e të Gogolit, si dhe vargjet erotike të Pushkinut. Teoricienët më të ngurtë të realizmit socialist e rekomandonin Çehovin me cilësinë e shkrimtarit modern, krenoheshin me të si armik i mikroborgjezisë dhe si mik i Gorkit. Njëkohësisht, shumë disidentë të epokës pas-staliniste e përmendnin Çehovin si mësues të tyre në jetë, si shkrimtar që u kishte dhënë dorë të ndërgjegjësoreshin për tërë tmerrin dhe gënjeshtërën e pushtetit sovjetik, duke u dhënë forca në luftën e vështirë me atë regjim.

Po qe se kthehem prapa, në periudhën para revolucionit, edhe atje shihet pranimi në harmoni i Çehovit nga grupe letrare të ndryshme. Filozofi Lev Shevcov e përshëndeste Çehovin si këngëtar të dëshpërimit dhe, çfarë ishte tepër bujare për demaskuesin e vlerave të rreme, nuk e dyshonte për gënjeshtërën morale, për çka e pati dyshuar, për shembull, Dostojevski. Çehovin e shihnin me sy të mirë dhe e përkëdhelnin Merezhkovskij e Rozanovi. Madje, rrymat e skajshme të avangardës ruse, si futurizmi, nuk synonin dhe aq shumë "ta flaknin jashtë anijes së bashkëkohësisë".

Me përkëdheli e shohin Çehovin edhe jashtë vendit: gjithandej zonë ta përkthenin shumë dhe herët, në dhjetëra gjuhë. Mahnitën nga stili, lakonizmi, impresionizmi, nga imtësitë në dukje të panevojshme (kurse në thelb tepër të nevojshme), sikush si të mundë. Në tabelën e renditjes e vënë shumë lart, në një radhë me më të mëdhenjtë. Në dramën çehoviane zbulojnë embrionin e teatrit të absurdit. Me Çehovin kanë mësuar gjuhën ruse breza të panumërt sllavistësh. Shkurt: ai qe i dashur për të gjithë. Edhe shkrimtarët e brezit tim e çmojnë shumë.

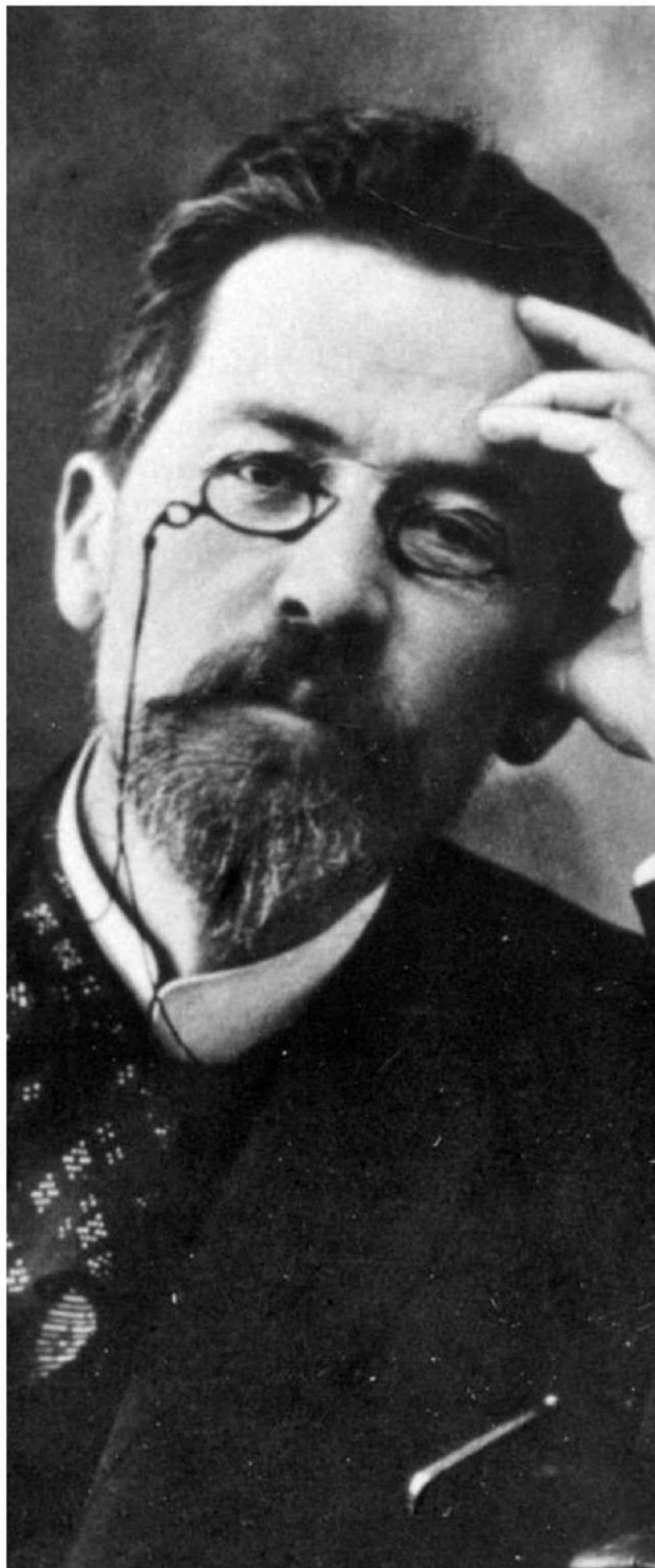
Kurse, jo shumë kohë më parë, ithtarët e leksikut jonormativ e të shprehjeve të paturpshme u magjepsën nga Çehovi, kur në Pasqyrën letrare u botuan letrat e tij "erotike", të pabotuara deri më sot (sidoqoftë, edhe Çehovi paska patur gulahun e vet të vogël erotik). Në këto letra Çehovi na shfaqet si njohës dhe ithtar i jetës seksuale, mburret me aventurat e veta në Japoni e në Ceilon, na jep imtësi ose thjesht hidhet në përsiatje për vështirësitë që hasen, kur do të bësh dashuri në divan – se në krevat paskësh qenë ku e ku më e rehatshme. Dhe kur po

i lexoja këto përsiatje interesante për krevatin dhe divanin, të shkruara aq rrjedhshëm, me ironi e me shije nga njeriu që nuk i skuqet faqja, zura të mendoja përse Çehovi është i madh. Ai është i madh sepse thotë të vërtetën. Me të vërtetë, sikundër shkruan ai, "t'i bësh kollotumba një gruajë në krevat është më e rehatshme sesa në divan, i cili është ose tepër i butë, ose tepër i ngushtë – shkurt, i krijon mashkullit vetëm vështirësi".

Kjo që na thotë, nuk mbart ndonjë informacion të ri.

Epërsitë e krevatit kundrejt divanit i di çdo sllavianofil a properëndimor; ato i dinë edhe në Francë, edhe në Argjentinë. Të gjithë, pa ngurruar fare, janë gati të pajtohen me mendimin e Çehovit. Mirëpo, tjetër gjë është të pajtohesh në mendim me tjetrin, tjetër gjë është t'i kushtosh vëmendje e ta përshkruash me dorën tënde. Për këtë nuk mjafton as stili e as vetëm talenti. Shkrimtarëve të tjerë u digjet shpirti për atë kohë. Ata janë të zënë dhe merren me shprehje mendimesh paradoksale, parapëlqejnë të thonë se, të flesh me femra në divan, është më e rehatshme se të biesh me to në krevat dhe se kjo tashmë është e pakuptueshme për cilindo postmodernizëm ose për diçka edhe më enigmatike se ky. Ata janë të zënë, kurse Çehovi është i lirë. Ai është shkrimtar i lirë. I lirë për të folur për gjërat më banale.

Më pati habitur kur, në një letër drejtuar dikujt, ai thoshte se mund të shkruante tregime për çfarëdoqoftë, madje edhe për një taketuke. Dhe më vjen keq që nuk ka shkruar për një gjë të tillë. Do të kishim pasur edhe një tjetër tregim çehovian nga më të bukurit. Ai me siguri do të kishte shkruar se taketukja shërben për të hedhur aty hirin e cigares, sepse në këtë kuptim taketukja është më e volitshme se porcelani i WC-së, ku bëjmë nevojën e bishtat e cigares rrinë e pluskojnë pa mundur kurrsesi të zbrisin deri në fund. Dhe të gjithë do të thoshin: Sa e vërtetë është kjo! Dhe po këta sllavianofilë, properëndimorë, francezë e kushdo tjetër, do të pajtoheshin në mendim me Çehovin, sepse është e vështirë të mos pajtohesh për këtë gjë. Po ashtu, është e vështirë të mos pajtohesh me mendimin e tij se idealet mikroborgjeze janë të mërziqshme, të neveritshme dhe të pamundshme për t'u shkullur me rrënjë, se në stepa nuk gjen hije, kurse në male po, se njerëzit vanitozë janë të veckël e vulgarë, kurse të veckëlit e vulgarët – vanitozë, se ka femra me bukuri të përbindshme, por ka edhe dama të lezetshme me kone, me burra provincialë të mërziqshëm, të cilat shkojnë në vende klimaterike për pushime dhe u qëllon të flenë me burra pothuajse të panjohur, në krevate që dalin më të rehatshëm se divanet, por që prapë-prapë, pas kësaj, prishen nga nervat dhe ulen në tryeza me çehre mëkataresh, kurse burrat pothuaj të panjohur hanë me kënaqësi pasorgazmike shalqinin e radhës. Sa e vërtetë! Sa e saktë! Sa e mërziqshme dhe e ëmbël të jetosh! Mirëpo, nga ana tjetër, nganjëherë të hipën t'i bësh "kollotumba" dikujt mu në divan, duke mos çarë kryet as për divanin, as për Çehovin, natyrisht.

NUMRI I ARDHSHËM MË 20 GUSHT

HEJZA

05 GUSHT, 2023

Kryeredaktor i Hejzës: **Avni Halimi** (avni65halimi@gmail.com)

Editon Produksioni **TAKAT STUDIOS**

Drejtor: **Genc Halimi** (genc@takat.tv)

Rruga e Kaçanikut nr. 208, Shkup, 1000